

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร เอกสารประกอบการพิจารณา

ญัตติ

เรื่อง ขอให้สภาผู้แทนราษฎรตั้งคณะกรรมการวิสามัญ
พิจารณาศึกษาปัญหาสิ่งแวดล้อมริมฝั่งแม่น้ำโขง

อ.พ. ๘/๒๕๕๔ สมัยประชุมสามัญทั่วไป

จัดทำโดย กลุ่มงานบริการวิชาการ สำนักวิชาการ
โทร ๐ ๒๒๔๔ ๒๐๗๐-๒

เรียกดูเอกสารได้ที่

www.parliament.go.th/library

ญัตติ

เรื่อง ขอให้สภาผู้แทนราษฎรตั้งคณะกรรมการวิสามัญ
พิจารณาศึกษาปัญหาสิ่งแวดล้อมริมฝั่งแม่น้ำโขง

(นางชมภู จันทาทอง เป็นผู้เสนอ)

คำนำ

เอกสารประกอบการพิจารณา (อ.พ.) นี้ จัดทำขึ้นในเวลาจำกัด เพื่อให้ทันใช้ประโยชน์ในการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติ หรือญัตติ ที่เข้าสู่การประชุมของสภาผู้แทนราษฎร วุฒิสภา และที่ประชุมร่วมกันของรัฐสภา โดยรวบรวมข้อมูล สถิติ ข้อเท็จจริง บทความ ข่าวจากสื่อต่าง ๆ และ/หรือสรุปผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นแก่สมาชิกรัฐสภา และผู้สนใจทั่วไป หากมีข้อผิดพลาดประการใด ขออภัยไว้ ณ ที่นี้ด้วย

อนึ่ง เอกสารประกอบการพิจารณานี้ กลุ่มงานบริการวิชาการ ๑,๒,๓ สำนักวิชาการ เป็นผู้จัดทำ และเผยแพร่ทาง www.parliament.go.th/library ผู้ใดนำข้อความ หรือส่วนหนึ่งส่วนใดในเอกสารนี้ไปลงพิมพ์ในเอกสารอื่น โปรดอ้างอิงที่มากำกับไว้ด้วย

ต้องการรายละเอียดเพิ่มเติมโปรดติดต่อกลุ่มงานบริการวิชาการ สำนักวิชาการ หมายเลขโทรศัพท์ ๐ ๒๒๔๔ ๒๐๗๐ - ๗๒ โทรสาร ๐ ๒๒๔๔ ๒๐๕๘ และ ๐ ๒๒๔๔ ๒๐๕๙

กลุ่มงานบริการวิชาการ
สำนักวิชาการ
สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร

เอกสารประกอบการพิจารณา

สารบัญ

	หน้า
๑. สาระสำคัญ ญัตติ เรื่อง ขอให้สภาผู้แทนราษฎรตั้งคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาศึกษา ปัญหาสิ่งแวดล้อมริมฝั่งแม่น้ำโขง (นางชมภู จันทาทอง เป็นผู้เสนอ)	๑
๒. ข้อมูลทั่วไปแม่น้ำโขง	๒
๓. สรุปสถานการณ์แม่น้ำโขง	๑๖
๔. งานวิจัยและบทความที่เกี่ยวข้อง	๑๘
๕. ข่าวจากสื่อมวลชน	๔๘

ผู้รับผิดชอบ

นางวิจิตรา วัชรภรณ์

นางอารยะหญิง จอมพลาพล

ผู้อำนวยการสำนักวิชาการ

วิทยากรเชี่ยวชาญ กลุ่มงานบริการวิชาการ ๓

ผู้จัดทำและรับผิดชอบ

นางพุทธชาติ ทองเอม

นางชนิดา จรรโลงศิริชัย

นางณิชพรรณ สงวนทองคำ

นางมัลลิกา สมบัติศิริ

นางสาวอชฌา ไตรมาลัย

นางสาวเมษณีญา สอนทรัพย์

นางเสาวภา ภาสนา

วิทยากรชำนาญการพิเศษ

วิทยากรชำนาญการ

เจ้าพนักงานบันทึกข้อมูลชำนาญงาน

เจ้าพนักงานบันทึกข้อมูลชำนาญงาน

เจ้าพนักงานบันทึกข้อมูลปฏิบัติงาน

เจ้าพนักงานธุรการชำนาญงาน

เจ้าพนักงานธุรการปฏิบัติงาน

กันยายน ๒๕๕๔

สาระสำคัญ
ญัตติ เรื่อง ขอให้สภาผู้แทนราษฎรตั้งคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาศึกษา
ปัญหาสิ่งแวดล้อมริมฝั่งแม่น้ำโขง
(นางชมภู จันทาทอง เป็นผู้เสนอ)

หลักการ

เพื่อให้ที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรพิจารณาทตั้งคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาศึกษา
ปัญหาสิ่งแวดล้อมริมฝั่งแม่น้ำโขง

เหตุผล

แม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำที่มีความสำคัญได้หล่อเลี้ยงวิถีชีวิตชุมชน ที่แม่น้ำสายนี้ไหลผ่านและ
ได้ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำในการดำเนินชีวิตมาเป็นเวลาช้านาน ช่วงที่แม่น้ำไหลผ่านประเทศไทยเป็นช่วงของ
แม่น้ำโขงตอนล่าง ซึ่งไหลผ่านอำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ และอำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย
ระยะทาง ๘๔ กิโลเมตร ก่อนเข้าสู่ประเทศลาว และไหลเป็นพรมแดนระหว่างไทย - ลาว เริ่มจากจังหวัด
เลย หนองคาย นครพนม มุกดาหาร อำนาจเจริญ และอุบลราชธานี รวมความยาวที่ไหลผ่านประเทศไทย
ประมาณ ๔๗๖ กิโลเมตร

แม่น้ำโขงในบริเวณของประเทศไทย มีความแตกต่างของระดับน้ำในฤดูแล้ง กับฤดูน้ำหลาก
สูงถึง ๒๐ เมตร เป็นฤดูกาลของน้ำตามธรรมชาติ ที่นำไปสู่วิถีชีวิตและวิธีการผลิตของชุมชนที่พึ่งพาแม่น้ำ
สายนี้ แต่ในปัจจุบัน ฤดูกาลของแม่น้ำไม่เป็นไปตามธรรมชาติ เปลี่ยนแปลงไปมากเนื่องจากการสร้างเขื่อน
กั้นแม่น้ำโขงตอนบนในมณฑลยูนนานของประเทศจีนส่งผลให้บางครั้งแม่น้ำโขงเหือดแห้ง และบางครั้งก็มี
ปริมาณน้ำมากกว่าปกติ นอกจากนี้ การไหลของแม่น้ำดังกล่าวในบางช่วงบางตอนได้กัดเซาะตลิ่งพังทลาย
เป็นจำนวนมากภาวการณ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าว นำไปสู่ความสูญเสียทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

ข้อมูลทั่วไปแม่น้ำโขง*

แม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำสายใหญ่ของโลกที่มีความยาวประมาณ ๔,๙๐๐ กิโลเมตร ยาวเป็นอันดับ ๑๐ ของโลก มีต้นน้ำอยู่บนภูเขาจีฟู ส่วนหนึ่งของเทือกเขาหิมาลัยบนที่ราบสูงทิเบต เขตจังหวัดหยู่ชู่ มณฑลฉิงไห่ ประเทศจีน โดยมีแม่น้ำจากคูและแม่น้ำอาคูไหลมารวมกัน มีชื่อเรียกเป็นภาษาของไทลื้อ ซึ่งเป็นชนชาติที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำโขงอย่างหนาแน่นในดินแดนสิบสองปันนาว่า “แม่น้ำล้านช้าง” คนจีนทั่วไปเรียกว่า “แม่น้ำหลานชาง” มีความหมายว่า เป็นแม่น้ำที่ไหลเชี่ยวกราก และไหลผ่าน ๖ ประเทศ คือ จีน พม่า ไทย ลาว กัมพูชา และ เวียดนาม ก่อนออกสู่ทะเลจีนใต้

มีแม่น้ำสาขาสายสำคัญในประเทศไทยคือ แม่น้ำพอง แม่น้ำชี แม่น้ำมูล และแม่น้ำสงคราม ในภาคอีสาน แม่น้ำอิง แม่น้ำกก ในภาคเหนือ แม่น้ำจิม แม่น้ำเหิน แม่น้ำเขก ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทะเลสาบโตนเลสาบของราชอาณาจักรกัมพูชา ซึ่งต่อเนื่องกับลำธารของเทือกเขาสอยดาว ฝั่งตะวันออกของจันทบุรี และแม่น้ำเซซาน ในประเทศเวียดนาม

แม่น้ำโขงมีความหลากหลายของชนิดพันธุ์ปลามากเป็นอันดับ ๓ ของโลก รองจากแม่น้ำอะเมซอนในอเมริกาใต้ และแม่น้ำแชรไนทวีปแอฟริกา มีจำนวนพันธุ์ปลาที่สำรวจพบ ๑,๒๔๕ ชนิด มีพื้นที่ชุ่มน้ำ ๗๙๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ในทุก ๆ ปี ปริมาณน้ำจากแม่น้ำโขงไหลลงสู่ทะเลจีนใต้เฉลี่ยสูงถึง ๔๗๕,๐๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตร

แม่น้ำโขงตอนบนจะได้รับน้ำจากการละลายของภูเขาหิมะเป็นส่วนใหญ่ เช่น จากเทือกเขาหิมะเหมยลี่ ในแชนกรีลา ส่วนตอนล่างได้รับน้ำจากเทือกเขาต่าง ๆ ที่ไหลลงสู่แม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขง รวมทั้งจากฝนในฤดูมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ระหว่างเดือนพฤษภาคม – ตุลาคม ทำให้เกิดน้ำท่วมทุกปีที่ยบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงในเวียดนาม ปลายของแม่น้ำโขงที่ประเทศเวียดนามนี้ได้แยกออกเป็น ๙ สายก่อนไหลลงสู่ทะเลจีนใต้ คนเวียดนามเรียกว่า “๙ มังกร” สามเหลี่ยมดินดอนปากแม่น้ำนี้จึงเป็นที่สะสมตะกอนดินซึ่งมีคุณค่า เป็นปุ๋ยธรรมชาติชั้นดี และเป็นแหล่งปลูกข้าวคุณภาพดีแห่งหนึ่งของโลก ด้วยความยาวของแม่น้ำโขง ที่ไหลผ่านภูมิประเทศที่แตกต่างกันออกไป ทำให้แม่น้ำโขงมีความหลากหลาย ของทรัพยากรธรรมชาติ พันธุ์พืช พันธุ์ปลา และมีความหลากหลายของวิถีชีวิตของผู้คนกว่า ๑๐๐ ชนเผ่า ไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ ล้านคน และยังเป็นแหล่งกำเนิดอารยธรรมโบราณ ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ เช่น เมืองหลวงพระบาง นครวัดนครธม แหล่งอารยธรรมบ้านเชียง แหล่งโบราณคดีเชียงแสนหลวง

*ที่มา : มหาวิทยาลัยนเรศวร. รู้จักแม่น้ำโขง. [ข้อมูลออนไลน์] สืบค้นจาก.

<http://www.msos.nu.ac.th/webmsos/index.php?name=news&file=result&newsid=72>

[๑๒ กันยายน ๒๕๕๕].

แม่น้ำโขงในประเทศไทย

แม่น้ำโขงส่วนที่ผ่านประเทศไทยเป็นช่วงของแม่น้ำโขงตอนล่าง ซึ่งไหลผ่าน อ.เชียงแสน อ.เชียงของ และอ.เวียงแก่น จ.เชียงราย ระยะทาง ๘๔ กิโลเมตร ก่อนเข้าสู่ประเทศลาว และไหลเป็นพรมแดนไทย - ลาว เริ่มจาก จ.เลย หนองคาย นครพนม มุกดาหาร อำนาจเจริญ และอุบลราชธานี รวมความยาวที่ไหลผ่านประเทศไทยประมาณ ๘๗๖ กิโลเมตร ในภาคเหนือแม่น้ำคำ แม่น้ำกก และแม่น้ำอิง ไหลลงสู่แม่น้ำโขง บริเวณนี้จะมีลักษณะภูเขาและเนินเขาทอดยาวในแนวเหนือใต้ โดยจะมีที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขาและบริเวณพื้นที่ชุ่มน้ำและหนองน้ำต่าง ๆ ซึ่งเป็นระบบนิเวศที่มีความสำคัญต่อการขยายพันธุ์ปลา สัตว์น้ำ พันธุ์ไม้ น้ำ เป็นพื้นที่ดูดซับน้ำ ป้องกันอุทกภัย ตลอดจนการกรองสารเคมี สิ่งแปลกปลอมก่อนลงสู่แม่น้ำโขง ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พื้นที่ส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตที่ราบสูงโคราช ซึ่งมีลักษณะเป็นแอ่งกระทะเอียงลงไปทางตะวันออกเฉียงใต้ มีแม่น้ำมูลและแม่น้ำชีไหลลงสู่แม่น้ำโขง ที่อำเภอโขงเจียม จ.อุบลราชธานี บริเวณตอนปลายของที่ราบสูงจะเป็นเนินกว้างลาดชันแยกจากลุ่มน้ำย่อยของทะเลสาบเขมร ในภาคอีสานยังถูกแบ่งโดยแนวเทือกเขาภูพาน ตอนเหนือเป็นแอ่งสกลนคร มีแม่น้ำสงคราม แม่น้ำจูน และไหลไปลงสู่แม่น้ำโขง

สภาพแม่น้ำโขงในภาคเหนือเป็นแก่งหินและหน้าผา แม่น้ำไม่กว้างนักไหลผ่านขุนเขาสองข้างไปจนสุดแดนไทยลาวที่อำเภอเวียงแก่น และเป็นลักษณะเช่นนี้ไปจนถึงหลวงพระบางในลาว ส่วนสภาพแม่น้ำโขงในภาคอีสาน สายน้ำแผ่กว้างออก ประกอบไปด้วยชายฝั่งและหาดทราย และจะพบเกาะแก่งเป็นจำนวนมาก อีกครั้งที่สี่พันดอนในประเทศลาว แม่น้ำโขงในบริเวณของประเทศไทยมีความแตกต่างของระดับน้ำในฤดูแล้งกับฤดูน้ำหลากสูงถึง ๒๐ เมตร เป็นฤดูกาลของน้ำตามธรรมชาติที่นำไปสู่วิถีชีวิตและวิถีการผลิตของชุมชนที่พึ่งพิงกับแม่น้ำสายนี้ แต่ในปัจจุบันฤดูกาลของน้ำไม่เป็นไปตามธรรมชาติ มีความเปลี่ยนแปลงไปมาก เนื่องจากการสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำโขงตอนบนในมณฑลยูนนานของประเทศจีน และสภาวะแล้งของต้นน้ำลำธาร

แม่น้ำกับชีวิต

สำหรับผู้คนในถิ่นนี้ แม่น้ำโขงเปรียบเสมือนเส้นเลือดหลักที่หล่อเลี้ยงชีวิตของพวกเขา และยังเป็นเหมือนจิตวิญญาณของพวกเขาด้วย ประชาชนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากกว่า ๖๐ ล้านคน มีชีวิตผูกสัมพันธ์กับแม่น้ำโขงรวมถึงแม่น้ำสาขาด้วย ลุ่มน้ำโขงจึงเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญ เป็นแหล่งน้ำใช้เพื่อการเกษตร การเดินทาง การขนส่ง และอีกมากมายหลายกิจกรรมในชีวิตประจำวันของผู้คนในถิ่นนี้ จากที่ระดับน้ำขึ้น - น้ำลงในแม่น้ำโขงที่มีความแตกต่างกันระหว่างฤดูฝนและฤดูแล้งถึง ๒๐ เมตรนั้น ส่งผลให้ชุมชนริมฝั่งโขงมีวิถีการผลิตที่แตกต่างกันออกไปตามธรรมชาติของน้ำในแม่น้ำโขง ชุมชนริมฝั่งโขงรู้และเข้าใจดีว่าเมื่อถึงปลายพฤษภาคม - ต้นเดือนมิถุนายน เป็นเวลาที่น้ำจะขึ้น สัมพันธ์กับฤดูกาลคือเป็นช่วงฤดูฝน และจะเริ่มยกระดับน้ำขึ้นไปเรื่อยจนถึงเดือนสิงหาคม เมื่อถึงตุลาคมน้ำจะทรงตัว และเริ่มลดระดับลงเรื่อยในเดือนพฤศจิกายนซึ่งเข้าสู่ฤดูแล้ง ขณะเดียวกัน เดือนที่น้ำลดลงมากที่สุดคือเดือนเมษายน และเดือนที่น้ำขึ้นในระดับสูงมากที่สุดคือประมาณเดือนสิงหาคม ฤดูกาลของน้ำขึ้นหรือลงในแม่น้ำโขง ส่งผลให้ชุมชนมีวิถีการผลิตที่แตกต่างกันไป ในช่วงน้ำลงจึงสามารถทำการเพาะปลูกพืชผักบนที่ดินริมโขง ส่วนการหาปลาทำได้ตลอดทั้งปี

คนหาปลาแม่น้ำโขงรู้ว่า ช่วงที่ปลาขึ้นจะขึ้นตามน้ำ คือเดือนพฤษภาคมและเดือนมิถุนายน และช่วงที่ปลาลงก็จะลงตามน้ำเช่นกัน คือในเดือนตุลาคม ปลาจะรู้จักสภาพน้ำ เมื่อน้ำขึ้นก็ขึ้นตามน้ำ เมื่อน้ำลงก็ลงตามน้ำ

ฤดูกาลน้ำขึ้นลงตามธรรมชาติในทุกปี ทำให้ชุมชนริมฝั่งโขงเรียนรู้จนสามารถทำนายอนาคตได้ว่า เมื่อถึงตอนที่น้ำลดลง วิธีการทำมาหากินจะเปลี่ยนไปในอีกรูปแบบหนึ่ง และเมื่อถึงเวลาที่น้ำขึ้น ก็เป็นอีกวิถีหนึ่งเช่นกัน การปลูกผัก ปลูกข้าว ทำไร่ ทำสวน จึงมีความสัมพันธ์กันไปธรรมชาติของแม่น้ำ ปรับตัวไปตามความเหมาะสม เพื่อให้เกิดความกลมกลืนและความเหมาะสมตามฤดูกาล แม่น้ำโขงจึงเป็นแหล่งอาหาร แหล่งชีวิตเหมือนแม่ที่หล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนมาเป็นเวลานานปี

การประมงและการเกษตรในที่ราบลุ่ม

การทำประมงและการเกษตรเป็นวิถีชีวิตหลักของประชาชนในลุ่มน้ำโขง คนที่อาศัยอยู่ในที่ราบลุ่มจะปลูกข้าว ส่วนคนที่อยู่ที่สูงจะทำไร่และหาปลาจากแม่น้ำสาขา บริเวณที่ราบน้ำท่วมถึงและบริเวณปากแม่น้ำก็เป็นพื้นที่ปลูกข้าว ทำการประมงน้ำจืดเพื่อเลี้ยงชีพและขายในตลาดของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้หญิงจะมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยรูปแบบของกิจกรรมและบทบาทจะสัมพันธ์กับการผลิตอาหาร เชื้อเพลิงและน้ำ

ระบบการใช้ประโยชน์จากที่ดิน การเกษตรกรรม ไม่ว่าจะเป็นการเก็บเกี่ยวข้าว การประมง รวมไปถึงระบบประเพณีวัฒนธรรม เช่น การแข่งเรือ การไหลเรือไฟ จะมีความเชื่อมโยงกับสภาพแวดล้อมและฤดูกาลขึ้นลงของแม่น้ำโขง ชาวบ้านจะใช้ภูมิปัญญาและเทคโนโลยีพื้นบ้านในการจัดการน้ำและตะกอนดินจากทุ่งนา การทำเครื่องมือจับปลาและตาข่ายที่พัฒนามาจากการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในลุ่มน้ำโขงปลาจึงเป็นแหล่งอาหารโปรตีนที่สำคัญที่สุดในภูมิภาคนี้ ทะเลสาบเขมรถือเป็นหนึ่งในแหล่งผลิตปลาที่สำคัญแห่งหนึ่งของโลก ผลิตในแต่ละปีจะมีปริมาณ ๑๐๐,๐๐๐ ตัน ซึ่งเป็นแหล่งอาหารโปรตีนของชาวกัมพูชาถึง ๔.๕ ล้านคน รวมทั้งในประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ลาว มีการบริโภคปลาจำนวน ๘๕ % ของประชากร ทะเลสาบเขมรถือเป็นตัวอย่างของความหลากหลายของระบบนิเวศในภูมิภาคนี้ และมีความสัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของชุมชน โดยปกติทะเลสาบจะมีน้ำท่วมริมฝั่งแม่น้ำในระหว่างฤดูฝนและจะค่อย ๆ ลดลงตลอดระยะเวลาที่เหลือในแต่ละปี จากการที่ระดับน้ำในทะเลสาบสูงขึ้นและท่วมบริเวณป่าไม้ที่อยู่รอบ ๆ ทะเลสาบ ปลาจึงเข้าไปอาศัยและแพร่พันธุ์ เมื่อระดับน้ำลดลง ปลาได้อพยพออกจากแหล่งดังกล่าวไปสู่แหล่งน้ำ ลำห้วยสาขาต่าง ๆ ของแม่น้ำโขง ประมาณ ๘๕ % ของการผลิตข้าวในที่ราบน้ำท่วม รอบ ๆ ทะเลสาบและแม่น้ำโขงขึ้นอยู่กับตะกอนดินที่เกิดจากน้ำท่วมซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์สูง ดังนั้นในการผลิตข้าวจึงมีความผูกพันกับวงจรของการเกิดน้ำท่วม น้ำขังในระบบของทะเลสาบเขมรและลุ่มน้ำโขง ฤดูกาลธรรมชาติของแม่น้ำโขงก่อให้เกิดภูมิปัญญาในการใช้และไม่ใช้ หรือจะใช้อย่างไร ทั้งในการผลิตการเกษตรกรรมและการประมงก็ขึ้นอยู่กับระบบนิเวศย่อยที่ต่างกันออกไป กระทั่งได้ก่อเกิดวัฒนธรรมที่หลากหลายตลอดสองฝั่งริมแม่น้ำโขง

ประวัติศาสตร์การพัฒนาในกลุ่มน้ำโขง

ยุคสมัยการล่าอาณานิคม

ดินแดนแห่งกลุ่มน้ำโขงเริ่มเป็นที่รู้จักของชาวตะวันตกนักล่าอาณานิคม ผู้กระหายการช่วงชิงทรัพยากรธรรมชาติอันล้ำค่าจากซีกโลกตะวันออก โดยนักธรรมชาติวิทยาชาวฝรั่งเศสชื่อ อองรี มูโอดต์ ได้เข้ามาเก็บข้อมูลสำรวจแม่น้ำโขงระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๐๑ - ๒๔๐๔ ในสมัยพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ นั้นเป็นจุดเริ่มของการศึกษาเพื่อจะเข้ามายึดครองประเทศใหญ่ในเขตกลุ่มน้ำโขง ลัทธิอาณานิคมฝรั่งเศสเข้ายึดครองประเทศเขมร ในปี พ.ศ. ๒๔๑๐ และบุกยึดครองประเทศเวียดนามอย่างเบ็ดเสร็จ ในปี พ.ศ. ๒๔๒๖ พร้อมกับขยายอิทธิพลบุกยึดประเทศลาวในเวลาต่อมา ในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ และมีเป้าหมายต่อไปคือประเทศสยาม

ประเทศสยามต้องตกอยู่ในวังวนของการล่าอาณานิคมฝรั่งเศส แม้ไม่สูญเสียอธิปไตยทั้งประเทศแต่ก็สูญเสียแผ่นดิน นามแคว้นสิบสองจุไทย ในปี ๒๔๓๑ และดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ ในปี พ.ศ. ๒๔๔๖ ทั้งปัญหาไม่เป็นธรรมเรื่องการปักปันพรมแดนไทย - ลาว ในแนวแม่น้ำโขงที่ไม่ได้ถือร่องน้ำลึกแม่น้ำเป็นแนวเขตแต่ถือร่องน้ำที่ตื้นฝายไทยเป็นเกณฑ์

ยุคสมัยใหม่

การพัฒนาในกลุ่มน้ำโขงในระยะแรกนั้น มีความสัมพันธ์กับการเมืองในภูมิภาคอินโดจีน ซึ่งมีประเด็นความขัดแย้งระหว่างอุดมการณ์ทางการเมืองแบบทุนนิยมของผู้นำโลกเสรีอย่างสหรัฐอเมริกา และลัทธิสังคมนิยมที่กำลังแพร่ขยายไปทั่วโลก ประเทศไทยในช่วงเวลานั้นเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคนี้ เพราะประเทศเพื่อนบ้านต่างมีระบอบการปกครองแบบสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์เกือบทั้งสิ้น แม่น้ำโขงซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักในภูมิภาคอินโดจีน จึงกลายเป็นพื้นที่ที่มีแผนการก่อสร้างโครงการสาธารณูปโภค ที่แฝงไว้ด้วยข้อตกลงทางการเมืองและการทหาร ภายใต้ความช่วยเหลือด้านเศรษฐกิจจากรัฐบาลอเมริกา เช่น การสร้างเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้า เพื่อใช้ในฐานทัพ การสร้างถนนเพื่อเป็นถนนสายยุทธศาสตร์

ในระยะแรกมีการจัดตั้งคณะกรรมการแม่น้ำโขง (Mekong Committee) ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ มีประเทศสมาชิกในกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง คือ ไทย ลาว กัมพูชา และเวียดนาม โดยมีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้มีอิทธิพลอยู่เบื้องหลัง เพื่อวางแผนการพัฒนาภายใต้วัตถุประสงค์ ส่งเสริม สนับสนุนงบประมาณ ประสานงานให้คำแนะนำ และควบคุมแผนการสำรวจเพื่อการพัฒนาแหล่งน้ำและพลังงาน โครงสร้างพื้นฐานเส้นทางคมนาคม ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติท้องถิ่น อาทิ เนื้อไม้ สมุนไพร ซากสัตว์ ป่า ทองคำ อัญมณี ฯลฯ ถูกนำมาใช้อย่างฟุ่มเฟือย นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคม จากเกษตรกรรมธรรมชาติ สู่ระบบทุนนิยม สร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ และอำนาจแก่มหาอำนาจได้อย่างแนบเนียน

แต่ในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ - ๒๕๒๐ การดำเนินงานของคณะกรรมการแม่น้ำโขงได้หยุดชะงักลง เนื่องจากเกิดสงครามอินโดจีน และอุดมการณ์ที่แตกต่างทางการเมืองของประเทศสมาชิกในเวลานั้น ทำให้ กัมพูชา ลาว และเวียดนาม ถอนตัวจากการเป็นสมาชิก

ภายหลังจากการถอนตัวได้มีการตั้งคณะกรรมการประสานงานชั่วคราวขึ้น

ในช่วงสงครามเย็น ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๑๘ – ๒๕๓๒ จากการถอนตัวของประเทศสมาชิก ทำให้การดำเนินงานของคณะกรรมการแม่น้ำโขงหยุดชะงักลง ในช่วงท้ายของยุคสงครามเย็น ประเทศพัฒนาแล้วอย่าง เนเธอร์แลนด์ สวีเดน สวิตเซอร์แลนด์ ได้เข้ามาในรูปแบบการให้ความช่วยเหลือด้านการเงินแก่คณะกรรมการ ภายใต้แผนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงและแม่น้ำสาขา และบทบาทของธนาคาร พัฒนาเอเชีย ที่รุกเข้ามาในกลุ่มน้ำโขงแทนคณะกรรมการประสานงานชั่วคราว ในฐานะผู้สนับสนุนการพัฒนา ไฟฟ้าพลังน้ำ

ภายหลังสงครามเย็นสิ้นสุดลง การค้าขายระหว่างประเทศจีนกับประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เริ่มต้นขึ้นภายใต้วาทกรรมของเติ้งเสี่ยวผิงที่ว่า “แมวจะสีอะไรก็ตามขอให้จับหนูได้เป็นพอ” ซึ่งเป็น ปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่แรงจูงใจในการพัฒนากลุ่มน้ำโขงของประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้ รวมถึงแหล่งทุน ต่างประเทศเปิดช่องทางให้ด้วย รวมทั้งหลังจากการผลักดันเปลี่ยนสู่ผู้นำรุ่นที่สามของจีนได้อย่างราบรื่น จีนได้เริ่ม ประกาศระบบเศรษฐกิจการตลาดสังคมนิยมแบบเปิดและสังคมนิยมได้ เช่นเดียวกับวาทกรรม “หนึ่งประเทศสอง ระบบ” ที่เคยใช้กับเกาะฮ่องกง นอกจากนี้ในรายละเอียดของโครงสร้างปฏิรูปประเทศแห่งสมาชิกประชาชน ของพรรคคอมมิวนิสต์จีน ครั้งที่ ๑๖ เมื่อ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๔๖ ยังต้องการเพิ่มบทบาททางเศรษฐกิจการค้าของ จีนสู่ภูมิภาคอื่น ๆ เช่น เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอเชียใต้ให้สูงยิ่งขึ้น แต่ฐานคิดการปฏิรูปนี้ได้รับการ วิพากษ์วิจารณ์จากนักวิชาการของจีนหลายท่านว่า ละเลยภาคชนบทหรือเกษตรกรรมด้วยการเพิ่ม ภาคอุตสาหกรรมในเขตเมือง จะทำให้เกิดการอพยพของชนชนบทเข้าเมือง และจะยิ่งทำให้ช่องว่างระหว่างคน รวยและคนจนเพิ่มสูงขึ้น รวมทั้งยังละเลยความคิดเรื่องระบบนิเวศน์ และการรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่ต้อง สูญเสียไปอย่างมหาศาล เพื่อป้องกันการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมของเมืองใหญ่

ปี พ.ศ. ๒๕๓๔ เกิดการรวมตัวของ ๖ ประเทศภายใต้แผนความร่วมมือทางเศรษฐกิจอนุภูมิภาค กลุ่มน้ำโขง (Great Mekong Subregion GMS) โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและ มนุษย์ การสร้างความร่วมมือทางเศรษฐกิจโดยการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ทางรถยนต์ ทางรถไฟ ตลอดถึง การพัฒนาเส้นทางเดินเรือในแม่น้ำโขง รวมไปถึงการกลับมาของความร่วมมือระหว่างประเทศ ในภูมิภาค กลุ่มน้ำโขงตอนล่าง ในโฉมหน้าใหม่ภายใต้ชื่อคณะกรรมการแม่น้ำโขง (Mekong River Commission) นอกจากนี้ยังมีแผนความร่วมมือสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจระหว่างไทย พม่า ลาว จีน ที่ยังชี้ให้เห็นว่าการพัฒนา กลุ่มน้ำโขงเป็นการตอบสนองเพื่อเศรษฐกิจอุตสาหกรรมแต่เพียงทางเดียว และโดยเฉพาะหลังจากที่จีนเข้าเป็น สมาชิกองค์การการค้าโลก (WTO) ในปี ๒๕๔๕ การขยายอิทธิพลทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมของประเทศสังคมนิยม ยังผลให้เกิดการผลักดันการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในเขตกลุ่มน้ำโขงตอนบนเพิ่มยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในเรื่อง พลังงานไฟฟ้าจากเขื่อนเพื่อตอบสนองเขตอุตสาหกรรมในจีน รวมทั้งเพื่อการเพิ่มการค้าและตัวเลขทาง เศรษฐกิจ – การบริโภคด้วยการเปิดเขตการค้าเสรีไทย – จีน (FTA) ในเดือนตุลาคม ปี พ.ศ. ๒๕๔๖ และกำลัง ผลักดันการค้าเสรีอาเซียนจีนอยู่อย่างจริงจังอีกด้วย

เขื่อนแห่งที่สามที่กำลังดำเนินการก่อสร้างอยู่ในขณะนี้ คือเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำเซียวหวาน เป็นเขื่อนที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในโลก สันเขื่อนสูงถึง ๒๔๘ เมตร คาดว่าจะแล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๕๕๕ จีนได้เริ่มดำเนินการก่อสร้างไปแล้วเมื่อเดือนมกราคม ๒๕๔๕ รวมทั้งเขื่อนจิงหงในสิบสองปันนาที่อยู่ระหว่างการศึกษาดำเนินการก่อสร้างและได้ปรับแต่งหน้าดินบริเวณฝั่งโขงไปแล้ว โดยมี...ธุรกิจการเมืองจากไทยไปร่วมลงทุนซึ่งมีสัญญาจะส่งไฟฟ้ามาขายในประเทศไทยด้วย ผลกระทบที่เกิดขึ้นในประเทศจีนมีผู้สูญเสียที่อยู่อาศัยไปแล้วไม่ต่ำกว่า ๙,๕๕๓ คน ระบบนิเวศน์และผลกระทบด้านอื่น ๆ ยังไม่สามารถค้นหาข้อมูลได้ อันมีสาเหตุมาจากเงื่อนไขทางการเมือง เนื่องจาก การควบคุมปริมาณน้ำในเขื่อนเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าและการเดินเรือ ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ เช่น การลดปริมาณของพันธุ์ไม้น้ำ สาหร่ายได้มีวน้ำ (โก) การลดจำนวนลงของปลาบางชนิด ถึงกับสูญพันธุ์

นอกจากนี้ผลกระทบต่อแม่น้ำโขงตอนล่างพบว่า มีผลกระทบต่อระบบนิเวศของแม่น้ำโขงซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยหลัก ๒ ประการคือ ฤดูกาลน้ำขึ้น - น้ำลงของกระแสน้ำในแม่น้ำโขงในรอบหนึ่งปี และปริมาณตะกอนในลุ่มน้ำ การเปิด - ปิดประตูระบายน้ำของเขื่อนในประเทศจีน มีผลทำให้ปริมาณเฉลี่ยของน้ำเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่าในฤดูแล้งและการขึ้นลงของน้ำในแม่น้ำโขงไม่เป็นไปตามธรรมชาติอีกต่อไป อีกทั้งปริมาณตะกอนกว่าครึ่งหนึ่งที่จะไหลลงสู่แม่น้ำโขงก็ถูกเก็บกักไว้ที่เขื่อนต่าง ๆ ในจีน ซึ่งมีผลกระทบอย่างมากต่อที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง

ผลกระทบต่อพันธุ์ปลาและการทำประมง ปริมาณน้ำที่เพิ่มมากขึ้นผิดปกติในฤดูแล้งส่งผลกระทบต่อ การเดินทาง วางไข่ และอยู่อาศัยของปลา ขณะเดียวกันในฤดูฝนการเก็บน้ำของเขื่อนทำให้น้ำไม่หลากตามธรรมชาติ ระดับน้ำในพื้นที่ป่าน้ำท่วมถึงบริเวณตอนใต้ของประเทศลาวและกัมพูชาลดลงและส่งผลกระทบไปถึงแหล่งอาหาร แหล่งเพาะพันธุ์วางไข่และแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำ รวมไปถึงการลดลงของทรัพยากรประมง และการสูญพันธุ์ของสัตว์น้ำบางชนิด

ผลกระทบต่อการเกษตรกว่าร้อยละ ๘๐ ของนาข้าวบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขงได้อาศัยธาตุอาหารต่าง ๆ ที่มากับตะกอนในช่วงฤดูน้ำหลาก เมื่อมีการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่กั้นแม่น้ำโขง ทำให้วงจรการไหลของน้ำไม่เป็นไปตามธรรมชาติ ปริมาณตะกอนที่มีประโยชน์ต่อการเพาะปลูกลดน้อยลง ส่งผลไปถึงความอุดมสมบูรณ์ของดินและปริมาณผลผลิตทางการเกษตรก็จะลดลงตามไปด้วย แสดงถึงนัยสำคัญว่า ปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อเพิ่มผลผลิตจะสูงขึ้นด้วย ซึ่งส่งผลกระทบต่อค่าใช้จ่ายของเกษตรกรที่ต้องแบกรับ รวมไปถึงคุณภาพน้ำในแม่น้ำที่มีการปนเปื้อนของสารเคมีมากขึ้น ขณะเดียวกันปริมาณน้ำที่เพิ่มมากกว่าปกติในฤดูแล้งทำให้ไม่สามารถทำเกษตรริมโขงได้ นอกจากนี้ยังมีประเด็นผลกระทบเรื่องการกัดเซาะ ปัญหาแผ่นดินถล่ม รวมถึงปัญหาการย้ายชุมชนออกจากพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อน ซึ่งได้รับค่าชดเชยที่ไม่เป็นธรรม

สถาบันหลักที่ให้การช่วยเหลือในการสร้างเขื่อนและโรงไฟฟ้าพลังงานน้ำ คือ ธนาคารพัฒนาเอเชีย เขื่อนทั้งหมดที่จีนดำเนินการเป็นเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้าพลังน้ำ บางส่วนมีสัญญาส่งขายกระแสไฟฟ้าให้กับประเทศไทย เช่นเดียวกับประเทศลาว พื้นที่ใหม่ที่นักสร้างเขื่อนทั้งหลายกระหายให้มีเขื่อนมีแม่น้ำโขง

ลาวเป็นอีกประเทศหนึ่งที่มีโครงการมากมายเกี่ยวกับการสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำโขงของแม่น้ำโขง ซึ่งได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มที่จากธนาคารโลก ธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชียและประชาคมประชาชาติ เช่น

การผลักดันให้มีการก่อสร้างเขื่อนเซคามัน ๑ กันแม่น้ำเซคามัน ซึ่งเป็น ๑ ใน ๖ ของแม่น้ำสาขาแม่น้ำเซกอง ซึ่งเป็นแม่น้ำสาขาสายใหญ่ที่สุดของแม่น้ำโขง เขื่อนเซคามัน ๑ เป็นเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้าตามข้อตกลงที่จะขายให้กับประเทศไทย

อีกโครงการที่สำคัญคือโครงการเขื่อนน้ำเทิน ๒ ซึ่งสร้างกันแม่น้ำเทิน แม่น้ำสาขาใหญ่เป็นอันดับที่ ๔ ของแม่น้ำโขง โครงการนี้ตั้งอยู่ในแขวงคำม่วน ในตอนกลางของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และห่างจากโครงการเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้าพลังน้ำเทิน - หินบูน ที่สร้างเสร็จแล้ว ไปทางเหนือเพียง ๕๐ กิโลเมตรเท่านั้นเป็นเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้าตามข้อตกลงที่จะขายกระแสไฟฟ้าให้กับประเทศไทย โครงการเขื่อนน้ำเทิน ๒ นี้ส่งผลกระทบต่ออย่างมากต่อชุมชนและระบบนิเวศน์ แต่แม้ว่าจะมีผลกระทบมากมายเพียงใด ต่อชุมชน พันธุ์ปลา ความหลากหลายทางชีวภาพ พืชพรรณและสัตว์ประจำถิ่น แต่ธนาคารโลกก็เตรียมการที่จะให้เงินกู้และให้การรับรองสนับสนุนโครงการแม่น้ำโขงในประเทศกัมพูชา ก็เผชิญกับสถานการณ์ที่น่าเป็นห่วงไม่แพ้กัน เมื่อรัฐบาลกัมพูชามีความพยายามที่จะผลักดันโครงการเขื่อนแซมเบอร์ (SAMBOR dam) ซึ่งจะสร้างกันแม่น้ำโขง โดยอ้างว่าเพื่อการผลิตกระแสไฟฟ้า เขื่อนนี้มีความสูงถึง ๓๕ เมตร ผลิตกระแสไฟฟ้าได้ถึง ๓,๓๐๐ เมกกะวัตต์ มีงบประมาณในการก่อสร้างอยู่ที่ ๔ ล้านล้านเหรียญสหรัฐ โครงการนี้จะทำให้คนไร้ที่อยู่อาศัยถึง ๖๐,๐๐๐ คน ในบริเวณรอบริมฝั่งแม่น้ำโขง และส่งผลกระทบต่อพันธุ์ปลา สัตว์ป่า ท้องถิ่น เขื่อนแซมเบอร์นี้ได้รับการสนับสนุนและผลักดันอย่างเต็มที่จากคณะกรรมการแม่น้ำโขง และที่ปลายแม่น้ำโขงก่อนไหลออกสู่ทะเลจีนใต้ที่ประเทศเวียดนาม ที่นี้มีแผนการก่อสร้างเขื่อนมากมายในลุ่มน้ำโขงเช่นเดียวกัน อาทิ เขื่อนเปลี้ยก่อง เป็นเขื่อนเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าสร้างกันแม่น้ำดาโปโค แม่น้ำสาขาของแม่น้ำเซซาน ซึ่งเป็นแม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขง เขื่อนแห่งนี้มีความสูงถึง ๖๕ เมตร ทำให้เกิดอ่างเก็บน้ำเป็นบริเวณกว้างถึง ๘,๐๐๐ เฮกเตอร์ และท่วมพื้นที่การเกษตร ๕,๖๕๐ เฮกเตอร์ แรกสุดได้รับงบประมาณสนับสนุนการศึกษาความเป็นไปได้ ของโครงการจากคณะกรรมการแม่น้ำโขง

เขื่อนเซซาน ๓ และเขื่อนเซซาน ๔ เขื่อนอีกสองแห่งที่จะสร้างกันแม่น้ำเซซาน แม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขงก็มีเป้าหมายเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้า และมีที่ตั้งอยู่ห่างกันเพียงแค่ ๕๐ กิโลเมตรเท่านั้น เขื่อนเซซาน ๓ ได้รับการสนับสนุนเงินกู้จากธนาคารพัฒนาเอเชีย และมีแผนจะสร้างให้เสร็จในปี พ.ศ. ๒๕๕๐ นอกจากนั้นยังมีแผนจะสร้างเขื่อนทุ่งคอนดำเป็นเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้ากันแม่น้ำทุ่งโปโค แม่น้ำสาขาของแม่น้ำเซซาน ทั้งเขื่อนเซซาน ๓ เขื่อนเซซาน ๔ และเขื่อนทุ่งคอนดำ อยู่ในแผนการสร้างโรงไฟฟ้าพลังงานน้ำตลอดแม่น้ำเซซานในประเทศเวียดนาม เพื่อรองรับกับอุตสาหกรรมที่กำลังขยายตัว และเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าขายให้ประเทศเพื่อนบ้านในประเทศไทยเอง โครงการคุกคามแม่น้ำโขงมีมาตลอดระยะเวลาที่มากกว่าทศวรรษ เขื่อนปากมูล ซึ่งสร้างกันแม่น้ำมูล แม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขง บริเวณปากมูล จ.อุบลราชธานี ก็สร้างข้อขัดแย้งอย่างกว้างขวางถึงความไม่คุ้มค่าอย่างที่สุดของโครงการนี้ เมื่อต้องแลกกับระบบนิเวศน์ของพันธุ์ปลาที่สูญหายไป ทั้งระบบและส่งผลกระทบต่อธรรมชาติและชุมชน เขื่อนปากมูลได้รับการสนับสนุนเงินกู้จากธนาคารโลกเป็นเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้าพลังงานน้ำสร้างเสร็จเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๘

เขื่อนราชสีไศลซึ่งสร้างกันแม่น้ำมูลใน จ.ศรีสะเกษ ทำให้ระบบนิเวศพื้นที่ชุ่มน้ำ (wetlands) เสียหายอย่างมหาศาล เขื่อนราชสีไศลนี้เป็นเขื่อนสำคัญในโครงการผันน้ำ โขง - ซี - มูล ในความรับผิดชอบของ

กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม ดูเหมือนว่าบทเรียนราคาแพงที่ไทยได้รับจากเขื่อนทั้ง ๒ ยังไม่เพียงพอที่จะสร้างความรู้สึกรังเกี้ยวรังไรต่อโครงการเขื่อนขนาดใหญ่ ประเทศไทยยังมีโครงการสร้างเขื่อนห้วยน้ำจืด กั้นแม่น้ำมูล ใน จ.ศรีสะเกษ โครงการสร้างเขื่อนโป่งขุนเพชร จ.ชัยภูมิ กั้นลำเชียงทาแม่น้ำสาขาของแม่น้ำชี ก่อนไหลลงสู่แม่น้ำโขง โครงการสร้างเขื่อนลำโดมใหญ่ กั้นแม่น้ำลำโดมใหญ่ แม่น้ำสาขาของแม่น้ำมูล ในแม่น้ำโขงเขตรอยต่อไทย - ลาว บริเวณ จ.เชียงราย โครงการใหญ่ที่คุกคามลุ่มน้ำโขงโดยธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชียให้การสนับสนุน คือ โครงการผันน้ำ กก - อิง - น่าน มีแนวคิดที่จะสร้างเขื่อนสร้างอุโมงค์ เพื่อผันน้ำไปเก็บไว้ที่เขื่อนสิริกิติ์ จ.อุตรดิตถ์ โครงการนี้จะปิดตายลุ่มน้ำอิงทั้งระบบอันเป็นแม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขง

โครงการระเบิดแก่งหินในแม่น้ำโขง

โครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือ ในแม่น้ำหลานซางหรือแม่น้ำโขง เป็นแผนความร่วมมือทางเศรษฐกิจอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ประเทศจีนเป็นผู้ผลักดันโครงการดังกล่าว ทั้งนี้เพื่อให้สามารถเดินเรือจากเมืองซือเหมา มณฑลยูนนานของจีน ลงมายังแม่น้ำโขงตอนล่าง ผ่านพม่า ลาว และไทย ไปยังหลวงพระบาง

ผลจากการสำรวจเส้นทางเดินเรือเมืองซือเหมา มณฑลยูนนาน ถึงเมืองหลวงพระบางประเทศลาว ระยะทาง ๘๘๖.๑ กิโลเมตร ในปี พ.ศ. ๒๕๓๖ ผู้แทนจากประเทศจีนมีความเห็นว่า หากต้องปรับปรุงเส้นทางเดินเรือ ให้สามารถขนส่งสินค้าได้ไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ ตัน เกาะแก่ง หาดดอน เป็นอุปสรรคที่สำคัญ ต้องระเบิดเพื่อทำลาย โดยรัฐบาลจีนยินดีที่จะสนับสนุนงบประมาณ จำนวน ๒๐๐ ล้านดอลลาร์ ระหว่างการหารือผู้แทนจีนอาศัยอำนาจทางการเมืองระหว่างประเทศเป็นแรงผลักดัน

รายงานสำรวจความเหมาะสมเบื้องต้นของโครงการระเบิดแก่งปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๓ ได้ข้อสรุปว่า มีความจำเป็นเร่งด่วนที่ไม่สามารถเลี่ยงได้ ประกอบกับจีนมีความพร้อมทางด้านเทคนิค จึงมีการศึกษาเพิ่มเติม และประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม ระหว่างเดือนเมษายน - มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๔ ใช้เวลาเก็บข้อมูลภาคสนามเร่งด่วนเพียง ๑ เดือน นับเป็นรายงานการศึกษาที่ไม่มีมาตรฐานทางวิชาการ โดยมีการเสนอให้ดำเนินการ ๓ ระยะ

ระยะแรก ระเบิด ๑๑ แก่ง และ ๑๐ กลุ่มหินใต้น้ำเพื่อให้เรือระวางบรรทุกอย่างต่ำ ๑๐๐ ตัน ได้ในระยะเวลาอย่างต่ำ ๙๕% ในรอบหนึ่งปี ให้เสร็จสิ้นในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ โดยในระยะแรกมีแก่งที่อยู่บริเวณพื้นที่ประเทศไทย คือ คอนผีหลง

ระยะที่สอง ระเบิดและขุดลอกสันดอน ๕๑ แห่ง เพื่อให้สามารถเดินเรือระวางบรรทุกอย่างต่ำ ๓๐๐ ตัน ระยะเวลาอย่างต่ำ ๙๕% ในรอบหนึ่งปี ในระยะที่สองมีแก่งที่อยู่ในบริเวณประเทศไทย ตั้งแต่ อำเภอเชียงแสน เชียงของ เวียงแก่น จังหวัดเชียงราย ๙ แห่ง

ระยะที่สาม ปรับปรุงร่องน้ำให้มีลักษณะคล้ายคลองเพื่อให้สามารถเดินเรือระวางบรรทุก อย่างต่ำ ๕๐๐ ตัน เป็นระยะเวลาอย่างต่ำ ๙๕% ในรอบหนึ่งปี

นอกเหนือจากการระเบิดแก่งปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือ ได้มีการกำหนดข้อตกลงว่าด้วยการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำล้านช้าง - แม่น้ำโขง เพื่ออำนวยความสะดวกกับเรือพาณิชย์ขนาดใหญ่ เช่น มาตรา ๑

ในบทบัญญัติทั่วไป ข้อ ๑.๕ ระบุว่า ไม่อนุญาตให้ทำการขุดดิน หิน หวาย วางตาข่ายจับปลา และเคลื่อนย้ายไม้ไผ่ หรือขลุ่ยลอยน้ำในบริเวณร่องน้ำ ซึ่งอาจจะเป็นอันตรายทั้งทางตรงและทางอ้อมในร่องน้ำที่สามารถเดินเรือได้ ฯลฯ หมายความว่าภายหลังจากการปรับปรุงร่องน้ำเสร็จสิ้น แม่น้ำโขงต้องเป็นแม่น้ำเพื่อการเดินเรือเท่านั้น

แม้จะมีเสียงทักท้วงจากชุมชนท้องถิ่น นักวิชาการ องค์กรระหว่างประเทศ ต่อผลกระทบในระยะยาวที่จะเกิดขึ้น รัฐบาลจีนกลับไม่สนใจ ยังดำเนินการต่อเนื่องในพื้นที่แม่น้ำโขงตอนบน แต่การดำเนินการมิได้ราบรื่นนักเพราะอุปสรรคทางธรรมชาติ และอุบัติเหตุที่เกิดขึ้นตลอดเวลา ทีมวิศวกรจีนรับผิดชอบการวางระเบิดทำลายแก่งหินกลางลำน้ำโขง ได้วางแผนระยะเวลาการระเบิดในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๔๕ - เมษายน ๒๕๔๖ ยกเว้นฤดูน้ำหลากในเดือนพฤษภาคม - ตุลาคม ๒๕๔๕ ระเบิดรอบแรกไปแล้วเมื่อเดือนมีนาคม - เมษายน ๒๕๔๕ โดยทีมวิศวกรจากจีนเข้าไประเบิดแก่งหินกลางแม่น้ำโขงบริเวณรอยต่อพม่า - ลาว ในช่วงเดือนธันวาคม ๒๕๔๔ - เมษายน ๒๕๔๖ ซึ่งการดำเนินการรอบสองมีความคืบหน้าไปถึง ๑๐๐% และมีแผนจะระเบิดในช่วงหน้าแล้งของปี ๒๕๔๗ ซึ่งดำเนินการระเบิดแก่งระยะที่สองในเขตกัวเหลยของจีนถึงเชียงกงของลาวไปแล้ว เมื่อปลายเดือนมกราคม ๒๕๔๗ ส่งผลให้ระดับน้ำในเขตไทย - ลาว โดยเฉพาะเชียงแสน เชียงของ เวียงแก่นผันผวนอย่างหนัก ระดับน้ำขึ้นลงต่างกันในวันเดียวกว่าหนึ่งเมตร

ทั้งนี้ในเขตรอยต่อแม่น้ำโขงไทย - ลาว แก่งหินที่จะถูกระเบิดเพื่อรองรับการเดินเรือในแม่น้ำโขง คือ แก่งคอนผีหลง (Khon Pi Luang) ซึ่งยังไม่มีมีการระเบิดเพราะติดปัญหาเรื่องความมั่นคงชายแดนในการปักเขตแดนยังไม่แล้วเสร็จ อยู่เขตอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ตรงข้ามกับเมืองห้วยทราย แขวงบ่อแก้ว ประเทศลาว เป้าหมายของการระเบิดแก่งคอนผีหลงและแก่งอื่น ๆ ซึ่งเป็นแผนระยะแรกนั้น เพื่อให้เกิดร่องน้ำการเดินเรือมีความลึก อย่างน้อย ๑.๕ เมตร กว้างไม่ต่ำกว่า ๒๒ เมตร ให้เรือขนาดระวางไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ ตัน เดินเรือได้ตลอดทุกฤดูกาล คำว่าไม่ต่ำกว่าในที่นี้ หมายความว่าสามารถระเบิดให้กว้างขึ้น ลึกขึ้น และให้เรือขนาดระวางมากกว่า ๑๐๐ ตันขึ้นไปเดินเรือได้ และต้องจดจำไว้เสมอว่า สาเหตุหนึ่งที่ต้องระเบิดแก่งทั้ง เพราะความต้องการที่เพิ่มขึ้นของการเดินเรือในแม่น้ำโขง ที่ปรารถนาจะเดินเรือในหน้าแล้งได้อย่างสะดวก ตามปกติหน้าแล้งในแม่น้ำโขงเดินเรือได้ยากลำบาก เพราะมีเกาะแก่งหินตามธรรมชาติอยู่เป็นจำนวนมาก

หากการพัฒนาในระยะแรกดำเนินการไปได้จะมีการพัฒนาต่อเนื่องเข้าสู่ระยะที่สอง ซึ่งจะมีการระเบิดแก่งและขุดลอกสันดอนอีก ๕๑ แห่ง เพื่อให้เรือระวางบรรทุกไม่ต่ำกว่า ๓๐๐ ตัน เดินทางได้ทุกฤดูกาล สุดท้ายจะต้องพัฒนาปรับปรุงให้แม่น้ำโขงมีลักษณะคล้ายคลอง เปิดเส้นทางให้เรือระวางบรรทุกไม่ต่ำกว่า ๕๐๐ ตัน จากท่าเรือซือเหมาประเทศจีน ถึงเมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว รวมระยะทาง ๘๖๑.๑ กิโลเมตร

หลังการพัฒนาเสร็จสิ้นคือ ระเบิดแก่งหิน และสันดอนทรายครบตามแผนที่ได้วางไว้แล้ว แม่น้ำโขงจะต้องถูกใช้เพื่อการเดินเรือนานาชนิดได้อย่างอิสระ สะดวก สบาย ภายใต้ระบบการค้าแบบทุนนิยม และต้องไม่มีการวางตาข่ายดักปลา เก็บขอนไม้ลอยน้ำ ขุดดิน หินทราย โดยคนในชุมชนริมฝั่งโขงอย่างเด็ดขาด เพราะจะทำให้เกิดอันตรายทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อชีวิตและทรัพย์สินของคนในเรือ นี้ระบบการค้า วิธีชีวิตของชุมชนริมฝั่งโขงอย่างที่ดำเนินมาเนิ่นนานจะถูกห้ามไม่ให้มีอีกต่อไป

แต่สำหรับชาวบ้านและชุมชนริมฝั่งโขงใน จ. เชียงรายนั้น ลำพังแค่มีการสร้างท่าเรือ และการเดินเรือระหว่าง ๕๐ - ๑๐๐ ตัน ในบริเวณนี้ส่งผลกระทบต่อมากมายนับกับชุมชนและระบบนิเวศน์อย่างรุนแรงมากเกินพอแล้ว ซึ่งไม่นับรวมในช่วงที่มีการระเบิดแก่งในเขตจีน พม่า ลาวนั้น ส่งผลให้กระแส น้ำผันผวนเปลี่ยนแปลงจนชาวประมงไม่สามารถหาปลาได้อย่างปกติ รวมทั้งในหน้าน้ำหลากมีผลให้ชายฝั่งแม่น้ำโขงในเขตไทย-ลาวพังทะลายอย่างรุนแรง เพราะน้ำไหลเชี่ยวแรงขึ้นกว่าเดิม เพราะไม่มีหินผา เกาะแก่งค้ำยันน้ำในตอนบนเหมือนแต่ก่อน

ระบบนิเวศน์แม่น้ำโขง

แม่น้ำโขงบริเวณรอยต่อพรมแดนไทย - ลาว ทางภาคเหนือของประเทศไทย เต็มไปด้วยเกาะแก่งหาด ตอนทราย จำนวนมาก พื้นที่บริเวณนี้จึงมีเกาะแก่ง และตอนทรายที่อยู่ในแผนการระเบิดทิ้งในโครงการปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ ๔ จุด นับตั้งแต่จุดสามเหลี่ยมทองคำ จนถึงเขตผาได ก่อนแม่น้ำโขงจะไหลเข้าสู่ประเทศลาว แก่งที่อยู่ในแผนการระเบิดนี้ที่วิศวกรจากประเทศจีนเรียกว่า “เป็นพื้นที่ที่มีแก่งอันตราย สันดอน และหินโสโครก” นิยามความหมายแก่งของนักพัฒนาถูกมองว่าเป็นเครื่องกีดขวางการเดินทางได้อย่างสะดวกของเรือขนส่ง แต่สำหรับชุมชนและธรรมชาติของแม่น้ำโขงแล้ว แก่งหินเหล่านี้คือระบบนิเวศน์ ที่ประกอบไปด้วยระบบนิเวศน์ย่อยมากมายที่เอื้อประโยชน์ต่อปลาในแม่น้ำโขง และป้องกันการพังทลายชายฝั่งตลอดจนเป็นที่พักพิงของคนหาปลา และกักเก็บน้ำในฤดูแล้ง มีชื่อเรียกระบบนิเวศน์ของสภาพเกาะแก่งในแม่น้ำโขง ที่มีสภาพสลับซับซ้อนและมีลักษณะเฉพาะในชื่อต่าง ๆ ที่เป็นระบบนิเวศน์ย่อย ดังนี้ แก่ง ผา ดอน หาด คก หลง หนอง

“ดอน” มีสภาพเป็นเกาะกลางน้ำ เกิดจากทรายและก้อนหินขนาดเล็กมากมายที่แม่น้ำโขงพัดมาทับถมบริเวณดอนมีระบบนิเวศน์ของพืชริมน้ำ โดยมีพืชหลักคือ แคม อ้อ ไคร้ พืชตระกูลเฟิร์น พืชเหล่านี้จมอยู่ใต้น้ำหลายเดือนในช่วงฤดูกาลน้ำขึ้นซึ่งจมอยู่ในระดับความลึก ๘ - ๑๐ เมตร พืชที่จมใต้น้ำนี้จะเปื่อยยุ่ย กลายเป็นอาหารของปลา และยังเป็นที่พักอาศัยและวางไข่ของปลาด้วย ซึ่งเมื่อถึงฤดูกาลน้ำลดพืชเหล่านี้จะพืงกลับคืนมาเมื่อดอนไหลพ้นน้ำ บริเวณดอนยังมี “หลงน้อย” มีลักษณะเป็นหลุมเล็ก ๆ กว้างประมาณ ๑ - ๓ เมตร ลึกไม่เกิน ๑ เมตร เป็นที่วางไข่ของปลาเช่นกัน

“ผา” คือแก่งหินที่มีลักษณะเป็นแท่งหินตั้งอยู่ในแม่น้ำโขง อาจอยู่ใกล้ฝั่ง หรือกลางแม่น้ำ ผาบางแห่งประกอบด้วยชุดของแก่งหินที่อยู่ใต้น้ำ เช่น ผาหลัก ผาบางแห่งมีสันดอนทรายอยู่รอบ ๆ ซึ่งเกิดจากการทับถมของตะกอนแม่น้ำจึงมีพืชริมน้ำขึ้นอยู่ เช่น ผาฟ้า บริเวณดอนที่อยู่รอบ ๆ มีพืช คือ ต้นไคร้ ต้นไคร้ทางภาคขึ้นอยู่จำนวนมาก ผาในแม่น้ำโขงบริเวณนี้จมอยู่ใต้น้ำในฤดูน้ำหลาก และไหลเหนือน้ำในฤดูน้ำลดเช่นกัน

“แก่ง” คือชุดกลุ่มหินกลางแม่น้ำโขงที่มีความสลับซับซ้อนและมีร่องน้ำลึก ในฤดูน้ำลดแก่งจะไหลพ้นน้ำบริเวณซอกหินของแก่งซึ่งมีตะกอนทรายที่น้ำพัดมาทับถมจะมีพืชขึ้นอยู่อย่างหนาแน่น โดยเฉพาะไคร้บริเวณที่จมอยู่ใต้น้ำจะเป็นแหล่งกำเนิด “โก” ซึ่งเป็นสาหร่ายน้ำจืดชนิดหนึ่ง

“หาด” เกิดบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขง แต่ละหาดอาจยาวนับกิโลเมตร บริเวณดังกล่าวนี้นอกจากปกคลุมด้วยทรายแล้ว ยังมีก้อนหินขนาดเล็กมากมาย ก้อนหินเหล่านี้จะเป็นแหล่งกำเนิดไค เช่นเดียวกับแก่งหินใต้น้ำ หาดทรายยังเป็นที่อาบน้ำเล่นทรายของนกอีกด้วย

“คก” คือบริเวณหลุมลึกที่กระแสน้ำโขงไหลวนอยู่ริมฝั่ง คกแต่ละแห่งมีความลึกมาก อาจจะมีลึกได้ถึง ๑๐ เมตร คกที่สำคัญ เช่น คกลิง คกปวก เป็นต้น

“หลง” สองฝั่งแม่น้ำโขงมีพื้นที่คล้ายคกแต่กระแสน้ำนิ่ง หลงมีขนาดกว้างไม่มาก ประมาณ ๕ เมตร บริเวณนี้อุณหภูมิน้ำจะอุ่นซึ่งแตกต่างกับแม่น้ำโขงที่น้ำเย็น หลงเป็นแหล่งกำเนิด “เตา” ซึ่งเป็นตะไคร่น้ำชนิดหนึ่ง

“หนอง” เป็นระบบนิเวศน์ย่อยที่แฝงอยู่ในระบบนิเวศน์แก่ง ดอน และหาด เป็นช่วงที่น้ำกินวงโค้งลึกเข้าไป คล้ายหลงแต่มีขนาดใหญ่กว่า ถ้ามีขนาดเล็กชาวบ้านจะเรียกว่า หลง เช่น หาดหัวหย่อมทางฝั่งลาว มีหนองแม่ม้าย และหนองเปือย เป็นส่วนหนึ่งของแม่น้ำโขง มีหนองมากมายในแม่น้ำโขง เช่น หนองแม่ม้าย หนองเปือย หนองข้าวตอก กระแสน้ำของแม่น้ำโขงทำให้หนองเปลี่ยนสภาพหรือหายไปก็มี เช่น หนองปู่ขัน บริเวณบ้านดอนที่ ซึ่งจากกระแสน้ำที่เปลี่ยนทำให้ปัจจุบันเหลือเพียงชื่อ แต่ชาวเรือ และคนหาปลายังรู้จักกันดี ในหนองเป็นน้ำนิ่ง เป็นที่อยู่อาศัยและวางไข่ของปลาขนาดเล็ก และกุงแม่น้ำโขง

นอกจากนั้นแล้ว ดอน แก่ง และผา คือโครงสร้างทางกายภาพตามธรรมชาติที่ทำหน้าที่บังคับให้น้ำในแม่น้ำโขงไหลไปตามร่อง ซึ่งเป็นการรักษาสภาพลำน้ำให้เป็นร่องลึก หากมีการระเบิดแก่ง ผาและชุดลอกดอน จะเท่ากับเป็นการทำลายตัวบังคับน้ำตามธรรมชาติ แก่งบางแห่งจะทำหน้าที่ช่วยป้องกันไม่ให้น้ำโขงที่ไหลเชี่ยวในฤดูฝนซึ่งมีความเร็วได้ถึง ๒๐ - ๒๕ กิโลเมตรต่อชั่วโมงพุ่งเข้าทำลายชายฝั่งของแม่น้ำ

การพังทลายของชายฝั่ง

ตลอดริมฝั่งแม่น้ำโขงนั้น ชุมชนบ้านเรือนที่ตั้งถิ่นฐานบริเวณริมโขง เรียนรู้และมีประสบการณ์เกี่ยวกับแม่น้ำโขงที่กัดเซาะชายฝั่งเป็นอย่างดี บางปีแม่น้ำโขงที่พุ่งเร็วและแรงก็ทำลายที่ดินริมฝั่งมาก บางปีก็เกิดขึ้นน้อย ในรอบห้าสิบปีมานี้ เคยเกิดเหตุการณ์น้ำท่วมหมู่บ้าน จนต้องย้ายหมู่บ้านหนี เช่นที่เคยเกิดขึ้นที่หมู่บ้านหาดบาย เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๙ - ๒๕๑๐ เกิดน้ำท่วมอย่างรุนแรง ทำให้ตลิ่งพัง สร้างความเสียหายให้แก่บ้านเรือนและวัดเป็นอย่างมาก ชาวบ้านจึงได้อพยพโยกย้ายหนีน้ำท่วมไปอาศัยอยู่ที่อื่น แต่ทั้งหมดนั้นไม่เคยมีครั้งใดที่การพังทลายของชายฝั่งริมโขงจะรุนแรงมากเท่ากับที่เกิดขึ้นตลอด ๕ ปีมานี้ ทุกปีแผ่นดินทั้งฝั่งไทยและลาวที่อยู่ริมแม่น้ำโขงจะพังทลายลงรुक้าแผ่นดินมากกว่า ๑๐๐ เมตร ขนาดของที่ดินซึ่งพังลงไป หมู่บ้านหนึ่ง ๆ ไม่ต่ำกว่า ๑ ไร่ ที่ดินริมฝั่งโขงหายไปแม่น้ำโขงจำนวนมาก เช่นนี้ทุกปี ตลอด ๕ ปี ที่ผ่านมา

เหตุการณ์นี้ เป็นเรื่องที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน ไม่เคยมีครั้งใดที่แผ่นดินริมแม่น้ำโขงจะกล่มหายไป อัตราเฉลี่ยต่อปีมากเท่ากับที่เคยเกิดขึ้นในช่วง ๕ ปีนี้ แม้ว่าครั้งหนึ่งบางหมู่บ้านเคยต้องย้ายหมู่บ้านเพราะแผ่นดินหายไปแม่น้ำโขง แต่นั่นก็เพราะอุทกภัยทางธรรมชาติ อย่างรุนแรง แต่ ๕ ปีมานี้ มีอุทกภัยที่รุนแรง แม่น้ำท่วมก็จริงแต่ไม่ใช่ น้ำป่าที่ไหลหลากอย่างรุนแรงและรวดเร็วจนหมู่บ้านถูกจมน้ำตายแล้ว ปัญหาการพังทลายของชายฝั่งไม่ใช่ปัญหาใหม่สำหรับชาวบ้าน แต่ ๕ ปีมานี้ สิ่งที่แปลกไปจากปกติคือ ผลลายตามปกติ

ที่เคยเกิดขึ้นในทุกปี นั่นคือขนาดพื้นที่การพังทลายเพิ่มมากขึ้น การพังทลายที่เร็วและรุนแรง ตลอดจนเงื่อนไขของการพังทลายที่แตกต่างกัน

ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๕ บ้านดอนสวรรค์ แขวงบ่อแก้ว สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว หมู่บ้านแห่งนี้มีอุโมงค์น้ำโขงทางท้ายน้ำ เยื้องกับบริเวณที่มีการก่อสร้างท่าเรือเชียงแสน ประเทศไทย ปรากฏว่า กระแสน้ำที่ไหลเชี่ยวได้เปลี่ยนทิศทางพุ่งเข้ากัดเซาะตลิ่งและบ้านเรือนที่ตั้งอยู่ตามชายฝั่ง ทำให้ต้องมีการอพยพชาวบ้านกว่า ๑๓๓ ครอบครัวออกจากหมู่บ้าน และต้องย้ายหมู่บ้านไปตั้งที่อื่น เช่นเดียวกับที่บ้านห้วยทราย แขวงบ่อแก้ว ฝั่งลาว บริเวณท้ายน้ำเยื้องกับบริเวณที่ก่อสร้างท่าเทียบเรือเชียงของ ตลิ่งและถนนที่สร้างใหม่ บางส่วนถูกพัดพาไปกับกระแสน้ำที่ไหลเชี่ยว นอกจากการก่อสร้างท่าเทียบเรือที่ทำให้กระแสน้ำเปลี่ยนจนพุ่งเข้ากัดเซาะทำลายตลิ่งอย่างรวดเร็วแล้ว ยังเป็นผลจากการดำเนินการพัฒนาหลายประการในแม่น้ำโขง ซึ่งล้วนส่งผลให้ตลิ่งถูกกัดเซาะและพังทลายอย่างรวดเร็วเพิ่มมากขึ้น

การเปิดให้มีการขนส่งสินค้าทางเรือขนาดใหญ่ในบริเวณนี้ ทำให้คลื่นจากเรือพุ่งเข้ากระแทกและกัดเซาะทำลายตลิ่ง การระเบิดเกาะแก่งหินและสันดอนทราย ตั้งแต่ประเทศจีนลงมาจนถึงเขตรอยต่อพม่า - ลาว ก็ทำให้กระแสน้ำมีความเร็วและไหลเชี่ยวมากขึ้น เพราะไม่มีเกาะแก่งชะลอการไหลของน้ำ ทำให้น้ำพุ่งกัดเซาะทำลายชายฝั่งเพิ่มมากขึ้น การที่ระดับน้ำขึ้น-ลงอย่างผิดปกติก็เป็นสาเหตุหนึ่ง ที่ทำให้ตลิ่งพังทลายเพราะน้ำขึ้นและลงในระดับที่ไม่เสมอกัน คือ ไม่เป็นไปตามธรรมชาติ ที่เมื่อเวลา น้ำขึ้นก็จะขึ้นเรื่อย ๆ จนทรงตัวอยู่ในระดับและเมื่อลงก็จะลดระดับลงไปเรื่อยจนอยู่ในระดับ แต่ปัจจุบันนับตั้งแต่มีเขื่อนในประเทศจีน การเปิด-ปิด ประตูระบายน้ำของเขื่อนส่งผลให้ระดับน้ำแปรปรวน บางวันก็ขึ้นและวันต่อมาก็ลดลง เมื่อเป็นเช่นนี้ ตลิ่งที่อุ้มน้ำไว้ เมื่อน้ำลดลงทันที ดินที่อยู่ใต้ เพราะน้ำคอยอุ้มไว้ต้องพังทลายลงอย่างรวดเร็ว เหล่านี้คือสาเหตุใหญ่ที่ทำให้ตลิ่งพังทลายเร็วผิดปกติ จนชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนตามมา ตลอดแม่น้ำโขงในเขตที่ทำการศึกษานอ. เชียงของและ อ. เวียงแก่น หมู่บ้านที่อยู่ติดริมแม่น้ำโขงทั้งฝั่งไทยและลาวประสบปัญหาตลิ่งพังทลายในเกือบทุกหมู่บ้าน แต่หมู่บ้านที่มีอัตราการพังทลายเพราะตั้งอยู่ในช่วงที่กระแสน้ำไหลพุ่งเข้ากัดเซาะในฝั่งไทย คือ บ้านดอนที่ บ้านเมืองกาญจน์ บ้านปากอิง บ้านห้วยลึก ในฝั่งลาวมีบ้านน้ำยอน บ้านปากงาว เป็นต้น การแก้ปัญหาด้วยการก่อสร้างทำนบกั้นตลิ่งพัง ดูเหมือนจะเป็นเรื่องที่ต้องใช้ระยะเวลา นาน เพราะต้องใช้งบประมาณจำนวนมาก ขณะเดียวกัน สาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาการพังทลายของตลิ่งก็เป็นเรื่องในระดับนานาชาติ

ชุมชนริมโขงกับความมั่นคงทางอาหาร

ชุมชนริมแม่น้ำโขง ถือเป็นชุมชนที่มีความมั่นคงทางอาหารในระดับสูง ปลาในแม่น้ำโขงเป็นแหล่งโปรตีนคุณภาพดีราคาถูก ที่คนในชุมชนสามารถเข้าถึงทรัพยากรนี้ได้โดยไม่จำกัด แม้ไม่มีเงินก็มีปลากินได้ พรรณพืชที่เป็นผักพื้นบ้านก็เป็นผักคุณภาพดี ไม่ปนเปื้อนสารเคมี และหากเก็บได้ตามริมฝั่งเกาะแก่งทั่วไป ไม่ต้องใช้เงินซื้อหา นอกเหนือจากนั้น ยังหาปลาขายเลี้ยงครอบครัวได้ เก็บผัก เก็บผักขายหาเงินมาจุนเจือครอบครัวได้อีกทางหนึ่ง ขณะเดียวกันผืนดินริมน้ำโขง ที่แม้จะถูกน้ำท่วมตามฤดูกาลก็เป็นไปตามธรรมชาติ แต่เมื่อถึงเวลาที่ไหลพ้นน้ำ ชุมชนริมฝั่งโขงยังได้ใช้ที่ดินตรงนี้ปลูกพืชผักสวนครัว เก็บไว้กินในครอบครัวและ

ปลูกขายสร้างรายได้ที่ดี เพราะไม่ต้องพึ่งพาสารเคมีและยาฆ่าแมลง เนื่องจากเป็นดินตะกอนที่มีแร่ธาตุความอุดมสมบูรณ์ดีอยู่แล้ว

ชุมชนริมแม่น้ำโขงที่ลงน้ำหาปลาก็ได้ปลา เก็บพืชผักริมแก่งมาทำเป็นกับข้าวก็ทำได้ไม่ต้องซื้อหา มีที่ดินอุดมสมบูรณ์ไว้ปลูกผัก จึงถือเป็นรูปแบบหนึ่งของความมั่นคงทางอาหาร เป็นความมั่นคงทางอาหารที่ไม่ต้องจ่ายเงินซื้อหา มาเป็นการผ่านกระบวนการพึ่งพาเงินในการซื้อหาที่น้อยจนถึงเกือบไม่มีเลย เป็นความมั่นคงทางอาหารที่หมายความว่า ถึงแม้ไม่มีเงินเลย วันนั้นยังมีอาหารกิน ความมั่นคงทางอาหารจึงเป็นเรื่องที่หลายคนนึกไม่ถึง เพราะเป็นเรื่องเคยชินในชีวิตประจำวัน แต่เป็นความเคยชินที่สำคัญของชีวิต ลองคิดสักนิดว่า หากลงน้ำแล้วหาปลาไม่ได้เลยติดต่อกันไประยะเวลายาวนาน ผักพื้นบ้านถูกน้ำท่วมจมมิดเก็บไม่ได้เลย จะเกิดอะไรขึ้น ชุมชนต้องซื้อหาปลาที่อื่นมากิน ต้องซื้อผักตามตลาดมากิน ต้องจ่ายเงิน เสียเงินเพิ่มมากขึ้น จากที่เคยไม่ต้องใช้เงินก็ทำให้ต้องมีช่องทางรายจ่ายเพิ่มมากขึ้น ความมั่นคงทางอาหารที่ชุมชนเคยพึ่งพาตัวเองได้ ในเรื่องของอาหาร ปัจจัยขั้นพื้นฐานที่จำเป็น และสำคัญที่สุดของมนุษย์ถูกรบกวน กลายเป็นต้องพึ่งพาเงินในการซื้อหาอาหารก็เท่ากับว่า เราไม่มีความมั่นคงด้านอาหารแล้ว

สำหรับชุมชนริมแม่น้ำโขงที่ใช้ชีวิตอยู่กับการหาปลา เพื่อกิน เหลือขาย ฤดูไหนปลาขึ้นเยอะก็ว่างวันจากการทำเกษตร พวกกันมาจับปลาขาย ได้เงินดีกว่า ช่วงไหนปลาเริ่มลดลงแล้วก็กลับไปท่อมเทให้การทำไร่ทำนา แต่ก็ยังหาปลามาเป็นกับข้าว นั้น ปลาจึงเป็นมากกว่าอาหารและอาชีพ ความมั่นคงทางอาหารที่ชุมชนริมแม่น้ำโขงมีคือ คุณภาพชีวิตดีอย่างต่อเนื่อง ปลาทำให้มีสุขภาพแข็งแรงเพราะไม่มีสารเคมีแปลกปลอมเหมือนเนื้อหมู เนื้อไก่ในตลาด ผักพื้นบ้านไร้สารเคมี ไม่เหมือนผักในตลาดที่เต็มไปด้วยการปนเปื้อนของยาฆ่าแมลง สุขภาพดีคือรากฐานที่ดีของชีวิต ความมั่นคงทางอาหารก็ย่อมเป็นรากฐานที่ดีแห่งชีวิตเช่นกัน

ปลาแม่น้ำโขงและผักพื้นบ้านริมโขง ทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนที่มั่นคงและเป็นหลักแหล่งปลาและผักพื้นบ้าน ทำให้ชาวบ้านมีอาหารคุณภาพดีที่ไม่ต้องซื้อหา สร้างรายได้ที่ดี บางคนหาปลาส่งลูกส่งหลานเรียนหนังสือจนจบ เพราะมีปลาและผัก จึงไม่ต้องวิตกกังวลว่าเย็นนี้จะทำอะไรกิน จะหาเงินจากไหนมาซื้อกับข้าวกิน เมื่อไม่ต้องกังวลเรื่องการหาเลี้ยงท้อง ก็มีแรงมีสมองที่สร้างสรรค์คิดเรื่องที่เป็นประโยชน์กับชีวิต คิดฝันเพื่อชีวิตที่มีความสุขได้ นี่จึงเป็นความมั่นคงทางอาหารที่ชุมชนริมแม่น้ำโขงมีมาเนิ่นนาน ทุกวันนี้แม่น้ำโขงกำลังถูกเปลี่ยนแปลงด้วยโครงการพัฒนาหลากหลาย ความอุดมสมบูรณ์ที่เคยมีอย่างอดีตลดน้อยลงคือภาวะที่แสดงถึงความมั่นคงทางอาหารเริ่มลดลงไปที่ละน้อย

สรุปสถานการณ์แม่น้ำโขง*

ระดับน้ำแม่น้ำโขง วันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๕๔ เวลา ๐๗.๐๐ น. ที่เชียงแสน เชียงคาน หนองคาย นครพนม มุกดาหาร และโขงเจียม วัดได้ ๕.๐๓, ๑๑.๔, ๑๐, ๙.๗๘, ๙.๕๙, ๑๒.๔๖ ม. ตามลำดับ เปรียบเทียบกับสัปดาห์ที่ผ่านมาเพิ่มขึ้น ๐.๐๘ ม., เพิ่มขึ้น ๐.๗๒ ม., เพิ่มขึ้น ๐.๗๓ ม., ลดลง ๐.๐๕ ม., ลดลง ๐.๐๓ ม., เพิ่มขึ้น ๐.๖๗ ม. ตามลำดับ เปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ยมีค่าต่ำกว่า ๐.๗๕ ม., ต่ำกว่า ๐.๐๗ ม., สูงกว่า ๐.๔๖ ม., สูงกว่า ๐.๑๑ ม., ต่ำกว่า ๐.๐๑ ม., สูงกว่า ๐.๙๘ ม. ตามลำดับ เปรียบเทียบกับวันนี้เมื่อปีที่แล้ว มีค่าสูงกว่า ๐.๐๘ ม., สูงกว่า ๑.๙๙ ม., สูงกว่า ๒.๖๒ ม., สูงกว่า ๑.๔๑ ม., สูงกว่า ๑.๑๙ ม., สูงกว่า ๒.๓๗ ม. ตามลำดับ สถานการณ์อยู่ในเกณฑ์ปกติ แนวโน้มลดลง

แม่น้ำโขงที่เชียงแสน อ.เชียงแสน จ.เชียงราย

วันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๕๔ เวลา ๐๗.๐๐ น. มีฝนตกเล็กน้อยวัดได้ ๐.๓ มม. วัดระดับน้ำได้ ๕.๐๓ เมตร เปรียบเทียบกับเมื่อวานนี้ ลดลง ๐.๑๙ ม. เปรียบเทียบสัปดาห์ที่ผ่านมาเพิ่มขึ้น ๐.๐๘ ม. เปรียบเทียบกับวันนี้เมื่อปีที่แล้วสูงกว่า ๐.๐๘ ม. เปรียบเทียบกับค่าสูงสุดต่ำกว่า ๓.๖๖ ม. เปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ยต่ำกว่า ๐.๗๕ ม. เปรียบเทียบกับค่าต่ำสุดสูงกว่า ๑.๘๑ ม. อยู่ในเกณฑ์ปกติ แนวโน้มลดลง

แม่น้ำโขงที่เชียงคาน อ.เชียงคาน จ.เลย

วันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๕๔ เวลา ๐๗.๐๐ น. มีฝนตกเล็กน้อยวัดได้ ๔.๒ มม. วัดระดับน้ำได้ ๑๑.๔๐ เมตร เปรียบเทียบกับเมื่อวานนี้ ลดลง ๐.๑๖ ม. เปรียบเทียบสัปดาห์ที่ผ่านมาเพิ่มขึ้น ๐.๗๒ ม. เปรียบเทียบกับวันนี้เมื่อปีที่แล้วสูงกว่า ๑.๙๙ ม. เปรียบเทียบกับค่าสูงสุดต่ำกว่า ๒.๒๙ ม. เปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ยต่ำกว่า ๐.๐๗ ม. เปรียบเทียบกับค่าต่ำสุดสูงกว่า ๓.๙๔ ม. อยู่ในเกณฑ์ปกติ แนวโน้มลดลง

แม่น้ำโขงที่หนองคาย อ.เมืองหนองคาย จ.หนองคาย

วันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๕๔ เวลา ๐๗.๐๐ น. มีฝนตกเล็กน้อยวัดได้ ๔.๓ มม. วัดระดับน้ำได้ ๑๐.๐๐ เมตร เปรียบเทียบกับเมื่อวานนี้ เพิ่มขึ้น ๐.๑๔ ม. เปรียบเทียบสัปดาห์ที่ผ่านมาเพิ่มขึ้น ๐.๗๓ ม. เปรียบเทียบกับวันนี้เมื่อปีที่แล้วสูงกว่า ๒.๖๒ ม. เปรียบเทียบกับค่าสูงสุดต่ำกว่า ๑.๘๔ ม. เปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ยสูงกว่า ๐.๔๖ ม. เปรียบเทียบกับค่าต่ำสุดสูงกว่า ๔.๘๔ ม. อยู่ในเกณฑ์ปกติ แนวโน้มลดลง

*ที่มา : สำนักวิจัย พัฒนาและอุทกวิทยา กรมทรัพยากรน้ำ. สรุปสถานการณ์แม่น้ำโขง. [ข้อมูลออนไลน์] สืบค้นจาก

http://intranet.dwr.go.th/brdh/index.php?option=com_content&view=article&id=356%3A-12-54&catid=62%3Asept2011&Itemid=48&showall=1 [๑๒ กันยายน ๒๕๕๔].

แม่น้ำโขงที่นครพนม อ.เมืองนครพนม จ.นครพนม

วันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๕๔ เวลา ๐๗.๐๐ น. มีฝนตกปานกลางวัดได้ ๑๗.๗ มม. วัดระดับน้ำได้ ๙.๗๘ เมตร เปรียบเทียบกับเมื่อวานนี้ เท่ากัน เปรียบเทียบสัปดาห์ที่ผ่านมาลดลง ๐.๐๕ ม. เปรียบเทียบกับวันนี้เมื่อปีที่แล้วสูงกว่า ๑.๔๑ ม. เปรียบเทียบกับค่าสูงสุดต่ำกว่า ๒.๗๔ ม. เปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ยสูงกว่า ๐.๑๑ ม. เปรียบเทียบกับค่าต่ำสุดสูงกว่า ๓.๒๒ ม. อยู่ในเกณฑ์ปกติ แนวโน้มเพิ่มขึ้น

แม่น้ำโขงที่มุกดาหาร อ.เมืองมุกดาหาร จ.มุกดาหาร

วันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๕๔ เวลา ๐๗.๐๐ น. มีฝนตกปานกลางวัดได้ ๒๕.๕ มม. วัดระดับน้ำได้ ๙.๕๙ เมตร เปรียบเทียบกับเมื่อวานนี้ ลดลง ๐.๐๘ ม. เปรียบเทียบสัปดาห์ที่ผ่านมาลดลง ๐.๐๓ ม. เปรียบเทียบกับวันนี้เมื่อปีที่แล้วสูงกว่า ๑.๑๙ ม. เปรียบเทียบกับค่าสูงสุดต่ำกว่า ๓.๓๙ ม. เปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ยต่ำกว่า ๐.๐๑ ม. เปรียบเทียบกับค่าต่ำสุดสูงกว่า ๓.๓๙ ม. อยู่ในเกณฑ์ปกติ แนวโน้มลดลง

แม่น้ำโขงที่โขงเจียม อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี

วันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๕๔ เวลา ๐๗.๐๐ น. มีฝนตกเล็กน้อยวัดได้ ๕.๘ มม. วัดระดับน้ำได้ ๑๒.๔๖ เมตร เปรียบเทียบกับเมื่อวานนี้ ลดลง ๐.๔๔ ม. เปรียบเทียบสัปดาห์ที่ผ่านมาเพิ่มขึ้น ๐.๖๗ ม. เปรียบเทียบกับวันนี้เมื่อปีที่แล้วสูงกว่า ๒.๓๗ ม. เปรียบเทียบกับค่าสูงสุดต่ำกว่า ๓.๒๖ ม. เปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ยสูงกว่า ๐.๙๘ ม. เปรียบเทียบกับค่าต่ำสุดสูงกว่า ๔.๒๕ ม. อยู่ในเกณฑ์ปกติ แนวโน้มลดลง

งานวิจัยและบทความที่เกี่ยวข้อง

๑. ผลกระทบข้ามพรมแดนจากการพัฒนาแม่น้ำโขง มิติด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม*

บทนำ: แม่น้ำโขงพรมแดนไทย-ลาว

แม่น้ำโขงไหลผ่านในเขตประเทศไทยแบ่งออกเป็น ๒ ช่วง คือ ช่วงตอนบนกั้นพรมแดนระหว่างพื้นที่ จ. เชียงรายกับแขวงบ่อแก้วของลาว และแม่น้ำโขงช่วงตอนล่างเป็นเส้นกั้นพรมแดนระหว่างประเทศไทยกับ ลาว ในพื้นที่ ๖ จังหวัด ได้แก่ จ.เลย จ.หนองคาย จ.นครพนม จ.มุกดาหาร จ.อำนาจเจริญ และ จ.อุบลราชธานี ก่อนไหลเข้าไปในประเทศลาวอีกครั้งที่แขวงจำปาสัก

งานวิจัยชาวบ้านเชียงของ-เวียงแก่น ซึ่งทำโดยชุมชนริมแม่น้ำโขงบริเวณพรมแดนไทย-ลาวตอนบน ระบุถึงความสลับซับซ้อนของระบบนิเวศแม่น้ำซึ่งเอื้อต่อการดำรงชีพของชุมชน นักวิจัยชาวบ้านสำรวจพบ พันธุ์ปลาทั้งสิ้น ๙๖ ชนิด โดยมีปลาธรรมชาติหรือปลาท้องถิ่น ๘๖ ชนิด ในจำนวนพันธุ์ปลาทั้ง ๙๖ ชนิดนั้น มีปลาหายาก และใกล้สูญพันธุ์ทั้งหมด ๑๓ ชนิด สภาพของแม่น้ำโขงมีลักษณะเป็นแก่งหินและหน้าผา ตามธรรมชาติ ระดับน้ำในฤดูแล้งและฤดูน้ำหลากมีความแตกต่างกันสูงถึง ๒๐ เมตร มีแม่น้ำกกและแม่น้ำอิง เป็นน้ำสาขาหลัก ส่วนแม่น้ำโขงในเขตจังหวัดเลยนับตั้งแต่ อ.เซียงคาน ถึง อ.ปากชม มีช่วงที่แม่น้ำโขงยังคง ความอุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำสาขาสำคัญคือ แม่น้ำเหือง แม่น้ำเลย งานวิจัยภาคสนามของโครงการแม่น้ำเพื่อ ชีวิตร่วมกับชุมชนริมน้ำโขงสำรวจพบพันธุ์ปลาในน้ำโขงช่วงพรมแดนไทย-ลาว ในเขตจังหวัดเลยอย่างน้อย ๒๐๐ ชนิด

พื้นที่ดอนทรายที่ไหลพันน้ำหลังน้ำลด ชาวบ้านยังได้ลงไปจับจองเพื่อทำการเกษตรนานาชนิด เช่น ถั่ว มะเขือ แตง ตลอดจนผักต่างๆ กล่าวได้ว่าพืชผลทางการเกษตรจากดอนทรายแม่น้ำโขงเป็นพื้นที่แห่งความ มั่นคงทางอาหารของชุมชนริมน้ำ เพราะพืชผลเหล่านั้นนอกจากจะใช้บริโภคอยู่ในท้องถิ่นแล้วยังกระจายไป จำหน่ายตามพื้นที่ต่างๆ ในเขตภาคอีสานและฝั่งลาวอีกด้วย

วิถีชีวิตสองฝั่งโขงก่อนการมาของเขื่อน

สำหรับผู้คนในถิ่นนี้แม่น้ำโขงเปรียบเสมือนเส้นเลือดหลักที่หล่อเลี้ยงชีวิต ประชาชนในภูมิภาคเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้มากกว่า ๑๐๐ ล้านคนมีชีวิตพึ่งพาแม่น้ำโขงและน้ำสาขา เป็นทั้งแหล่งอาหารที่สำคัญ แหล่งน้ำใช้เพื่อการเกษตร การเดินทาง การขนส่ง และอีกหลายกิจกรรมในวิถีชีวิตของผู้คนในถิ่นนี้ วงจรน้ำขึ้น-น้ำลงตามธรรมชาติในทุกปีส่งผลให้เกิดระบบการผลิตที่ยั่งยืน ทั้งการปลูกข้าว ทำไร่ ทำสวน พร้อมด้วยความหลากหลายของชนิดพันธุ์ปลาที่มีมากเป็นอันดับ ๓ ของโลก ลุ่มน้ำแห่งนี้จึงเป็นเหมือนแม่ ที่หล่อเลี้ยงชีวิตชุมชนหลากหลายเชื้อชาติในภูมิภาคนี้ตลอดมาอย่างยาวนาน

*ที่มา : เพียรพร ดีเทศน์ และสุมาตร ภูลายยาว. ผลกระทบข้ามพรมแดนจากการพัฒนาแม่น้ำโขง มิติด้าน สังคมและสิ่งแวดล้อม. [ข้อมูลออนไลน์] สืบค้นจาก http://www.livingriver.org/asset/111/mek_a35.pdf [๙ กันยายน ๒๕๕๔].

๑. สายน้ำโขงที่เชียงราย

สำหรับชุมชนที่ตั้งอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำโขงทั้งสองฝั่งบริเวณชายแดนไทย-ลาว ใน จ.เชียงราย ชุมชนจำนวนมากไม่มีพื้นที่ในการปลูกข้าวหรือมีเป็นจำนวนน้อย ชุมชนเหล่านี้จึงหาปลาขายเพื่อนำเงินไปซื้อข้าวหรือนำปลาไปแลกข้าว อย่างเช่นที่บ้านปากอิงใต้ อ.เชียงของ จ.เชียงราย คนในวัยแรงงานส่วนมากจะประกอบอาชีพหาปลาเลี้ยงครอบครัว บางครอบครัวที่มีพื้นที่ในการเพาะปลูกก็ปลูกข้าวเพียงเพื่อบริโภคภายในครอบครัว การปลูกข้าวและการหาปลาในแม่น้ำโขงจึงมีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนสองฝั่งโขงตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน

ในช่วงหน้าแล้งชุมชนต่างทำการเพาะปลูกพืชผักตามริมชายหาด เกาะ หรือดอนทรายที่ไหลพันน้ำ โดยชาวบ้านจะลงมือทำการเกษตรในช่วงปลายเดือนตุลาคมเป็นต้นไป เกษตรริมโขงสามารถพบได้ทั้งสองฝั่งแม่น้ำคือทั้งลาวและไทย พืชผักที่ปลูกนั้นก็จะเป็นพืชผักพื้นบ้าน เช่น ถั่ว ผักกาด เป็นต้น ขณะที่ไปทำการเพาะปลูกชาวบ้านบางคนก็นำเครื่องมือหาปลาจำพวก สวิง จำ ปัดด้วย เพื่อหาปลาตามริมฝั่งมาเป็นอาหารแม่แก่วไล ธรรมวงศ์ (สัมภาษณ์วันที่ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๐) ชาวบ้านหาดทรายทอง อ.เชียงของ กล่าวว่า “หลังออกพรรษาไปแล้ว น้ำเริ่มลด ตรงเกาะแสนดอนทรายจะไหลพันน้ำขึ้นมา ผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะไปจับจองพื้นที่ปลูกถั่ว บางคนได้มาก บางคนได้น้อยต่างกันออกไป แล้วแต่การจับจองก่อนหลัง ถั่วที่ปลูกไว้ น้ำก็ไม่ต้องไปรด บล่อยไว้อย่างนั้น พอถึงเวลาเก็บก็ไปเก็บ บางส่วนก็ขาย บางส่วนเอาไว้กิน เหลือจากขายและกินก็เก็บเอาไว้ทำเชื้อในปีต่อไป”

ระบบนิเวศแม่น้ำโขงก่อนมีการพัฒนาแม่น้ำโขงตอนบนนั้น มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยระบบนิเวศที่สลับซับซ้อน ซึ่งมีความสำคัญกับชุมชนสองฝั่งโขงเป็นอย่างมาก งานวิจัยชาวบ้านซึ่งได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องระบบนิเวศในแม่น้ำโขง นักวิจัยชาวบ้านได้จำแนกระบบนิเวศในแม่น้ำโขงบริเวณพรมแดนไทย-ลาวตอนบนได้ถึง ๑๑ ระบบ ได้แก่ ผาหรือแก่ง คก ดอน หาด ร่อง หลง หนอง แจ่ม ริมห้วย ริมฝั่ง กว๊าน ระบบนิเวศทั้งหมดนี้มีความแตกต่างกันออกไป บางระบบนิเวศมีพันธุ์พืชเกิดขึ้น เช่น แก่งหิน ในช่วงหน้าน้ำหลากต้นไคร้บนแก่งจะจมอยู่ใต้น้ำและเน่าเปื่อยเป็นอาหารของปลา ส่วน คก ในช่วงฤดูน้ำหลากปลาจะว่ายเข้าไปตามคกที่ถูกน้ำท่วม และว่ายเข้าไปวางไข่ในแม่น้ำหรือลำห้วยสาขาของแม่น้ำโขง พอถึงฤดูน้ำลดปลาที่เข้าไปวางไข่ในแม่น้ำสาขาและลำห้วยก็จะอพยพลงมาสู่แม่น้ำโขงอีกครั้ง

กระแสน้ำในแม่น้ำโขงในช่วงฤดูฝนจะยกระดับสูงขึ้นและหนุนเข้าไปในแม่น้ำสาขา เช่น แม่น้ำอิง แม่น้ำกก แม่น้ำรวก แม่น้ำคำ คนหาปลาก็จะเข้าไปหาปลาตามลำน้ำสาขา เพราะแม่น้ำโขงในช่วงหน้าน้ำหลากกลายเป็นน้ำใหญ่ การหาปลาค่อนข้างลำบาก นอกจากนี้ผาหรือแก่งยังได้ช่วยด้านทานการไหลของน้ำที่ไหลเร็วและแรงได้อีกด้วย เมื่อถึงช่วงปลายเดือนตุลาคมน้ำในแม่น้ำโขงจะค่อยๆ ลดระดับลง และลดลงจนต่ำสุดในช่วงเดือนเมษายน-ต้นเดือนพฤษภาคม ซึ่งในช่วงกลางฤดูแล้งราวเดือนกุมภาพันธ์ เดือนเมษายนน้ำในแม่น้ำโขงจะใส ตามแก่งหินหรือหาดหินจะมีโก-สาหร่ายน้ำโขงเกิดขึ้น โกที่เกิดขึ้นก็จะเป็นทั้งอาหารของคนและของปลา ช่วงที่น้ำโขงลดระดับลง ระบบนิเวศบางชนิด เช่น คก หาด ร่อง หลง หนอง จะเป็นพื้นที่ซึ่งคนสองฝั่งโขงทั้งลาวและไทยก็จะเข้าไปใช้ประโยชน์แตกต่างกันออกไป เช่น ผู้ชายไปหาปลาตามคก ผู้หญิงไปปลูกผักตามดอน

สำหรับการหาปลานั้น ในช่วงปลายเดือนเมษายนถึงต้นเดือนพฤษภาคมของทุกปีจะเป็นช่วงที่มีการจับปลาบึก จากสถิติที่บันทึกการจับปลาบึกได้ของคนหาปลาพบว่า ก่อนการพัฒนาแม่น้ำโขงตอนบน ปลาบึกที่จับได้มีจำนวนมาก พ่อพุ่ม บุญหนัก (สัมภาษณ์วันที่ ๑๘ เมษายน ๒๕๔๙) เล่าให้ฟังถึงการจับปลาบึกว่า “ปลาบึกจะขึ้นมาในช่วงหลังปีใหม่เมือง (หลังสงกรานต์) ช่วงนั้นน้ำลดลง ในน้ำโขงมีที่จับปลาบึกได้ไม่กี่ที่ แต่ที่จับได้มากที่สุดก็เป็นตรงดอนเวงบ้านหาดไคร้ เพราะน้ำมันกว้างและมีร่องน้ำลึกเพียงแห่งเดียวในช่วงหน้าแล้ง ช่วงที่จับปลาบึกได้ระดับน้ำไม่น่าจะเกิน ๔ เมตร” พ่ออุ่น ธรรมวงศ์ (สัมภาษณ์วันที่ ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๐) คนหาปลาบ้านหาดทรายทองกล่าวว่า “แม่น้ำโขงก่อนลาวแตกประมาณปี ๑๘ และหลังปี ๑๘ เป็นแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านหาปลาตามวัง ตามหาด เกาะตรงท้ายบ้านและตรงเกาะแสนตอ คนไปหาปลากันเยอะ มีทั้งบ้านหาดบาย หาดทรายทอง แต่ก่อนเป็นบ้านเดียวกัน บ้านดอนที่ก็มีมาหาปลาแถวเกาะแสนตอ เกาะปลาสะปากเหมือนกัน มันไม่มีใครเป็นเจ้าของพื้นที่หรอก แต่ก่อนหาปลาได้เยอะ”

๒. สายน้ำโขงที่เลย

สายน้ำโขงสัมผัสแผ่นดินไทยอีกครั้งที่ปากน้ำเหือง บ้านท่าดีหมี อ.เชียงคาน ไหลเรื่อยผ่าน อ.เชียงคาน และ อ.ปากชม จ.เลย บริเวณปากน้ำเหืองเป็นพื้นที่หาปลาที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง ชาวบ้านจากหมู่บ้านริมโขงทั้งฝั่งไทยและลาวต่างลงหาปลาร่วมกันโดยยึดหลักการหาปลาว่า หากใครหาตรงจุดใดก็จะหาจุดนั้น ไม่ก้าวล้ำเข้าไปในเขตของคนอื่นที่ได้วางเครื่องมือหาปลาไว้เป็นประจำอยู่แล้ว และปัจจุบันนี้ใช้วิธีวางเครื่องมือไว้แล้วมายามช่วงเช้าและเย็น แต่ก็มีคนหาปลาจำนวนหนึ่งที่หาปลาด้วยการไหลมอง (ตาข่าย) ทั้งวัน ชุมชนปากน้ำเหืองเคยมีเรือหาปลากันแทบทุกหลังคาเรือน พื้นที่ อ.เชียงคาน และ อ.ปากชม มีลักษณะเป็นเกาะ ดอนทราย และแก่งหินโขดหินปรากฏอยู่ทั่วไป จากสภาพดังกล่าวนี้ทำให้มีปลาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก กลางลำน้ำโขง ทุกที่จึงมีเรือหาปลาลอยล้าอยู่กลางสายน้ำมิได้ขาด ส่วนดอนทรายก็เป็นที่ปลูกพืชผักสวนครัว และพืชเศรษฐกิจอย่างถั่วดำในบางหมู่บ้าน

ชาวบ้านในพื้นที่นี้มีชีวิตพึ่งพาแม่น้ำโขงเป็นหลักทั้งการหาปลา การใช้น้ำในการทำเกษตรริมโขง น้ำในการอุปโภค ตลอดจนธุรกิจต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเดินเรือเพื่อการท่องเที่ยว ระดับแม่น้ำโขงเคยเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติของฤดูกาล ตั้งแต่เดือน ๖ (พฤษภาคม) ฝนเริ่มตก ระดับน้ำก็จะเริ่มเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ พร้อมการเปลี่ยนสีของน้ำจากใสเป็นสีขุ่น ผูกปลาจากทางตอนล่างก็จะอพยพขึ้นมาตามน้ำ คนหาปลาแถบนี้ระบุว่าในช่วงเริ่มหน้าฝนนี้ ปลาทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็กจะพากันอพยพขึ้นไปวางไข่ตามเกาะแก่งและห้วยสาขาที่มีระบบนิเวศเอื้อให้ปลาวางไข่ น้ำโขงจะเพิ่มระดับขึ้นจนเต็มฝั่งในเดือนสิงหาคมถึงกันยายน ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ช่วงน้ำขึ้น” ในช่วงนี้ชาวบ้านจะลงหาปลาเป็นหลัก หลังจากนั้นน้ำโขงจะเริ่มลดระดับลงเรื่อยๆ เมื่อฤดูกาลเปลี่ยนเข้าสู่ฤดูหนาวและฤดูร้อน ซึ่งในช่วงสองฤดูนี้ชาวบ้านเรียก “ช่วงน้ำลด” พ่อหล้า โพธิ์ไทร (สัมภาษณ์วันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๕๔๙) คนหาปลาบริเวณปากน้ำเหืองกล่าวว่า “ที่บ้าน (ชาวบ้าน) ทั้งคนไทยและพี่น้องชาวลาวที่อยู่แถวปากน้ำเหืองก็หาปลากันเป็นส่วนใหญ่ เพราะปลาอยู่แถวนี้เป็นช่วงที่น้ำเหืองไหลมาลงแม่น้ำโขง จึงเป็นแหล่งหาอยู่หากินของปลาหลากหลายชนิด

“ไต่บ้านหาปลาที่ปากน้ำเหืองนี้มาหลายชั่วอายุคนแล้ว หาปลาก็ใช้มอง จัน ลอบ เบ็ด เมื่อก่อนปลาเยอะมาก อยากรินปลาก็ก่อไฟตั้งหม้อน้ำไว้รอ แล้วลงมาภูเครื่องมือหาปลาที่ใส่ไว้ก็มีกับข้าวกินกันสบาย เมื่อก่อนที่น้ำขึ้นลงตามฤดูกาล เมื่อถึงฤดูน้ำมาก น้ำโขงก็จะค่อยๆ ขึ้นไปเรื่อยๆ ถึงฤดูแล้งน้ำลด น้ำโขงก็จะลดลงไปเรื่อยๆ เป็นแบบนี้ตามธรรมชาติ” พ่อสี ไชยจันทร์ (สัมภาษณ์วันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๕๕๙) อายุ ๖๐ ปี ชาวบ้านผาแบ่น ต.บุษม อ.เชียงคาน ระบุว่า “เมื่อก่อนไต่บ้านมีเรือหาปลาทุกหลังคาเรือน หาปลากันทุกบ้าน น้ำโขงเมื่อก่อนถึงฤดูน้ำขึ้นก็จะค่อยๆ ขึ้นตลอด ถึงฤดูน้ำลงก็จะลดลงเรื่อยๆ จนถึงระดับที่เคยเป็นทุกปี “ไต่บ้านกางมุ้งทิ้งไว้ในน้ำโขงตอนเช้า พอตกเย็นก็มายามดูว่ามีปลาติดมุ้งหรือไม่ ปลาที่ได้จะเป็นปลาเพี้ย ขายกิโลกรัมละ ๑๐๐ บาท ปลาปาก ปลาแกง กิโลกรัมละ ๑๐๐ บาท ช่วงไหนได้ปลามาก ราคา ก็จะลดลง เหลือกิโลกรัมละ ๗๐-๘๐ บาท ขายให้กับคนในหมู่บ้านเดียวกันและหมู่บ้านใกล้เคียง “เมื่อ ๕ ปี ๑๐ ปีก่อน อยากรินปลาก็ตั้งหม้อรอไว้ ไปหา ก็ได้ปลามากิน”

การพัฒนาแม่น้ำโขงตอนบน

ในช่วงหลังทศวรรษ ๑๙๘๐ สาธารณรัฐประชาชนจีนเข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาแม่น้ำโขง บทบาทของจีนเกิดขึ้นภายใต้นโยบายการมุ่งพัฒนาภูมิภาคตะวันตกของจีนให้เติบโตทางเศรษฐกิจ

๑. ระเบิดแก่ง ปรับปรุงร่องน้ำเพื่อการเดินเรือ

การระเบิดแก่งแม่น้ำโขงเพื่อการเดินเรือเชิงพาณิชย์ขนาดใหญ่อยู่ภายใต้ข้อตกลงการเดินเรือระหว่าง ๕ ประเทศในลุ่มน้ำโขงตอนบน ได้แก่ จีน พม่า ลาว และไทย โดยจีนเป็นผู้ประสานงานในการสำรวจ รายละเอียดและออกแบบ รวมทั้งสนับสนุนงบประมาณ โดยแบ่งออกเป็น ๓ ช่วง ดังนี้

ช่วงแรก ระเบิด ๑๑ แก่ง และ ๑๐ กลุ่มหิน เพื่อให้สามารถเดินเรือระวางบรรทุกอย่างต่ำ ๑๐๐ ตัน ได้เป็นระยะเวลาอย่างน้อยร้อยละ ๙๕ ในรอบปี

ช่วงที่สอง ระเบิด ๕๑ แก่งและดอน เพื่อให้สามารถเดินเรือระวางบรรทุกอย่างต่ำ ๓๐๐ ตัน ได้เป็นระยะเวลาอย่างน้อยร้อยละ ๙๕ ในรอบปี

ระยะที่สาม ปรับปรุงทางน้ำให้มีลักษณะคล้ายคลองเพื่อให้สามารถเดินเรือระวางบรรทุกอย่างต่ำ ๕๐๐ ตัน ได้เป็นระยะเวลาอย่างน้อยร้อยละ ๙๕ ในรอบปี

ขณะนี้ได้ดำเนินการระเบิดแก่งและทำการตักแต่งลำน้ำบางส่วนบริเวณพรมแดนพม่ากับลาว จนสามารถเดินเรือขนาด ๓๐๐ ตันลงมาจนถึงเชียงแสนได้แล้ว ส่วนแก่งคอนผีหลง บริเวณพรมแดนไทย-ลาว รัฐบาลไทยได้มีมติระงับโครงการและให้ทำรายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) ใหม่ รวมทั้งทำ TOR ทางน้ำระหว่างไทยกับลาวใหม่ภายใต้ความรับผิดชอบของกระทรวงกลาโหม เมื่อวันที่ ๘ เมษายน ๒๕๕๖

๒. เชื่อมกันแม่น้ำโขง

สำหรับโครงการเชื่อม จีนวางแผนที่จะสร้างเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้าบนแม่น้ำโขง ช่วงกลางและล่างของแม่น้ำหลานชาง (แม่น้ำโขงในเขตจีน) ทั้งหมด ๑๓-๑๕ แห่ง ได้แก่ Manwan, Dachaoshan, Xiaowan, Jinghong, Nuozhadu, Ganlanba, Mengsong, Gongguoqiao, Gushui, Wutitong, Lidi, Huangdeng และ Miaowei นอกจากนี้ยังมีแผนสร้างเขื่อนทางตอนบนของแม่น้ำหลานชางทางเหนือของมณฑลยูนนาน

อีก ๗ แห่ง ได้แก่ Gushui, Huangdeng, Wunonglong, Lidi, Miaowei, Tuoba และ Dahuaqiao ปัจจุบันจีนได้ก่อสร้างเชื่อมกันแม่น้ำโขงแล้วเสร็จ ๓ เชื่อม โดยเชื่อมแรก คือ เชื่อมม้งวาน สร้างแล้ว เสร็จเมื่อปี ๒๕๓๙ เชื่อมต้าเฉาซาน และเชื่อมจิงหง ส่วนอีก ๒ เชื่อมอยู่ระหว่างก่อสร้าง คือ เชื่อมเซียวหวาน และเชื่อมนัวซาตู

ผลกระทบข้ามพรมแดนจากการพัฒนาแม่น้ำโขงตอนบน

การพัฒนาแม่น้ำโขงตอนบนสร้างผลกระทบอย่างรุนแรงต่อระบบนิเวศและชุมชนที่พึ่งพาแม่น้ำโขงทางตอนล่างลงไป รวมทั้งแม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขง รายงานฉบับนี้ศึกษาวิจัยในพื้นที่แม่น้ำโขงบริเวณชายแดนไทย-ลาว ๒ เขต ได้แก่เขต อ.เชียงแสน อ.เชียงของ และอ.เวียงแก่น จ.เชียงราย และเขต อ.เชียงคาน อ.ปากชม จ.เลย การศึกษาพบว่า ลักษณะประการหนึ่งของผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมจากการพัฒนาแม่น้ำโขงตอนบนก็คือ ปัญหาสิ่งแวดล้อมในลักษณะข้ามพรมแดน ซึ่งมีแนวโน้มจะทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ การพัฒนาทางตอนบนของกลุ่มน้ำโดยเฉพาะในเขตประเทศจีน ไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศบริเวณพรมแดนไทย-ลาว ที่ จ.เชียงรายเท่านั้น แต่พบว่าขยายลงมาถึงบริเวณพรมแดนไทย-ลาว ที่ จ.เลย ด้วยเช่นกัน

๑. ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับระบบนิเวศแม่น้ำโขงที่ จ.เชียงราย

๑.๑ ความผันผวนของระดับน้ำ

ปริมาณกระแสน้ำทั้งปีในแม่น้ำโขงช่วงก่อนจะไหลลงทะเลที่ประเทศเวียดนาม เป็นน้ำที่มาจากเขตประเทศจีนประมาณ ๑๕-๒๐ เปอร์เซนต์ ในขณะที่น้ำในแม่น้ำโขงที่อยู่ในประเทศกัมพูชา เมื่อถึงเดือนเมษายน น้ำที่มีอยู่ในแม่น้ำโขงเป็นน้ำที่มาจากจีนถึง ๔๕ เปอร์เซนต์ และปริมาณน้ำจากพื้นที่รับน้ำในเขตประเทศจีนมีส่วนสำคัญมากต่อกระแสน้ำในช่วงหน้าแล้งของแม่น้ำโขงส่วนที่ไหลผ่านประเทศไทยและลาว ซึ่งคาดว่ามากกว่า ๖๐ เปอร์เซนต์ หลังจากเกิดการพัฒนาแม่น้ำโขงตอนบนทั้งการระเบิดแก่งเพื่อการเดินเรือและการสร้างเขื่อนในประเทศจีนได้ส่งผลกระทบต่อประเทศท้ายน้ำอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ วัฏจักรน้ำท่วม-น้ำแล้งของแม่น้ำโขงที่เคยเป็นไปตามตามฤดูกาลเปลี่ยนแปลงไป เมื่อเขื่อนเริ่มมีการกักเก็บน้ำทำให้วงจรระดับน้ำในแม่น้ำโขงเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง

แม่น้ำโขงในอดีตก่อนการสร้างเขื่อนเคยขึ้นสูงสุดในเดือนสิงหาคมเป็นต้นไป เมื่อถึงเดือนธันวาคมน้ำในแม่น้ำโขงก็จะค่อยๆ ลดระดับลง จนแห้งลงเต็มที่ในเดือนเมษายน แต่ภายหลังจากการดำเนินโครงการสร้างเขื่อนและการระเบิดแก่ง พบว่าระดับน้ำในแม่น้ำโขงเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดเจนโดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง การระเบิดแก่งแม่น้ำโขงที่ดำเนินการตั้งแต่ปลายปี ๒๕๔๔ ได้ทำให้เกิดความผันผวนของระดับน้ำในแม่น้ำโขง ความไม่แน่นอนของกระแสน้ำในแม่น้ำโขงได้ทวีความรุนแรงมากขึ้น เมื่อมีการก่อสร้างเขื่อนเซียวหวานและเขื่อนจิงหง ซึ่งเขื่อนเซียวหวานเมื่อสร้างเสร็จจะมีความสูงถึง ๒๙๒ เมตร ขณะที่เขื่อนจิงหงตั้งอยู่ล่างสุดของแม่น้ำโขงตอนบนในจีนห่างจากสามเหลี่ยมทองคำ อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงรายเพียงประมาณ ๒๘๐ กิโลเมตร นอกจากนั้นการทำข้อตกลงระหว่างจีน พม่า ลาว และไทยในการควบคุมน้ำเพื่อให้สามารถเดินเรือขนาดใหญ่ในฤดูแล้งได้ จะทำให้วัฏจักรการขึ้น-ลงของน้ำเปลี่ยนไปในแม่น้ำโขงเปลี่ยนไประดับน้ำที่ขึ้นๆ ลงๆ ตามอิทธิพลของการใช้งานเขื่อนและการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง โดยเฉพาะในช่วงกลางฤดูแล้ง

ราวเดือนมกราคม-เมษายน ได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของแม่น้ำโขงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ หมายถึงว่าผลกระทบเหล่านั้นยังได้ส่งผลโดยตรงกับพันธุ์ปลา พันธุ์พืช และวิถีชีวิตของชาวบ้านทั้งสองฝั่งโขงด้วยเช่นกัน ดังที่จะอธิบายในส่วนต่อไป

๑.๒ การทับถมของตะกอนทราย

การทับถมของตะกอนทรายเห็นได้อย่างชัดเจนในบริเวณ “คก” ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยที่สำคัญของปลาในฤดูน้ำลด โดยตะกอนทรายเข้าทับถมจนคกตื้นเขินมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๕ เช่น บริเวณคกหลวง ซึ่งเป็นคกขนาดใหญ่ที่อยู่ติดกับฝั่งลาวในเขต อ.เวียงแก่น จ.เชียงราย รวมถึงคกอื่นๆ เช่น คกสองห้อง คกปากหิน เมื่อคกถูกทรายทับถม หมายถึงการที่ระบบนิเวศสำคัญของแม่น้ำโขงอันเป็นที่อยู่อาศัยของปลาถูกทำลาย คกที่ตื้นเขินทำให้คนหาปลาสามารถหาปลาในคกได้น้อยลง หรือบางคกก็ไม่สามารถหาปลาได้เลย พ่อทองพัน ดวงธิดา (สัมภาษณ์วันที่ ๑ มกราคม ๒๕๕๐) คนหาปลาบ้านห้วยลึก อ.เวียงแก่น จ.เชียงราย อาศัยหาปลาในบริเวณคกหลวงมานานกว่า ๒๐ กว่าปีกล่าวว่า ไม่เคยเห็นคกหลวงจะตื้นเขินอย่างนี้มาก่อน ตื้นเขินจนมีแต่ทรายไม่มีน้ำ ในฤดูแล้งไม่สามารถหาปลาได้เลย อัยเสาร์ ระวังศรี (สัมภาษณ์วันที่ ๑๗ ตุลาคม ๒๕๔๙) คนหาปลารวย ๗๖ ปี กล่าวว่า “พอน้ำโขงมันแห้งลงมา เดี่ยว ๒-๓ วันมันก็ขึ้น เป็นอย่างนี้ปลาไม่มีหรอก ตั้งแต่จีนทำเขื่อนมันก็เป็นอย่างนี้ น้ำโขงมันขึ้น-ลง น้ำสาขา น้ำห้วยก็แห้งลงด้วย เพราะน้ำโขงมันลง น้ำห้วย น้ำสาขาที่ไหลลงน้ำโขงก็ถูกดึงลงมาด้วย น้ำสาขาก็แห้ง ห้วยก็แห้ง ปลาที่หาที่อยู่ในน้ำสาขาลำบาก “อย่างดอนทรายบางดอนไม่มี พอมานี้มีดอนทราย อย่างหาดจันทน์ปีนี้ทรายมูนกว่าปีก่อน ห้วยโดนน้ำก็น้อย เพราะน้ำโขงดึงน้ำจากห้วยโดนลงมาเยอะ อย่างคกห้วยงมก็แทบไม่เป็นคก เพราะทรายจากดอนห้วยงมมูนคกนี้ ปลา มันเข้าไปอยู่น้ำมันลึก แต่พอทรายมูนปิดทางน้ำที่ไหลเข้าคกไว้ ปลา ก็เข้าไปไม่ได้” ขณะที่ระบบนิเวศแบบดอนได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทิศทางการไหลของน้ำและกระแส น้ำที่เขี้ยวขึ้นในฤดูน้ำหลาก ทำให้เกิดการกัดเซาะดอนทราย ซึ่งใช้เป็นพื้นที่ทำการเกษตรริมโขง พื้นที่ดอนบางที่มีขนาดเล็ก บางที่หายไปทั้งดอน เช่น ดอนมะเดื่อที่บ้านดอนที่ อ.เชียงของ เป็นต้น

๑.๓ การพังทลายของตลิ่ง

การพังทลายของตลิ่งเกิดจากกระแสน้ำได้เปลี่ยนทิศทางการไหล กระแสน้ำพุ่งเข้าทำลายตลิ่งทั้งสองฝั่งน้ำ ชาวบ้านสังเกตเห็นว่า ความเร็วของกระแสน้ำได้เพิ่มขึ้นต่างจากในอดีตที่ผ่านมา พื้นที่ที่ได้รับ ความเสียหายครอบคลุมทั้งที่อยู่อาศัย ที่สาธารณะของหมู่บ้าน และพื้นที่เพาะปลูกพืชผักริมฝั่งของหมู่บ้าน หลายหมู่บ้านที่อยู่ติดกับแม่น้ำโขงต้องประสบกับปัญหานี้ เช่น บ้านต้นผึ้ง สบปลาว บ้านแซว บ้านปง ของบ้านสวนดอก บ้านสยยาบ อ.เชียงแสน บ้านดอนที่ บ้านผาภูบ บ้านเมืองกาญจน์ บ้านดอนมหาวัน บ้านปากอิง อ.เชียงของ บ้านแจ่มป่อง บ้านห้วยลึก อ.เวียงแก่น

๑.๔ การลดลงของไถ

การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศแม่น้ำโขงได้ส่งผลกระทบต่อไถ-สารอาหารแม่น้ำโขง เนื่องจากไถเป็นพืชที่มีความอ่อนไหวต่อสภาพแวดล้อมเป็นอย่างมาก คือ สัตว์น้ำที่กินชิ้นของไถ โดยส่วนมากไถจะเกิดที่ระดับน้ำลึกไม่เกิน ๔๐-๔๕ เซนติเมตร น้ำต้องใสสะอาดและแสงส่องถึง

งานวิจัยชาวบ้านพบว่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๕ บริเวณหาดหิน ซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดโกมิตะคอนทรายทับถม ขณะที่น้ำโขงขุ่นข้นทำให้โกมไม่สามารถจะเกิดได้ เพราะโกจะเกิดก็ต่อเมื่อน้ำใสเท่านั้น การที่ระดับน้ำขึ้น-ลงผิดปกติทำให้โกที่เกิดขึ้นมาใหม่ได้เพียงแค่วันสองวันต้องจมน้ำหรือแห้งตาย ส่วนโกที่ยังพอเก็บได้คุณภาพก็ไม่ดี เพราะน้ำขุ่นข้นจากตะกอนทรายพัดมาติดกับโกทำให้ล้างออกยาก งานวิจัยชาวบ้านพบว่า โกมีจำนวนลดลง ช่วงระยะเวลาในการเก็บโกจึงสั้นลงกว่าเดิม จากที่เคยเก็บได้ ๔-๕ เดือนก็เก็บได้เพียงเดือนเดียวเท่านั้น

๑.๕ ผลกระทบต่อพันธุ์ปลาและการหาปลา

งานวิจัยชาวบ้านพบว่า การหาปลาในแม่น้ำโขงนั้นต้องการสภาพน้ำในแม่น้ำโขงที่ทรงตัว หากน้ำจะขึ้นหรือลงต้องเป็นไปตามธรรมชาติ นั่นก็คือค่อยๆ ขึ้นหรือลง การที่ระดับน้ำโขงขึ้น-ลงไม่ปกติทำให้ปลาไม่เดินทางออกหากินและเดินทางไปวางไข่ ทำให้คนหาปลาจับปลาน้อยลง ตัวอย่างเช่น ปลาสร้อยที่ชาวบ้านใช้ อีกตัวอย่างหนึ่งคือ ปลาหวาน ปลายอน ในอดีตการไหลมองของคนหาปลาจะใช้มองตาขนาด ๓.๕ เซนติเมตร ไหลในช่วงน้ำเริ่มขึ้นปลายเดือนเมษายน ปลาหวาน ปลายอน จะติดมองที่ไหลประมาณ ๑ รอบ ได้ปลารวมกันไม่ต่ำกว่า ๔-๕ กิโลกรัม แต่ปัจจุบันไหลมอง ๑ รอบ ได้ปลาหวาน ปลายอนรวมกัน ๔-๕ ตัวก็ถือว่าได้ปลามากแล้ว

๑.๖ ผลกระทบทางเศรษฐกิจสังคมของคนหาปลา

ลั้ง หรือ พื้นที่หาปลา แต่ละแห่งไม่ว่าจะเป็นพื้นหินหรือทรายจะมีความเรียบของพื้นน้ำที่สม่ำเสมอ และส่วนใหญ่มีร่องน้ำเดียวจึงทำให้สามารถจับปลาได้ แต่ในปัจจุบันพื้นที่ได้น้ำที่เป็นลั้งหาปลาของชาวบ้านไม่ราบเรียบสม่ำเสมอ เกิดสันดอนหินและสันดอนทรายขึ้นมาใหม่ บางพื้นที่ก็แบ่งเป็นสองร่องน้ำจึงทำให้หาปลาลำบากและหาปลาได้น้อยลง การขึ้น-ลงของน้ำที่ไม่ปกติก็มีส่วนให้ชาวบ้านไม่สามารถใช้เครื่องมือจับปลาได้เช่นกัน เช่น เบ็ดที่ปักไว้ริมฝั่งน้ำอาจเปลี่ยนเป็นอยู่เหนือน้ำเมื่อระดับน้ำลดลงทันทีในระยะเวลาเพียงชั่วข้ามคืน ที่สำคัญก็คือการขึ้น-ลงของน้ำไม่ปกติทำให้ปลาไม่อพยพตามฤดูกาล คนหาปลาจึงไม่สามารถใช้ความรู้ท้องถิ่นในการคาดการณ์การอพยพของปลาได้ดังเดิม

ผลกระทบที่ตามมาก็คือ คนหาปลาสามารถหาปลาได้น้อยลง คนหาปลาบ้านปากอิงระบุว่า การผันผวนของกระแสน้ำและระดับน้ำทั้งในช่วงฤดูแล้งและฤดูฝน ทำให้จำนวนปลาที่จับได้ลดลงถึงร้อยละ ๕๐ ทำให้คนหาปลาหลายคนต้องเปลี่ยนไปทำอาชีพอื่นหรือต้องออกไปทำงานต่างถิ่น เนื่องจากไม่สามารถยึดการหาปลาเป็นอาชีพหลักได้อีกต่อไป จำนวนเรือหาปลาที่เคยมีประมาณ ๗๐-๘๐ ลำ ได้ลดลงเหลือเพียงประมาณ ๓๐ ลำเท่านั้น ความรุนแรงของปัญหานี้เกิดมากที่สุดที่ฤดูแล้งที่ผ่านมา จนทำให้ชาวบ้านหาปลาได้ไม่คุ้มกับค่าน้ำมันเรือ คนหาปลาชาวไทยและลาวที่ผาโตนทางใต้สุดของแม่น้ำโขงบริเวณพรมแดนไทย-ลาวทางตอนบน ระบุว่า การที่ปลาไม่เคลื่อนย้ายออกหากินและอพยพขึ้นไปข้างบนทำให้จำนวนคนหาปลาที่ไหลมองในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๐ เหลือเพียง ๒ รายจากปกติที่มีคนหาปลามากกว่า ๗๐ ราย

นายทองสวรรค์ พรมราช (๑๒ สัมภาษณ์วันที่ ๑ มกราคม ๒๕๕๐) มีที่อยู่บ้านห้วยลึกกล่าวว่า “เมื่อก่อนที่บ้านห้วยลึกจะมีเรือออกหาปลาในน้ำโขงวันหนึ่ง ๑๕ ลำขึ้นไป คนหาปลาวันละ ๒-๓ เที่ยว เข้าคิวกันหาปลาตามจุดต่างๆ ที่มีปลาชุกชุม ระดับน้ำโขงขึ้นลงตามฤดูกาลจนกระทั่งตลอดทุกปี

โดยปกติน้ำจะขึ้นตั้งแต่เดือนพฤษภาคม -มิถุนายน และจะทรงตัวไปเรื่อยจนถึงเดือนมีนาคมน้ำก็จะเริ่มแห้ง แต่ปัจจุบันน้ำขึ้นลงเร็วมาก ถ้าขึ้นตอนเย็น ลดลงตอนเช้าเป็นอย่างนี้ทุกวัน “ออกไปหาปลาในแต่ละวันใช้เครื่องมือหาปลาอย่างเช่นมอง ไซ่มองยาว ๒๕ วา ครั้งหนึ่งได้ปลาอย่างน้อย ๑๐-๒๐ ตัว ทำให้มีรายได้วันละไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ บาททุกวัน “ระดับน้ำเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไม่คงที่เมื่อประมาณ ๔-๕ ปีที่ผ่านมา ขึ้นลงไม่เป็นเวลา และน้ำแห้งมากขึ้นมาประมาณ ๓ ปีแล้ว ทำให้ชาวบ้านหาปลายากขึ้น “สังเกตจากการขึ้น-ลงของน้ำว่า ถ้าวันไหนมีเรือสินค้าล่องมาจากจีนวันนั้นน้ำจะขึ้นมาก เข้าใจว่าจีนอาจจะมีการกักเก็บน้ำไว้เมื่อนำสินค้ามาส่งก็จะมีการปล่อยน้ำออกมาเพื่อให้เรือสินค้าเดินได้สะดวกและได้

พ่อจันดี สายใจ (สัมภาษณ์วันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๐) ชาวบ้านผาอุบ อ.เชียงของ กล่าวว่า “ตอนนี้คนหาปลาบ้านผาอุบจริงเหลือประมาณ ๔ คน จากแต่ก่อนมีหลายสิบคน มันหาไม่ได้ก็เลยไม่มีใครอยากจะทำ เพราะเดี๋ยวน้ำขึ้น เดียวน้ำลง ไล่ไล่ลันไว้ตอนเย็นวันนี้ พรุ่งนี้มาดู ไซอยู่บนบกแล้ว น้ำมันหนึะไซเป็นอย่างนี้จะเอาปลามาจากที่ไหน ปลามันก็หลงน้ำหมด แต่ก่อนเมื่อ ๗-๘ ปีก่อนเคยหาปลาขายวันหนึ่งได้ ๓๐๐-๔๐๐ บาท ตอนนี้บางวันก็ไม่ได้เลยสักตัว ทั้งที่บ้านเราคนหาปลาก็ไม่เยอะ ไม่รู้ว่าปลามันลดลงได้อย่างไร” พ่อม้วน ลิพัน (สัมภาษณ์วันที่ ๑๐ ตุลาคม ๒๕๕๑) อายุ ๖๕ ปี คนหาปลาบ้านปากเนียม ต.ห้วยพิชัย อ.ปากชม จ.เลย กล่าวว่า “พ่อหาปลามาตั้งแต่อายุ ๑๐ กว่าปี หาปลาเป็นอาชีพ บริเวรหาปลาก็จะเป็นที่บุงไม่ หาดบัว แก่งบวบ เมื่อก่อนปลาเยอะ ช่วงปลาไม่ค่อยมีบางวันหาได้ บางวันก็ไม่ได้ เดียวนี้หาปลาไม่ค่อยได้น้ำขึ้น-ลงผิดปกติขึ้นประมาณอาทิตย์หนึ่ง จากนั้นก็ลง

“สมัยก่อนมีเกาะแก่งมาก เดียวนี้ทรายไหลมาถมหายไปหมด แต่ก่อนมีปลาตัวใหญ่หลายชนิดทั้งปลาแซ่ ปลาเค็ง ปลานาง ปลาปาก ปลาควาย ปลาเลิม เดียวนี้หายไปนานแล้ว ทั้งที่ย้อนกลับไปประมาณ ๕ ปีกว่าหรือเกินกว่านั้นยังมีอยู่ ปีหนึ่งมีรายได้ ๓-๔ หมื่นกว่าบาท เดียวนี้้อย่างมากก็หมื่นกว่าบาท ปลาที่หาได้บ้าง ไม่ได้บ้าง ตอนนี้หาปลาไม่ค่อยได้ จีนเขามาสร้างเขื่อน นี่คือปัญหาละ วิถีชีวิตของเราก็เปลี่ยนไปด้วย ธรรมชาติซื้อหาทำกันไม่ได้ บ้านเราอยู่กันมาร้อยกว่าปีแล้ว” การที่คนหาปลาหยุดหาปลานั้นเกิดขึ้นแทบตลอดสองฝั่งแม่น้ำโขง บางคนหาปลาหล่อเลี้ยงชีวิตและครอบครัวมาตลอดชีวิตก็ต้องหันหลังให้แม่น้ำ ผลที่ตามมาคือระบบเศรษฐกิจที่ขึ้นอยู่กับ การหาปลาซบเซาลง ขณะที่ราคาปลาแพงมากขึ้นเกือบเท่าตัวเนื่องจากหาปลายากขึ้นทุกวัน

๑.๗ ผลกระทบต่อการทำเกษตรริมโขง

เกษตรริมโขงมีความสำคัญต่อชาวบ้านทั้งในแง่ของความมั่นคงทางอาหารและความมั่นคงทางเศรษฐกิจ แต่การทำเกษตรริมโขงเริ่มประสบกับปัญหาตั้งแต่ปี ๒๕๔๐ หรือ ๑ ปีหลังการสร้างเขื่อน มันวานเสร็จและเปิดใช้งาน โดยปกติแล้วคนทำเกษตรริมโขงจะเริ่มเพาะปลูกหลังน้ำลด และตามธรรมชาติแล้วน้ำโขงจะไม่ขึ้นอีก แต่ในช่วงดังกล่าวเป็นต้นมา น้ำโขงจากทางตอนบนได้ไหลลงมาท่วมพื้นที่เกษตรหลังจากชาวบ้านลงเมล็ดพันธุ์หรือกล้าพันธุ์ไปแล้ว บางครั้งน้ำท่วมช่วงใกล้เก็บเกี่ยวพร้อมที่จะนำไปขาย ทำให้ผลผลิตเสียหายมีคุณภาพต่ำและขายไม่ได้ราคา พ่อจันดี สายใจ (สัมภาษณ์วันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๐) บ้านผาอุบ อ.เชียงของ กล่าวว่า “น้ำท่วมแปลงปลูกถั่วตรงริมน้ำหลายไร่ตรงห้วยตุ้ น้ำโขงก็หนุนเข้ามา พอน้ำมันหนุนเข้ามา น้ำจากห้วยก็ขึ้นสูงผิดปกติ ตรงที่น้ำท่วมครั้งนี้มันท่วมหลังออกพรรษา “ตรงผาฟ้า น้ำท่วมแปลงปลูกมะเขือม่วง

แปลงถั่ว มะเขือม่วงกำลังออกลูกพอดี เจ้าของสวนกำลังจะเก็บไปขาย พอน้ำท่วมก็ขายไม่ได้แล้ว บางคนกำลังลงถั่วก็เสียหายไปหลายพันบาทอยู่เพราะต้องไปซื้อพันธุ์ถั่วมาปลูกใหม่ ชาวโศกเหมยนี้ต้องปลูกใหม่หมด เพราะน้ำท่วมมันตาย “ชาวบ้านก็แปลกใจอยู่ว่าน้ำมันมาได้ยังไง มันหน้าออกพรรษาแล้ว ปกติน้ำมันจะนองช่วงในพรรษา เท่านั้น” สำหรับชาวบ้านแล้ว ความเสียหายต่อที่ดินริมโขงนั้นหมายถึงการขาดรายได้ของครอบครัวทำให้ชาวบ้านซึ่งส่วนใหญ่คือคนที่ไร้ที่ดินทำกินต้องดิ้นรนหาช่องทางทำมาหากินอย่างอื่นต่อไป

๑.๘ ผลกระทบจากการเดินเรือขนาดใหญ่

แม้ว่าปัจจุบันยังไม่มีภาวะเบียดเบียนกันของแม่น้ำโขงและแม่น้ำมูลและแม่น้ำชี แต่แม่น้ำโขงบริเวณพรมแดนไทย-ลาวก็มีการเดินเรือพาณิชย์ซึ่งทำให้เกิดผลกระทบต่อคนหาปลาแล้วในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเดินเรือเร็วท่องเที่ยวระหว่างเชียงแสนกับหลวงพระบาง เนื่องจากเรือเร็วมีเสียงดังและทำให้เกิดคลื่นขนาดใหญ่เช่นเดียวกับเรือสินค้าที่วิ่งระหว่างห้วยทรายและเชียงของกับหลวงพระบาง คนหาปลาระบุว่า เสียงและคลื่นจากเรือใหญ่จะรบกวนการอพยพหรือการออกหากินของปลา ซึ่งเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนหาปลาจับปลาได้น้อยลง คนหาปลาหลายคนที่ต้องหยุดหาปลาในตอนกลางวันเนื่องจากการรบกวนของเรือเร็วและเรือสินค้าขนาดใหญ่ โดยเสียงลงหาปลาด้วยการวางเบ็ดในตอนกลางคืนแทน เสียงและคลื่นจากเรือใหญ่และเรือเร็วยังทำให้คนหาปลาเลิกใช้เครื่องมือหาปลาพื้นบ้านบางชนิด เช่น เบ็ดน้ำเต้า เพราะการใช้เบ็ดน้ำเต้าต้องอาศัยความเงียบและน้ำนิ่งปลาถึงจะกินเบ็ด ในอนาคตหากมีการเดินเรือสินค้าขนาดใหญ่ที่ระวางบรรทุกน้ำหนัก ๕๐๐ ตัน คนหาปลาเชื่อแน่ว่าการใช้เครื่องมือหาปลาในแม่น้ำโขงอาจจะลดน้อยลงอีก เพราะคนหาปลาเลิกใช้เครื่องมือหาปลา นั้นหมายถึงการสูญเสียความรู้ท้องถิ่นที่มีค่าที่เกี่ยวข้องกับเครื่องมือหาปลาอย่างถาวร

นอกจากนั้น หากมีการเดินเรือขนาดใหญ่ของจีนลงมาจนถึงเชียงของ คนหาปลายังจะมีความเสี่ยงมากขึ้นเนื่องจากคลื่นเรือสินค้าของจีนมีขนาดใหญ่มาก ดังนั้นหากมีการเดินเรือสินค้าขนาดใหญ่ของจีนอย่างจริงจังหลังการระเบิดแก่งคอนผีหลง คนหาปลาก็จะมีความเสี่ยงสูงมาก และอาจจะทำให้ต้องเลิกหาปลาเช่นเดียวกับที่คนหาปลาแถบเชียงแสนเผชิญชะตากรรมนี้มาแล้วหลังการก่อสร้างท่าเรือเชียงแสน ซึ่งก่อนหน้านี้จะมีท่าเรือคนหาปลาที่เชียงแสนรวมบ้านสบคำมีประมาณ ๑๒๐-๑๓๐ คน แต่ปัจจุบันอยู่เพียงประมาณ ๕๐ คนเท่านั้น

๒. ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับระบบนิเวศแม่น้ำโขงที่ จ.เลย

ตั้งแต่ปากน้ำเหือง บริเวณบ้านท่าดีหมี ต.ปากชม อ.เชียงคาน เรือลงมาจนถึงบริเวณตลาดปากชม อ. ปากชม พบว่าภายหลังการพัฒนาแม่น้ำโขงตอนบน บริเวณดังกล่าวมีความเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศอย่างกว้างขวาง

๒.๑ การเปลี่ยนแปลงของร่องน้ำ และสันดอนทราย

หนึ่งในระบบนิเวศสำคัญเฉพาะถิ่นคือพื้นที่ริมน้ำที่ชาวบ้านเรียกว่า “บุง” ในบุงจะมีแมงกระพรุนน้ำจืด หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “แมงหุ้มหะ” อาศัยอยู่ ระบบนิเวศแบบบุงจะเกิดขึ้นในช่วงหน้าน้ำลดและในบุงจะเป็นที่อาศัยสำคัญของปลา ชาวบ้านในชุมชนจะมีกิจกรรมที่ทำร่วมกันคือถางบุงในช่วงหน้าแล้ง

พ่อเพิ่มศักดิ์ พิสัยพันธุ์ (สัมภาษณ์วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๐) พรานปลาที่อาศัยอยู่ใน อ.เชียงคานและหาปลามากกว่า ๒๐ ปี กล่าวว่ “แม่น้ำโขงเปลี่ยนแปลงไปทุกวัน เดิมน้ำโขงขึ้น-ลงผิดปกติ ตลิ่งริมโขงพังหลายทศวรรษแล้วและกินเนื้อที่เข้าไปในเขตบ้านและที่ทำกิน “ร่องน้ำเปลี่ยนทางเดิน แต่ก่อนร่องน้ำลึกจะอยู่ทางฝั่งลาว บริเวณริมฝั่งก็จะมีแก่งหินผาเต็มไปหมดแล้ว ริมฝั่งโขงก็เริ่มเปลี่ยนไปเรื่อยๆ โดยมีทรายทับถมหินผาให้จมอยู่ใต้ทรายเกือบหมด ตอนทรายก็จะอยู่ทางฝั่งลาว ส่วนร่องน้ำลึกก็จะกินเนื้อที่เข้ามาทางฝั่งไทยทุกปี”

พ่อหล้า โพธิ์ไทร (สัมภาษณ์วันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๕๕๔) คนหาปลาบ้านท่าดีหมี่ ที่หาปลาอยู่บริเวณปากน้ำเหือง มากกว่า ๓๐ ปีกล่าวว่า “สภาพของแม่น้ำโขงเมื่อก่อนจะมีหินผาอยู่ริมฝั่งทั้งไทยและลาว เมื่อน้ำลดหินผาก็จะโผล่พ้นน้ำ มีต้นไคร้ และหญ้าขึ้นคลุม แต่ตอนนี้ทรายไหลมาทับถมกลายเป็นดอนทรายที่มีแนวยาวเป็นกิโลแทบไม่มีแก่งผา ปลาที่ไม่มีที่อาศัยและวางไข่ตามแก่งหิน ส่วนร่องน้ำก็กินเนื้อที่เข้ามาทางฝั่งไทยทุกปี น้ำก็เปลี่ยนทางเดินไหลเซาะฝั่งไทยมากขึ้น “เมื่อสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนไปจากเดิมปลาก็อยู่ไม่ค่อยได้ไม่รู้หายไปไหนหมดบางวันก็หาได้ บางวันก็หาไม่ได้ เมื่อก่อนลงมามีมือเปล่าจับปลาตามซอกหินผาก็ได้ปลาไปกินแล้วเดิมนั้นขนาดมีเครื่องมือช่วยจับยังหาไม่ค่อยได้เลย”

การไหลของน้ำโขงที่ผิดปกติไปจากเดิมทำให้ตลิ่งพังหลาย ส่งผลให้ชาวบ้านสูญเสียที่ทำ การเกษตรริมโขง เนื่องจากดินพังทลายกินพื้นที่ทำการเกษตรของชาวบ้านทุกปี และไม่มีเส้นทางสัญจรไปมาในการหาปลา หรือลงไปใช้ประโยชน์ต่างๆ บริเวณแม่น้ำโขงและไม่มีท่าจอดเรือหาปลา เพราะตลิ่งสูงชันทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย พ่อวิญญู ไชยจันทร์ (สัมภาษณ์วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๐) อายุ ๕๘ ปี ชาวบ้านผาแบ่น อ.เชียงคาน ให้ข้อมูลว่า “เวลาน้ำมา กระแสน้ำจะแรงเซาะดินริมตลิ่งพังลงมา ต้นไม้ใหญ่ๆ ก็ล้มลงตามดินตลิ่งพังทุกปี ที่ปลูกพืชผักไว้กินริมตลิ่งก็ไม่ค่อยมีแล้ว ซื่อผักในตลาดกินกันเสียส่วนใหญ่ อย่ว่าแต่ที่ปลูกผักเลย ที่จอดเรือก็ไม่ค่อยมีเพราะตลิ่งสูงชันมาก หาทางไปมา ลำบาก ทำให้ลงไปหาปลาหรือลงไปแม่น้ำโขงลำบากกว่าแต่ก่อนมาก”

๒.๒ ผลกระทบต่อพันธุ์ปลาและสัตว์น้ำ

พันธุ์ปลาสัตว์น้ำที่อาศัยอยู่ในแม่น้ำโขงได้รับผลกระทบจากระบบนิเวศที่เปลี่ยนแปลงเมื่อมีการพัฒนา แม่น้ำโขงตอนบนซึ่งสามารถประเมินได้จากปริมาณปลาที่ชาวบ้านจับได้ที่ลดลงอย่างต่อเนื่อง พ่อทวี สิทธิแก้ว (สัมภาษณ์วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๐) อายุ ๖๓ ปี ชาวบ้านเชียงคาน ให้ข้อมูลว่า “เมื่อก่อนปลามีมาก หาได้ทุกวันมีรายได้ ทุกวันจับแต่ปลาตัวใหญ่ส่วนตัวเล็กที่ติดมองก็จะปล่อยไปถ้ายังไม่ตาย “เดิมนั้นบางวันก็หาได้ บางวันก็ไม่ได้ แล้วแต่ดวง น้ำโขงขึ้น-ลงไม่เหมือนเมื่อก่อน ปลามันอยู่ไม่ได้ เวลาปลาวางไข่มันต้องอาศัยสภาพน้ำที่เหมาะสม เดิมน้ำขึ้นๆ ลงๆ แล้วแต่เขาจะปล่อยมา (จากเขื่อน) น้ำโขงไม่ขึ้น-ลงตามธรรมชาติ ปลาที่อยู่ไม่ได้ ปลาเล็กเกิดมาก็อยู่ไม่ได้ทำให้จำนวนปลาลดลง ปลาหายากมากขึ้น การทำมาหากินของชาวบ้านก็ฝืดเคืองขึ้นจากแต่ก่อน” แม่บุญเผื่อ สมชิต (สัมภาษณ์วันที่ ๔ พฤษภาคม ๒๕๕๐) แม่ค้าปลาในตลาด อ.ปากชม กล่าวว่า “ปีนี้ (๒๕๕๐) น้ำลงเร็วกว่าทุกปี ปกติเดือน ๓ (กุมภาพันธ์) ปลาจะเริ่มขึ้นแล้ว แต่ปีนี้ปลาไม่ค่อยมี ต่างจากปีก่อนๆ อย่างปลาบางวันหนึ่งรับซื้อได้ ๒๐-๓๐ กิโล ปลาเนื้ออ่อนก็วันหนึ่ง ๓๐-๕๐ กิโล แต่ปีนี้วันหนึ่งรับซื้อได้แค่ ๕-๑๐ กิโลเท่านั้น ปลามีน้อยมาก ตอนทรายโผล่เร็วกว่าทุกปี น้ำโขงก็แห้งเร็ว คงเป็นสาเหตุให้ไม่ค่อยมีปลาขึ้น”

๒.๓ ผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนริมโขง

วิถีชีวิตของกลุ่มชาวบ้านที่มีอาชีพหาปลาเริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด หลังระบบนิเวศของแม่น้ำโขงถูกทำลาย โดยเฉพาะในช่วง ๓-๔ ปีที่ผ่านมา ความเปลี่ยนแปลงสามารถวัดได้จากจำนวนเรือหาปลาของชาวบ้านที่มีจำนวนลดลง เช่นที่ลวงหาปลาดอนไซ อ.เชียงคาน จากที่เคยมีเรือหาปลาพื้นบ้านกว่า ๕๐ ลำ ปัจจุบันมีเรือที่อยู่ในทะเบียนเรือหาปลาเพียง ๓๘ ลำ การออกเรือหาปลาในแต่ละวันก็ลดจำนวนลงเรื่อยๆ บางวันออกหาปลา ๒๐ ลำ บางวันก็เหลือเพียงไม่ถึง ๑๐ ลำ ส่วนลวงหาปลาที่แก่งคุดคู้ อ.เชียงคาน มีเรือหาปลา ๕๐ ลำ แต่หลังจากที่แม่น้ำโขงเกิดการเปลี่ยนแปลง ๓-๔ ปีที่ผ่านมา มีเรือที่ออกหาเป็นประจำเพียง ๒๐ ลำ นายวัน แก้วยาศรี (สัมภาษณ์วันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๕๕๙) อายุ ๔๒ ปี หนึ่งในจำนวนคนหาปลาบริเวณแก่งคุดคู้ กล่าวว่า “น้ำไม่ทรงตัว อย่างเมื่อก่อนช่วงน้ำขึ้นก็จะค่อยๆ ขึ้นเรื่อยๆ ตามฤดูกาล ปลา ก็จะขึ้นไปวางไข่ พอหมดฝนถึงช่วงน้ำลดก็จะลดลงเรื่อยๆ ตามฤดูกาลของมัน ปลาที่ขึ้นไปวางไข่ก็จะกลับลงมา เป็นอย่างนี้มาตลอด คนหาปลาจึงรู้ว่าควรจับปลา ช่วงไหน ปลามันก็คงรู้สึกถึงการเปลี่ยนแปลง ปลามันอาจอยู่ไม่ได้ทำให้หาปลาได้ยากขึ้น บางวันก็หาไม่ได้เลย สักตัว

“คนหาปลาเดี๋ยวนี้ก็เริ่มหันไปทำสวน บางช่วงที่หาปลาไม่ค่อยได้ก็รับจ้างก่อสร้าง จากเมื่อก่อนหาปลาเป็นอาชีพได้วันละไม่ต่ำกว่า ๑,๐๐๐ บาทเลยทีเดียว” ในอดีตคนหาปลาใช้เครื่องมือหาปลาพื้นบ้านหลากหลายชนิดที่เหมาะสมกับการจับปลาแต่ละชนิด แต่ละฤดู คือ ในช่วงหน้าน้ำลดก็จะใช้มองตาดีเพื่อจับปลาเล็กที่อพยพขึ้นมาทางตอนบน เช่น ปลาปาก ปลาแมง ปลว แบบ เป็นต้น และเมื่อถึงหน้าน้ำแดงเมื่อน้ำโขงเริ่มยกกระดับขึ้น คนหาปลาก็จะใช้มองตาใหญ่จับปลาที่มีขนาดใหญ่ เช่น ปลาแซ่ ปลาเลิม เป็นต้น ส่วนหน้าน้ำหลากก็จะวางเครื่องมือประเภท ตุ่ม ลอบ จัน ไซ ไม้ริมตลิ่งดักจับ ปลา แต่ปัจจุบันจำนวนปลาที่จับได้ลดลง ประกอบกับการไหลอย่างผิดปกติของแม่น้ำโขง ที่ไหลแรงและ เขียว บวกกับระดับน้ำที่ขึ้น-ลงไม่เป็นไปตามฤดูกาลเช่นเมื่อก่อน จึงทำให้วางเครื่องมือจับปลาได้ลำบาก ปัจจุบัน คนหาปลาจำนวนหนึ่งจึงต้องปรับมาใช้มองขนาดตาเล็กสุดไปจนถึงใหญ่สุด โดยนำมองตาดีหรือตาเล็กประกบ กับมองตาใหญ่ เพื่อจะช่วยให้ได้ปลาทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ วิถีชีวิตของคนหาปลาก็เริ่มเปลี่ยนแปลงจากหาปลาเป็นอาชีพตลอดทั้งปี ก็ต้องหันไปทำอาชีพอื่น โดย หาปลาเป็นอาชีพเสริม หาปลาเฉพาะในช่วงน้ำเริ่มขึ้น และหาอีกช่วงหนึ่งคือ ช่วงน้ำลดในเดือนมีนาคม-เมษายน

โครงการเขื่อนบนแม่น้ำโขงตอนล่าง ไทย-ลาว-กัมพูชา

๑. โครงการเขื่อน

นับตั้งแต่ปลายปี ๒๕๕๐ เป็นต้นมา ได้มีความเคลื่อนไหวของหน่วยงานทั้งภาครัฐและบริษัทเอกชนในการรื้อฟื้นโครงการเขื่อนเพื่อผลิตไฟฟ้าบนแม่น้ำโขงสายหลักทางตอนล่าง โดยมีทั้งสิ้น ๑๑ โครงการ (แสดงดังตารางที่ ๑) ตั้งอยู่บนแม่น้ำโขงในเขตประเทศลาว พรมแดนไทย-ลาว และกัมพูชา

ตารางที่ ๑ สรุปข้อมูลโครงการเขื่อนกั้นแม่น้ำโขงตอนล่าง ณ เดือนกันยายน ๒๕๕๑

โครงการ	ประเทศ	กำลังผลิต (เมกะวัตต์)	บริษัทผู้ดำเนินการ/ พัฒนาโครงการ	สถานะ
ปากแบง	ลาว	๑,๒๓๐	ต้าถิง (จีน)	MoU เพื่อศึกษาความเป็นไปได้
หลวงพระบาง	ลาว	๑,๔๑๐	บีโตรเวียดนาม	MoU เพื่อศึกษาความเป็นไปได้
ไซยะบุรี	ลาว	๑,๒๖๐	ช.การช่าง	MoU เพื่อศึกษาความเป็นไปได้
ปากลาย	ลาว	๑,๘๑๘	ซิโนไฮโดร และ ไซนาอิลคโทร นิกส์	MoU เพื่อศึกษาความเป็นไปได้
सानะคาม	พรมแดน ไทย- ลาว	๑,๐๐๐	ต้าถิง (จีน)	MoU เพื่อศึกษาความเป็นไปได้
ปากชม	พรมแดน ไทย- ลาว	๒,๐๓๐	กระทรวงพลังงาน	ศึกษาความเป็นไปได้เบื้องต้น
บ้านกุ่ม	พรมแดน ไทย- ลาว	๒,๓๓๐	อิตาเลียนไทย และ เอเชียคอร์ป (ฮ่องกง)	MoU เพื่อศึกษาความเป็นไปได้
ลาดเสือ	ลาว	๘๐๐	เจริญเอนเนอร์ยีแอนด์วอเตอร์	MoU เพื่อศึกษาความเป็นไปได้
ดอนสะฮอง	ลาว	๓๖๐	เมกะเฟิร์ส (มาเลเซีย)	PDA พัฒนาโครงการจะก่อสร้างแล้วเสร็จ พค. ๒๕๕๘
สตึงตรง	กัมพูชา	๙๘๐	บริษัทจากรัสเซีย	MoU เพื่อศึกษาความเป็นไปได้
ซำบอ	กัมพูชา	๒,๖๐๐	ซิโนไฮโดร (จีน)	MoU เพื่อศึกษาความเป็นไปได้

ที่มา การนำเสนอของรัฐบาลลาวและกัมพูชา Regional Multi-stakeholder Consultation on MRC's Hydropower Program เวียงจันทน์ กันยายน ๒๕๕๑

๒. ข้อกังวลต่อผลกระทบด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม

ผลกระทบต่อระบบนิเวศและชุมชนในลุ่มน้ำโขงตอนล่าง ย่อมเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้หากโครงการเขื่อนบนแม่น้ำโขงตอนล่างเกิดขึ้น หนึ่งในประเด็นหลัก คือ ผลกระทบต่อพันธุ์ปลาในแม่น้ำโขง และน้ำสาขา ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่า พันธุ์ปลาในลุ่มน้ำโขงมีหลากหลายถึง ๑,๓๐๐ ชนิด ในแต่ละปีการประมงมีมูลค่าถึง ๒,๐๐๐ ล้านดอลลาร์สหรัฐ นับเป็นประมงน้ำจืดอันดับ ๑ ของโลก ดร.แพททริก ดูแกน นักวิชาการจาก World Fish Center กล่าวว่า ๒๒ เขื่อน ทั้งหมดที่จะสร้างกันแม่น้ำโขงจะสร้างผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อพันธุ์ปลา และประชาชนที่พึ่งพาทรัพยากร ปลาจากแม่น้ำโขง ซึ่งเฉลี่ยแล้วประชากรน้ำโขงตอนล่างได้รับสารอาหารจากปลาเฉลี่ยปีละ ๒๙-๓๙ กิโลกรัมต่อคน

จากการประชุมของคณะผู้เชี่ยวชาญปลาต่อเรื่องเขื่อนน้ำโขง ซึ่งจัดโดย MRC รายงานว่า ผู้เชี่ยวชาญเห็นตรงกันว่า ปัจจุบันไม่มีเทคโนโลยีใดๆ ที่จะบรรเทาผลกระทบได้ เนื่องจากปลาในลุ่มน้ำโขงร้อยละ ๗๐ เป็นปลาที่อพยพเพื่อขึ้นไปวางไข่ทางตอนบน เส้นทางอพยพนับตั้งแต่ปากน้ำ ทะเลสาบเขมร ขึ้นไปจนถึงพรมแดนไทย-ลาว ที่สามเหลี่ยมทองคำ จ.เชียงราย คาดการณ์ว่าประชากรกว่า ๖๐ ล้านคนที่พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขงตอนล่าง ๔ ประเทศ จะได้รับผลกระทบต่อวิถีชีวิตซึ่งสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการประมง ตรงกันกับที่ผู้เชี่ยวชาญสรุปในการศึกษา๒๓ ว่า "เขื่อนบนแม่น้ำโขงตอนกลางและตอนล่างจะสร้างผลกระทบใหญ่หลวงต่อการประมง และมีต้นทุนมหาศาลทั้ง ในด้านเศรษฐกิจและสังคม"

๓. คำถามต่อมาตรการด้านสิ่งแวดล้อมและสังคม ของโครงการเขื่อนแม่น้ำโขงโดยบริษัทเอกชน

แม้โครงการเขื่อนบนแม่น้ำโขงเหล่านี้จะไม่ใช้โครงการใหม่ แต่หลายโครงการมีการวางแผนไว้ นับตั้งแต่ยุคสงครามเย็น อาทิ เขื่อนผามอง หรือโครงการเขื่อนปากชมในปัจจุบัน แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าโครงการเหล่านี้ล้วนมีตัวละครใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อน กล่าวคือ มีผู้พัฒนาโครงการเป็นบริษัทเอกชนทั้งด้านอุตสาหกรรม พลังงานและอุตสาหกรรมก่อสร้างจากประเทศต่างๆ ทั้งในและนอกภูมิภาค รวมทั้งมีแนวโน้มว่าแหล่งทุนและ แหล่งเงินกู้ที่สนับสนุนโครงการ เหล่านี้เป็นธนาคารเอกชน มิใช่สถาบันทางการเงินระหว่างประเทศ (International Financial Institution-IFIs) ตามที่เคยมีมา เหล่านี้ ทำให้เกิดข้อกังวลและคำถามว่าการลงทุนในโครงการเขื่อนขนาดใหญ่กันแม่น้ำโขงโดย ภาคเอกชนจะใช้มาตรฐานด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างไร โดยเฉพาะเมื่อโครงการเหล่านี้มีได้อยู่ในประเทศต้นสังกัดของบริษัทเจ้าของโครงการ และยังไม่มีมาตรการจัดการแม่น้ำโขง ในฐานะแม่น้ำนานาชาติ อย่างเป็นทางการ

ที่ผ่านมา ยังไม่พบว่าบริษัทหรือหน่วยงานเจ้าของโครงการปฏิบัติตามมาตรฐานต่างๆ ในการดำเนินโครงการไม่ว่าจะเป็นการเปิดเผยข้อมูลต่อสาธารณะและผู้ได้รับผลกระทบ การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) การประเมินผลกระทบเชิงยุทธศาสตร์ (SIA) และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้ได้รับผลกระทบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โครงการเขื่อนบนแม่น้ำโขงตอนล่างเหล่านี้มีลักษณะเป็นเขื่อนชุด แต่กลับมีเจ้าของที่หลากหลาย แต่ละโครงการเขื่อนโรงไฟฟ้าและอ่างเก็บน้ำเป็นของบริษัทต่างๆ มีเงินอุดหนุนจากรัฐบาลเจ้าของพื้นที่จึงทำให้เกิดความกังวลว่า อนาคตของแม่น้ำโขงจะมีการจัดการอย่างไร โดยจะกระทบความสูญเสียต่อการประมงที่มีมูลค่าสูงที่สุดในโลก และผลกระทบทางสังคมอันจะเกิดต่อเนื่องมาเรื่อยๆ นี้คงหลีกเลี่ยงไม่ได้

๒. เมื่อเชื่อมกันแม่น้ำโขง สรุปลผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมจากเขื่อนบนแม่น้ำโขงสายหลัก*

สายน้ำโขงที่ไหลยาวไกลจากต้นกำเนิดบนที่ราบสูงทิเบต หล่อเลี้ยงสรรพชีวิตบนแผ่นดินสุวรรณภูมิ ลงไปจรดทะเลจีนใต้ที่เวียดนาม วันนี้กำลังถูกคุกคามด้วยกระแสการพัฒนาแบบทุนนิยมอุตสาหกรรม ที่มองสายน้ำอันเป็นสายเลือดของผู้คนกว่า ๑๐๐ ล้านคน ตลอดลุ่มน้ำเป็นเพียงแหล่งผลิตพลังงาน แม่น้ำโขง ตอนบนในเขตมณฑลยูนนานของจีนนั้นมีการสร้างเขื่อนไปแล้ว ๒ แห่ง และแผนที่จะสร้างทั้งหมด ๘ เขื่อน ส่วนทางลุ่มน้ำโขงตอนล่าง สายน้ำโขงยังคงไหลอย่างอิสระ แต่ก็คงเป็นแบบนี้ได้อีกไม่นานเมื่อแผนสร้างเขื่อนบนแม่น้ำโขง ในฐานะของการพัฒนาและทุนนิยมที่เคียววางไว้โดยสหรัฐอเมริกาตั้งแต่สมัยสงครามอินโดจีน กำลังถูกหยิบขึ้นมาปิดฝุ่นอีกครั้งด้วยแรงผลักดันของกลุ่มธุรกิจพลังงานในภูมิภาค

โครงการเชื่อมกันแม่น้ำโขงสายหลักทางตอนล่างของลุ่มน้ำ

ช่วงปีที่ผ่านมามีการดำเนินการอย่างเงียบๆ และรวดเร็วไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในลาวและกัมพูชา ซึ่งโครงการเขื่อนที่มีความเคลื่อนไหวมากที่สุดในขณะนี้ มีทั้งหมด ๖ แห่ง ประกอบด้วย

๑. เขื่อนปากแบง แขวงอุดมไซ ประเทศลาว ขนาดกำลังการผลิต ๑,๓๕๐ เมกะวัตต์ มีการลงนามในเอ็มโอยู ระหว่างบริษัท ต้าถัง อินเตอร์เนชันแนล พาวเวอร์ เจเนอเรชั่น จำกัด หนึ่งในยักษ์ใหญ่ด้านพลังงานจากจีน กับรัฐบาลลาว เมื่อเดือนสิงหาคม ๒๕๕๐ เพื่อทำการศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการ

๒. เขื่อนไชยะบุรี กั้นแม่น้ำโขงที่แขวงไชยะบุรี ขนาดกำลังการผลิต ๑,๒๖๐ เมกะวัตต์ มูลค่าการลงทุนประมาณ ๖๐,๐๐๐ ล้านบาท โดยบริษัท ซี.การช่าง ได้ลงนามบันทึกความเข้าใจกับรัฐบาลลาวเพื่อทำการศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการ และมีแผนจะเริ่มก่อสร้างได้ราวต้นปี ๒๕๕๔ บริษัทยังได้รับสัมปทานในการผลิตไฟฟ้าจากรัฐบาลลาวเป็นเวลา ๓๐ ปี โดยคาดว่าจะสามารถขายไฟฟ้าให้แก่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยได้ในปี ๒๕๕๘

๓. เขื่อนปากกลาย กั้นแม่น้ำโขงทางตอนใต้ของแขวงไชยะบุรีติดกับแขวงเวียงจันทน์ ก่อนที่แม่น้ำโขงจะไหลสู่อ.เชียงคาน จ.เลย เพียงไม่กี่กิโลเมตร เขื่อนแห่งนี้มีขนาดกำลังการผลิต ๑,๓๒๐ เมกะวัตต์ มูลค่าการลงทุนประมาณ ๖๐,๐๐๐ ล้านบาท โดยบริษัทพลังงานยักษ์ใหญ่ของจีนที่ชื่อไซโนไฮโดร และไซนาเนชันแนล อิเล็กทรอนิกส์ ได้ลงนามบันทึกความเข้าใจกับรัฐบาลลาวเพื่อทำการศึกษาความเป็นไปได้ และจะได้รับสัมปทานในการผลิตไฟฟ้าจากรัฐบาลลาวเป็นเวลา ๓๐ ปี ทั้งนี้ บริษัทไซโนไฮโดร คือ บริษัทเดียวกันกับที่ได้ลงนามเพื่อร่วมสร้างเขื่อนแห่งแรกบนแม่น้ำสาละวินในพม่า

๔. เขื่อนบ้านกุ่ม ชายแดนไทย-ลาว บริเวณ ต.โพธิ์ไทร อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี ตรงข้ามกับแขวงจำปาศักดิ์ ทางกระทรวงพลังงาน โดยกรมพัฒนาพลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงาน (พพ.) ได้ว่าจ้างให้บริษัทปัญญา คอนซัลแตนท์ จำกัด และบริษัท มาโก้ คอนซัลแตนท์ ทำการศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการ

---

*ที่มา : โครงการแม่น้ำเพื่อชีวิต. เมื่อเชื่อมกันแม่น้ำโขง สรุปลผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมจากเขื่อนบนแม่น้ำโขงสายหลัก. [ข้อมูลออนไลน์] สืบค้นจาก http://www.livingriversian.com/ind/mek_a13.html [๙ กันยายน ๒๕๕๔].

๕. เชื้อนคอนสะฮอง กั้นแม่น้ำโขงที่บริเวณน้ำตกคอนพะเพ็ง ในเขตเมืองโขง แขวงจำปาสัก ทางตอนใต้ของลาว ห่างจากชายแดนกัมพูชาเพียง ๑ กิโลเมตร มีขนาดกำลังผลิต ๒๕๐ เมกะวัตต์ โดยเมื่อปี ๒๕๔๙ รัฐบาลลาวได้ลงนามบันทึกความเข้าใจกับบริษัท เมกะเพิร์สท์คอร์ป ของมาเลเซีย เพื่อพัฒนาโครงการซึ่ง ปัจจุบันอยู่ระหว่างทำการศึกษา โดยจะใช้เงินลงทุนราว ๑๐,๐๐๐ ล้านบาท และวางแผนที่จะก่อสร้างแล้วเสร็จ ในปี ๒๕๕๓

๖. เชื้อนซาบอ ขนาดกำลังผลิตติดตั้ง ๓,๓๐๐ เมกะวัตต์ โดยบริษัท ไชนาเซาเทิร์นพาวเวอร์กริด บริษัทพลังงานจากจีนได้ลงนามบันทึกความเข้าใจกับรัฐบาลกัมพูชาเมื่อปลายปีที่ผ่านมา และให้บริษัทลูก ทำการศึกษาความเป็นไปได้สำหรับโครงการเพื่อนำเสนอรัฐบาลกัมพูชา

ข้อมูลเบื้องต้นชี้ว่าเชื้อนซาบอจะพาดขวางกลางลำน้ำโขง ที่ซาบอ เหนือเมืองกระแฉัง ตัวเชื้อนคอนกรีตจะมีความยาวมากกว่า ๑ กิโลเมตร มีบานประตูทั้งหมด ๔๔ บาน (เชื้อนปากมูลมีบานประตู ๘ บาน) พร้อมด้วยเขื่อนดินขนานปิดกั้นลำน้ำทางฝั่งซ้ายและขวาอีกรวม ๔ กิโลเมตร ล่าสุดมีความเคลื่อนไหวของเชื้อน แห่งที่ ๗ คือ เชื้อนผามอง กั้นแม่น้ำโขงชายแดนไทย-ลาว บริเวณอ.ปากชม จ.เลย ตรงข้ามกับแขวงเวียงจันทน์ ทางกระทรวงพลังงาน โดยกรมพัฒนาพลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงาน (พพ.) ได้ว่าจ้างให้บริษัทปัญญา คอนซัลแตนท์ จำกัด และบริษัท มหานคร คอนซัลแตนท์ ทำการศึกษาความเป็นไปได้ของโครงการ ซึ่งรายงาน ระบุว่า เชื้อนแห่งนี้มีกำลังผลิตติดตั้ง ๑,๔๘๒ เมกะวัตต์ ข้อมูลจากพื้นที่ จ.เลย ระบุว่าเมื่อเดือนพฤศจิกายน ๒๕๕๐ ระบุว่าสถาบันการศึกษาท้องถิ่นแห่งหนึ่งได้รับว่าจ้างให้ลงพื้นที่ศึกษาผลกระทบทางสังคมในหมู่บ้าน ต่างๆ ในเขตอ.ปากชม โดยยังไม่มีการเปิดเผยรายละเอียดของโครงการอย่างเป็นทางการ อนึ่ง เชื้อนแห่งนี้เคย ได้รับการผลักดันอย่างหนักในช่วง ๓๐ ปีก่อน แต่ต้องล้มเลิกไปเนื่องจากกระแสการต่อต้านจากชาวบ้านในพื้นที่เนื่องจากโครงการในขณะนั้นจะต้องทำให้อพยพชาวบ้านจากพื้นที่อ่างเก็บน้ำกว่า ๒๕๐,๐๐๐ คน จนเป็นที่มาของหนังต้องห้ามเรื่อง “ทองปาน”

ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ

ตลอดช่วงทศวรรษที่ผ่านมา การสร้างเขื่อนตอนบนของแม่น้ำโขงในเขตจีนได้ส่งผลกระทบต่อท้ายน้ำ ข้ามพรมแดนลงมานับร้อยกิโลเมตรสู่ประเทศอื่นๆ ชุมชนริมโขงชายแดนไทย-ลาว ที่ จ.เชียงราย สามารถ ยืนยันได้ถึงความเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศของแม่น้ำและความผันผวนของระดับน้ำที่ถูกควบคุมโดยเขื่อน การลดจำนวนลงของปลาที่จับได้ ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านที่พึ่งพาทรัพยากรจากแม่น้ำ การพัฒนาเขื่อนถึง ๖-๗ แห่ง บนแม่น้ำโขงตอนล่างในลาว ชายแดนไทย-ลาว และกัมพูชา จะทำให้แม่น้ำโขงที่มีระบบนิเวศล้นล้นซับซ้อน ประกอบไปด้วยระบบนิเวศย่อย เช่น วังน้ำ เกาะแก่ง สันดอน อันเนื่องต่อการดำรง อยู่ของพันธุ์ปลา และวิถีชีวิตชุมชน ต้องกลายเป็นเพียงอ่างเก็บน้ำนิ่งๆ ความเปลี่ยนแปลงทางระบบนิเวศที่จะ เกิดขึ้นจะส่งผลกระทบมหาศาลกว่า ๖๐ ล้านชีวิตในลุ่มน้ำโขงตอนล่าง นับตั้งแต่ลาว ไทย กัมพูชา และ เวียดนาม

ผลกระทบต่อพันธุ์ปลาและการประมง

คณะกรรมการแม่น้ำโขงระบุว่า กลุ่มน้ำโขงมีความอุดมสมบูรณ์เป็นรองแต่เพียงกลุ่มน้ำอะเมซอน เท่านั้น พันธุ์ปลากว่า ๑,๓๐๐ ชนิด ในกลุ่มน้ำแห่งนี้ทำให้การประมงมีมูลค่าสูงถึง ๗๐,๐๐๐ ล้านบาทต่อปี และกลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างนั้นจัดว่าเป็นแหล่งปลาน้ำจืดที่ชุกชุมที่สุดแห่งหนึ่งของโลก รวมถึงโลมาอิรวดี โลมาน้ำจืด ซึ่งมีสถานะใกล้สูญพันธุ์ ในลาว World Fish Center ระบุว่า มูลค่าของการประมงจากการจับปลาในธรรมชาติ มีสัดส่วนราวร้อยละ ๖-๘ ของรายได้มวลรวมประชาชาติ และครัวเรือนทางตอนใต้ของลาวอย่างน้อยร้อยละ ๘๐ มีรายได้จากทรัพยากรแม่น้ำ เชื้อนคอนสะฮอง ซึ่งจะสร้างกัน 'ฮูสะฮอง' ซึ่งเป็นช่องหนึ่งของแม่น้ำโขงในบริเวณน้ำตกคอนพะเพ็ง จะสร้างผลกระทบมหาศาลต่อพันธุ์ปลาในแม่น้ำโขง World Fish Center ระบุว่า ฮูสะฮองซึ่งเป็นช่องลึก มีความลาดเอียง และยาวถึง ๗ กิโลเมตร เป็นช่องทางสำคัญที่ปลาสามารถอพยพผ่านน้ำตกไปยังตอนบนของแม่น้ำได้ตลอดทั้งปี เนื่องจากช่องน้ำอื่นๆ เป็นน้ำตกสูงชันที่ปลาส่วนใหญ่ไม่สามารถผ่านไปได้ ข้อมูลชี้ให้เห็นว่าความหนาแน่นของปริมาณปลาที่อพยพนั้นมีสูงมาก โดยบางจุดมีปลาอพยพผ่านสูงถึง ๓๐ ตันต่อชั่วโมง ปลาจากกลุ่มน้ำตอนล่างเหล่านี้จะเดินทางไกลไปวางไข่และอาศัยอยู่ตามเกาะแก่งและวังน้ำทางตอนบนของน้ำโขง รวมถึงน้ำสาขาน้อยใหญ่อีกนับร้อยสาย

ในส่วนของประเทศไทย ปลาในลำน้ำสาขาของแม่น้ำโขงทั้งในภาคเหนือและอีสาน เช่น แม่น้ำกก แม่น้ำอิง แม่น้ำมูน/ชี และแม่น้ำสงคราม มีความสัมพันธ์อย่างแยกไม่ออกกับแม่น้ำโขงสายหลัก งานวิจัยไต้หวันที่บ้านปากมูล ซึ่งพบว่า ในจำนวนพันธุ์ปลาธรรมชาติ ๑๒๙ ชนิด ที่กลับสู่แม่น้ำมูลเมื่อเปิดเขื่อนปากมูลในปี ๒๕๔๕ เป็นพันธุ์ปลาที่อพยพมาจากแม่น้ำโขงถึง ๑๐๔ ชนิด เช่นเดียวกับงานวิจัยไต้หวันที่บ้านสงครามซึ่งระบุว่าพันธุ์ปลาธรรมชาติ ๑๑๖ ชนิดนั้นเป็นปลาที่อพยพจากแม่น้ำโขงถึง ๕๘ ชนิด

การอพยพประชาชนจากพื้นที่อ่างเก็บน้ำ

ข้อมูลที่มีชี้ให้เห็นว่าเขื่อนเหล่านี้จะส่งผลกระทบต่อประชาชนอย่างน้อย ๑๗,๓๐๐ คน ถึง ๗๕,๐๐๐ คน ที่จะต้องถูกย้ายจากพื้นที่อ่างเก็บน้ำ จำนวนประชากรดังกล่าวยังไม่เป็นที่ชัดเจน ข้อมูลจากรายงานฉบับต่างๆ ที่เคยศึกษามา แตกต่างกันไป ดังนี้

เขื่อนปากแบ่ง ๑,๖๕๗ คน

เขื่อนไซยะบุรี ๑,๒๘๒ หรือ ๑,๗๒๐ คน

เขื่อนปากลาย ๑๑,๒๕๗ หรือ ๑๑,๗๘๐ คน

เขื่อนผามอง ๒,๑๔๖ หรือ ๒๓,๒๖๐ หรือ ๕๒,๐๐๐ คน

เขื่อนบ้านกุ่ม ๙๘๗ หรือ ๒,๕๗๐ คน

เขื่อนคอนสะฮอง ๑๔ ครัวเรือน

เขื่อนซำบอ ๔๙๔ หรือ ๕,๑๒๐ คน

วันนี้ แม่น้ำโขงกำลังไม่ใช่สายน้ำนานาชาติของสุวรรณภูมิอีกต่อไป เพราะกลุ่มธุรกิจยักษ์ใหญ่ พากันตีตัวจวบจอนจุดต่างๆ จากรัฐบาลประเทศแม่น้ำโขง เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ โดยละเลยวิถีชีวิตชุมชนที่พึ่งพาสายน้ำโขงตั้งสายเลือดหล่อเลี้ยงชีวิตตลอดมา

๓. บทแถลงข่าวการวิจัยและพัฒนาแม่น้ำโขง*

แม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำสายหลักไหลผ่านชายแดนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นระยะทางกว่า ๕๗๖ กิโลเมตรผ่านจังหวัดในภาคอีสาน ๖ จังหวัด ประชาชนได้ใช้น้ำจากแม่น้ำโขงทั้งอุปโภค บริโภคและทางขนส่ง บัดนี้ได้เกิดวิกฤติน้ำในแม่น้ำโขงลดระดับลงมาก ส่งผลกระทบต่อประชาชนในพื้นที่ภาคอีสานในหลายด้าน เช่น ด้านชีวิตความเป็นอยู่ เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม โดยผลกระทบที่เห็นได้ชัดเจนคือผลกระทบทางด้านกายภาพและชีวภาพพื้นฐาน ในเรื่องน้ำที่ใช้ในการอุปโภค บริโภค และน้ำเพื่อการเกษตร รวมถึงผลกระทบต่อประเด็นอื่น ๆ ที่ตามมาและปัญหาที่เชื่อมโยงกับผลกระทบอีกมากมาย ซึ่งอาจมีผลทั้งระยะสั้นและระยะยาวหลายหน่วยงาน ทั้งภาครัฐและเอกชนให้ความสนใจ ตระหนักในผลกระทบและปัญหาเหล่านี้ มหาวิทยาลัยขอนแก่นได้เฝ้าติดตามปัญหาวิกฤติน้ำโขงขอความเห็นนี้มาโดยตลอดและเล็งเห็นว่าเป็นปัญหาที่มีความจำเป็นเร่งด่วน โดยตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากภาวะดังกล่าวและพร้อมที่จะช่วยหาทางออกและแก้ปัญหาาร่วมกันกับหน่วยงานภาครัฐและภาคีความร่วมมือที่อยู่ในเขตพื้นที่โดยมีแนวทางในการศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนในแถบลุ่มน้ำโขงรวมถึงชุมชนที่อยู่ใกล้เคียง เพื่อใช้ปรับปรุงระบบข้อมูลให้ได้ความรู้ ความเข้าใจที่ทันต่อเหตุการณ์มากยิ่งขึ้นและใช้เป็นแนวทางแก้ปัญหาเบื้องต้นรวมถึงการรับมือกับภาวะวิกฤติการของแม่น้ำโขงที่มีแนวโน้มจะเกิดขึ้นอีกในอนาคต

ทั้งนี้มหาวิทยาลัยขอนแก่นมีแผนในการดำเนินการดังนี้

ระยะสั้น : มหาวิทยาลัยขอนแก่นจะดำเนินการรวบรวมองค์ความรู้ในเรื่องการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและอุทกวิทยาในลุ่มน้ำโขงและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากน้ำโขงแห้ง พร้อมข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขและรับมือกับวิกฤติการณ์จากพื้นที่ โดยการวิจัยสำรวจเก็บข้อมูลในพื้นที่จริงและเริ่มดำเนินการใน ๓ พื้นที่ก่อน คือ พื้นที่จังหวัดหนองคาย พื้นที่จังหวัดเลยและพื้นที่จังหวัดนครพนมบริเวณลุ่มน้ำสงครามและลุ่มน้ำก่ำ

ระยะยาว : จะทำการวิจัยและพัฒนา โดยการวิจัยรวบรวมองค์ความรู้ การบริการวิชาการ รวมถึงการเป็นที่ปรึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำโขง เพื่อเตรียมรับมือและเฝ้าระวังปัญหาวิกฤติแม่น้ำโขงที่อาจเกิดขึ้นอีกในอนาคตและพร้อมที่จะทำงานในเรื่องนี้กับองค์กรที่เกี่ยวข้องในทุกมิติ สำหรับกระบวนการดำเนินการในระยะแรกที่สอดคล้องกับสถานการณ์และปัญหาที่เร่งด่วนจากวิกฤติน้ำโขงแห้งขอในครั้งนี้ มหาวิทยาลัยขอนแก่นและภาคีความร่วมมือจังหวัดหนองคายทั้งภาครัฐภาคเอกชนได้ร่วมมือกันดำเนินการโดยมีกระบวนการทำงานแบบสหสาขาวิชาการ ผนวกสรรพกำลังคณาจารย์ นักวิจัยและบุคลากรหลากหลายภาคส่วนจากมหาวิทยาลัยขอนแก่นและใช้กระบวนการการมีส่วนร่วมเป็นแนวปฏิบัติหลักและใช้การประเมิน

*ที่มา : บทแถลงข่าวการวิจัยและพัฒนาแม่น้ำโขง. [ข้อมูลออนไลน์]. สืบค้นจาก

<http://mekongcrisis.blogspot.com/2010/03/blog-post.html>. [๑๐ กันยายน ๒๕๕๔].

แบบมีส่วนร่วมอย่างเร่งด่วน PRA (Participatory Rapid Appraisal) ในการเก็บข้อมูลมุ่งหวังผลจากการดำเนินงานคือ

๑) กระบวนการการแก้ปัญหาและรับมือกับวิกฤติแม่น้ำโขงที่มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนแถบลุ่มน้ำโขงและชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤติน้ำโขง

๒) เครือข่ายความร่วมมือในการดำเนินการแก้ปัญหาและพัฒนาอย่างต่อเนื่องของหน่วยงานทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

๓) ยังประโยชน์แก่ชุมชนในแถบลุ่มน้ำโขงและชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงแม่น้ำโขงทั้งในระยะสั้นและระยะยาวต่อไป

๔) องค์ความรู้มิติต่างๆ ที่สามารถนำมาบูรณาการการพัฒนาชุมชนและสังคม ทั้งภาคเมืองและชนบทอย่างยั่งยืนต่อไป

และสำหรับแลกเปลี่ยนกับผู้สนใจและผู้เกี่ยวข้องเพื่อใช้ประโยชน์ในการจัดการปัญหาในอนาคต ผลจากการประชุมคณะทำงานและการสำรวจข้อมูลเบื้องต้น พบว่า ภาวะน้ำโขงแห้งในปีนี้มีระดับต่ำสุดในรอบ ๔๐ ปี โดยมีการเก็บสถิติข้อมูลอย่างเป็นทางการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๖ ณ สถานีอุทกวิทยา (หนองคาย) สำนักงานทรัพยากรน้ำภาค ๓ กรมทรัพยากรน้ำ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เจ้าหน้าที่ได้ชี้แจงให้ทราบถึงวงจรการขึ้นลงของน้ำในลำน้ำโขงโดยในช่วงแล้งจะมีระดับต่ำสุดเป็นวงจรปกติ ระดับน้ำจะเริ่มลดลงตั้งแต่เดือนมกราคมและต่ำสุดอยู่ที่ระดับประมาณ ๐.๖ ถึง ๑.๕ เมตร เดือนมีนาคมถึงเมษายน แล้วระดับน้ำก็จะเพิ่มสูงขึ้นอีกเรื่อย ๆ แต่ในปีที่ระดับน้ำต่ำสุด คือ ปี พ.ศ. ๒๕๑๓ ปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ปี พ.ศ. ๒๕๕๒ และปี พ.ศ. ๒๕๕๓ อยู่ในระดับต่ำสุดคือ ๐.๓๒ เมตร ซึ่งต่ำกว่าปี ๒๕๓๘ คือ ๐.๓๓ เมตร จะเห็นว่าวงจรการเกิดภาวะน้ำแห้งขาดในลำน้ำโขงจะเกิดถี่กว่าในอดีตที่ผ่านมา ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากหลายสาเหตุ เช่น การสร้างเขื่อนในแหล่งต้นน้ำ ทั้งในประเทศจีนและประเทศลาว

รวมทั้งการใช้ทรัพยากรน้ำร่วมกันของหลายประเทศประกอบกับในปีที่ผ่านมามีฝนตกในบริเวณพื้นที่รับน้ำโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทางตอนเหนือของประเทศลาวลดน้อยลง ผลส่วนหนึ่งอาจเกิดจากในขณะนี้ มีโครงการก่อสร้างเขื่อนต่าง ๆ ในลุ่มน้ำและลุ่มน้ำสาขาของแม่น้ำโขงค่อนข้างจะมาก ซึ่งคาดว่าจะมีผลกระทบอยู่อีกระยะหนึ่งเมื่อเขื่อนและระบบบริหารจัดการน้ำสมบูรณ์ ก็จะทำให้เกิดความมั่นคงของระดับน้ำในแม่น้ำโขงในปีต่อไปสวนราชการในจังหวัดหนองคายและจังหวัดใกล้เคียงได้ดำเนินการป้องกันผลกระทบที่เกิดจากภาวะน้ำโขงแห้งนี้แล้วบางส่วน ซึ่งสามารถลดความเดือดร้อนให้กับประชาชนทั้งในภาคเมืองและภาคชนบทตลอดลำน้ำโขงได้ระดับหนึ่ง โดยในขั้นนี้สามารถบรรเทาความเดือดร้อนเรื่องน้ำอุปโภคบริโภคและน้ำเพื่อการเกษตรไปบ้างแล้วผลกระทบที่เกิดขึ้นมีทั้งด้านบวกและด้านลบ

สำหรับด้านบวก พระธาตุหล้าหนองซึ่งเป็นพระธาตุกลางน้ำ บริเวณชุมชนวัดธาตุ อำเภอเมืองหนองคายได้ไหลพ้นน้ำสูงประมาณ ๔ ถึง ๕ เมตร จนมองเห็นฐานพระธาตุได้ชัดเจน มีเรือนำนักท่องเที่ยวไปเคารพสักการะ โดยคิดค่าบริการคนละ ๒๐ บาท นอกจากนี้ยังมีชายหาดที่ยื่นยาวลงไปในแม่น้ำ เป็นแหล่งท่องเที่ยวและพักผ่อนของนักท่องเที่ยวและผู้คนในชุมชนแถบนั้นเป็นการสร้างรายได้ให้กับชุมชนอีกทางหนึ่ง

สำหรับประเด็นการสูญทรายในบริเวณจังหวัดหนองคาย ตั้งแต่อำเภอท่าบ่อและอำเภอเมือง ผู้ประกอบการฝั่งไทยไม่ได้ถือโอกาสสูญทรายจากแม่น้ำโขงเนื่องจากต้องการรักษาสภาพริมตลิ่งไม่ให้พังทลาย

ส่วนผลกระทบทางด้านลบ พบว่า ทำให้ต้นทุนในการนำน้ำมาใช้ทำน้ำประปาและการชลประทานที่อาศัยการสูบน้ำจากแม่น้ำโขงโดยตรงได้รับผลกระทบพอสมควร โดยจะต้องขุดร่องรับน้ำจากแม่น้ำหรือขุดบ่อในลำน้ำโขงอาศัยน้ำซึมผ่านฝินทรายมาใช้ประโยชน์ซึ่งจะต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นในช่วงนี้และการคมนาคมทางน้ำในช่วงที่น้ำลดต่ำลงมาก ๆ ทำให้เรือขนส่งสินค้าจะต้องเดินเรือตามร่องน้ำลึกอ้อมสันดอนกลางลำน้ำทำให้เสียเวลาและค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นผลกระทบต่อชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขง เช่น บริเวณตำบลโพธิ์สา อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย พบว่าจำนวนปลาที่ได้จากการทำประมงลดลงและมีเฉพาะปลาขนาดเล็กเท่านั้น ผลกระทบจากการลดลงของระดับน้ำ ยังส่งผลให้เกิดน้ำเสียในบางช่วงมีผลต่อคุณภาพน้ำประปาด้วยเช่นกัน ในบริเวณดอนแดงซึ่งเป็นเกาะกลางลำน้ำที่อยู่ในเขตประเทศไทย ชุมชนได้ร่วมกันปกป้องหาดทรายริมตลิ่งไม่ให้มีการขุดหรือคูทรายเพื่อรักษาสภาพแวดล้อมข้อสังเกตจากการศึกษาเบื้องต้นในครั้งนี้พบว่า ยังขาดการจัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ซึ่งมหาวิทยาลัยขอนแก่นได้ตระหนักถึงเรื่องนี้ รวมถึงการสนับสนุนให้มีการพัฒนาระบบจัดเก็บข้อมูลร่วมกันของทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน เพื่อวางมาตรการป้องกันอย่างเป็นระบบจากผลกระทบภาวะวิกฤตน้ำโขงทั้งแล้งและท่วมที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต

๔. วิกฤติแม่น้ำโขง... เกิดจากอะไร*

แม่น้ำโขง หรือของ (ของเป็นภาษาเรียกน้ำโขงของคนท้องถิ่น) มีแหล่งกำเนิดในที่ราบสูงทิเบตแล้ว ไหลผ่าน ๕ ประเทศ ได้แก่ จีน พม่า ลาว ไทย กัมพูชา เวียดนาม ลงสู่ทะเลจีนใต้ที่ประเทศเวียดนามโดยมีความยาวทั้งสิ้น ๔,๘๘๐ กิโลเมตร แม่น้ำโขงจึงจัดได้ว่ามีความยาวเป็นอันดับที่ ๑๐ ของโลก ในขณะเดียวกัน แม่น้ำโขงนั้นยังถือได้ว่ามีจำนวนปลาชุกชุมที่สุดในโลก โดยมีพันธุ์ปลาที่สำรวจพบมากกว่า ๑,๓๐๐ ชนิด แม่น้ำโขงแบ่งออกเป็น ๒ ช่วง คือ แม่น้ำโขงตอนบน และแม่น้ำโขงตอนล่าง โดยแม่น้ำโขงตอนบนนั้นเกิดจากการละลายของหิมะบนที่ราบสูงทิเบตในช่วงฤดูร้อนเป็นส่วนใหญ่ ส่วนแม่น้ำโขงตอนล่างได้รับน้ำส่วนใหญ่จากปริมาณการตกของฝน แม่น้ำโขงตอนล่างจึงเป็นที่รวมของแม่น้ำสาขาหลายสายที่ไหลผ่านประเทศไทย โดยแม่น้ำสำคัญ ๆ ที่มาจากแม่น้ำโขงและเป็นเส้นเลือดหล่อเลี้ยงชาวไทยในภาคเหนือตอนบน ได้แก่ แม่น้ำรวก แม่น้ำกกและแม่น้ำอิงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย อาทิ แม่น้ำชี แม่น้ำมูล แม่น้ำพองและแม่น้ำสงคราม จึงถือได้ว่าแม่น้ำโขงเป็นแหล่งรวมทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม ต่อกันตลอดจนสิ่งแวดล้อมด้วย

ปัจจุบันระดับน้ำในแม่น้ำโขงได้ลดลงอย่างมาก ซึ่งระดับน้ำลดลงต่ำสุดในรอบ ๒๐ ปี ทำให้หลายจังหวัดในประเทศประสบปัญหา เช่น เชียงราย แม่ฮ่องสอน หนองคาย มุกดาหาร อุบลราชธานี และนครพนม เป็นต้น หลายฝ่ายจึงได้วิเคราะห์วิกฤตินี้ว่าส่วนหนึ่งเกิดจาก “ภาวะโลกร้อน” ที่ส่งผลกระทบต่อระดับน้ำในแม่น้ำโขงโดยในปีที่สภาพอากาศในประเทศจีนนั้นหนาวเย็นกว่าปกติส่งผลให้การละลายของหิมะบนเทือกเขาทิเบตนั้นน้อยลงกว่าปกติ ทำให้น้ำไหลลงสู่แม่น้ำโขงตอนบนในช่วงฤดูร้อนน้อย ขณะเดียวกัน แม่น้ำโขงตอนล่างนั้นปริมาณฝนที่ตกลงมาก็มีน้อยเช่นเดียวกัน จึงทำให้ระดับน้ำในแม่น้ำโขงลดลงหรือสาเหตุอาจมาจากปรากฏการณ์ “เอล นินโญ่”

แต่ส่วนใหญ่หลายประเทศต่างมุ่งประเด็นปัญหาไปยังประเทศจีน เนื่องจากประเทศจีนมีการก่อสร้างเขื่อนเพื่อกั้นน้ำโขงทั้ง ๔ แห่ง ซึ่งขณะนี้ก่อสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้วทั้ง ๒ แห่ง ได้แก่ เขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำมาจวน และเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำต้าเฉาซานและภายหลังจากที่ได้มีการสร้างเขื่อนเสร็จแล้ว จีนจะเริ่มกักเก็บน้ำและปล่อยน้ำเป็นช่วงเวลาทำให้แม่น้ำโขงที่ไหลอย่างเป็นอิสระต้องถูกควบคุมโดยฝีมือมนุษย์ส่งผลให้ระดับการขึ้น-ลงของแม่น้ำโขงไม่เป็นไปตามธรรมชาติ โดยการระเบิดแก่งและการสร้างเขื่อนของประเทศจีนนั้นอาจเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ระดับน้ำในแม่น้ำโขงลดลงก็เป็นได้

ดังนั้น ปัญหาวิกฤติแม่น้ำโขงจะเกิดจากสาเหตุใดก็ตาม แต่ผลกระทบทางลบได้เกิดขึ้นต่อวิถีชีวิตของมนุษยชาติในแถบแม่น้ำโขงอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้นและนับวันจะทวีความรุนแรงมากขึ้นจนท้ายที่สุดถ้ามแม่น้ำโขงจะเป็นเพียงแค่น้ำที่กล่าวขานเท่านั้น

*ที่มา : นุชฤดี มีประเสริฐ. “วิกฤติแม่น้ำโขง... เกิดจากอะไร”. วิชาการปริทัศน์.

ปัญหาจากวิกฤติแม่น้ำโขง

ปัญหาของระดับน้ำในแม่น้ำโขงที่ลดลงจะกลายเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อในหลาย ๆ ด้าน ดังนี้

๑. ทรัพยากรสัตว์น้ำที่อาศัยอยู่ในแม่น้ำโขง

กรณีที่เกิดภาวะแม่น้ำโขงแห้งลงนั้น สัตว์น้ำหลายชนิด บางชนิดได้สูญพันธุ์ไปแล้วและบางชนิดมีปริมาณลดลง อาทิ โลมาอิรวดี และปลาบึก โดยโลมาอิรวดีนั้นเป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม พบในแม่น้ำโขงเป็น ๑ ใน ๕ ปลาโลมาน้ำจืดที่เหลืออยู่ในโลกถ้าเกิดภาวะระดับน้ำในแม่น้ำโขงลดระดับลงจะทำให้เกิดภาวะการขาดแคลนอาหาร โลมาต้องหาแหล่งที่อยู่ใหม่ที่มีระดับน้ำลึกกว่าเดิมและเสาะหาแหล่งอาหารที่มีปลาอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งต้องเผชิญกับภาวะภัยคุกคามต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น อาทิ การติดอวนของชาวประมง นอกจากนี้ ปลาบึกซึ่งถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ของแม่น้ำโขงและเป็นปลาที่อยู่คู่กับแม่น้ำโขงมานานจะได้รับผลกระทบในด้านของแหล่งอาหาร (สาหร่ายไถ) เช่นกัน โดยที่ผ่านมาพบว่า จำนวนของปลาบึกลดน้อยลงและขนาดของปลาบึกก็มีขนาดเล็กลงไปด้วยเช่นกัน

๒. พืชน้ำบางชนิดลดน้อยลง

เช่น ไถ ซึ่งเป็นอาหารของปลาบึกจัดเป็นสาหร่ายน้ำจืดชนิดหนึ่งที่มีเฉพาะในแม่น้ำโขง เมื่อแม่น้ำโขงแห้งลง ไถที่เกาะอยู่ตามโขดหินก็จะหลุดหายไป ส่งผลให้แหล่งอาหารของปลาบึกและรายได้จากการเก็บไถของชาวบ้านก็ลดลงตามไปด้วย

๓. ภาคประมง

ชาวประมงในแถบลุ่มน้ำโขงนั้นประสบกับปัญหาแม่น้ำโขงเหือดแห้งการเปลี่ยนทิศทางของร่องน้ำและการลดปริมาณของปลาลงเป็นจำนวนมากทำให้อาชีพการประมงไม่ได้ผล ส่งผลระยะยาวต่อผู้ประกอบการร้านอาหารทำให้ร้านอาหารบางแห่งปิดกิจการลงหรือบางแห่งที่ยังเปิดให้บริการอยู่ก็ต้องประสบกับภาวะปลาที่มีราคาสูงขึ้นจึงทำให้ต้นทุนสูงตามไปด้วย

๔. ภาคการท่องเที่ยว

หาดเชียงแสนหรือพัทยา ๒ ซึ่งทุกปีเคยมีนักท่องเที่ยวจำนวนมาก แต่เมื่อเกิดประสบกับภาวะวิกฤติแม่น้ำโขงทำให้เกิดหาดทรายเว้งว่าง เมื่อไม่มีแม่น้ำโขงไหลผ่านจึงส่งผลให้ปริมาณนักท่องเที่ยวลดลงตามไปด้วย

๕. ภาคการขนส่ง

เมื่อแม่น้ำโขงแห้งลง ได้ส่งผลต่อการจราจรทางน้ำ ขณะเดียวกันเรือโดยสารและเรือขนส่งสินค้าต้องจอดนิ่งไม่สามารถล่องผ่านแม่น้ำโขงได้ การขนส่งสินค้า อาทิ เครื่องดื่มชูกำลัง ผงชูรส และน้ำมันปาล์มไปประเทศต่างๆ ต้องหยุดชะงักลง

๖. ผลกระทบต่อภาคการเกษตร การเกษตรกรรมที่ต้องอาศัยแม่น้ำโขงในการผลิต ทำให้เกิดปัญหาการขาดแคลนน้ำในการทำการเกษตร

๗. ผลกระทบทางด้านวัฒนธรรม

ถ้าวิกฤติแม่น้ำโขงเป็นไปเช่นนี้เรื่อย ๆ ประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เคยปฏิบัติกันมา ก็จะเลือนหายและสูญหายไปในที่สุด เช่น ประเพณีไหลเรือไฟ ประเพณีแข่งเรือยาว ประเพณีสืบชะตาแม่น้ำบึก และฤดูการชมบั้งไฟพญานาค เป็นต้น

๘. ผลกระทบทางด้านอาชญากรรมทำให้การขนส่งยาเสพติดระหว่างประเทศและการลอบเข้าประเทศอย่างไม่ถูกกฎหมายทำได้ง่ายขึ้น

บทสรุป ผลกระทบที่เกิดขึ้นทำให้หลายประเทศตื่นตัวและพยายามหาทางที่จะแก้ไขเยียวยาปัญหาแม่น้ำโขงโดยมีคณะกรรมการธิการแม่น้ำโขง (Mekong River Commission) หรือ เอ็มอาร์ซี (MRC) ที่ร่วมมือกันระหว่างประเทศไทย ลาว กัมพูชา และเวียดนาม ได้ร่วมกันหารือ เมื่อวันที่ ๕ เมษายน ๒๕๕๓ ณ โรงแรมไฮแอท รีเจนซี่ หัวหิน และลงนาม “ปฏิญญาหัวหิน” เพื่อบรรลุความต้องการรักษาสมดุล : เรื่องการพัฒนาลุ่มน้ำโขงอย่างยั่งยืน โดยผ่านแผนพัฒนาลุ่มน้ำโขงแบบบูรณาการระหว่างปี ๒๕๕๓ - ๒๕๕๘ เพื่อจะหาแนวทางแก้วิกฤติของลุ่มแม่น้ำโขงรักษาผลประโยชน์ร่วมกันของประเทศในกลุ่มแม่น้ำโขงและความอยู่ดีกินดีของทุกประเทศในแถบลุ่มน้ำโขงอีกด้วย ทั้งนี้การแก้ไขปัญหามแม่น้ำโขงไม่ใช่เฉพาะเวทีของคณะกรรมการธิการแม่น้ำโขง (MRC) เท่านั้น แต่ยังมีกรอบความร่วมมือหลายด้าน ทั้งกรอบแอกเมคส์ จีเอ็มเอส รวมทั้งประชาคมอาเซียนอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ถ้าการสร้างเขื่อนของประเทศจีนไม่ใช่ปัญหาหลักของภาวะวิกฤติแม่น้ำโขงแห่งลง แต่เกิดจากการที่ภาวะโลกร้อนขึ้น โดยเราทุกคนบนโลกต่างก็เป็นส่วนหนึ่งของต้นเหตุ ภาวะโลกร้อนเพราะการใช้ชีวิตในประจำวัน ดังนั้นถึงเวลาแล้วหรือยังที่เราจะช่วยกันลดภาวะโลกร้อน เพื่อเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้แม่น้ำโขงลดภาวะวิกฤติและได้กลับมาเป็น “แม่น้ำแห่งชีวิต” อีกครั้ง

๕. การประเมินผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์เกี่ยวกับเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำในแม่น้ำโขงสายหลัก*

ข้อสรุปของบทสรุป (SUMMARY OF CONCLUSIONS) โครงการสร้างเขื่อนกั้นลำน้ำโขงสายหลัก จะช่วยเพิ่มพลังงานไฟฟ้าอย่างมากและจะก่อให้เกิดผลประโยชน์จากการลงทุนและรายได้แก่ภูมิภาค โครงการเหล่านี้ยังนำมาซึ่งความเสี่ยงและความไม่แน่นอนที่รุนแรงหลายอย่างที่เกี่ยวเนื่องกับประเด็นความสนใจเชิงยุทธศาสตร์ด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจในประเทศและชุมชนลุ่มน้ำโขง รวมทั้งประเด็นการพัฒนา ลุ่มน้ำอย่างยั่งยืน กล่าวโดยสรุป คณะทำงานการประเมินผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์จะสรุป ประเด็นความสนใจเชิงยุทธศาสตร์ใหญ่ๆ ดังต่อไปนี้

การผลิตพลังงานไฟฟ้าและความมั่นคง

เขื่อนกั้นลำน้ำสายหลักในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนล่างมีคุณูปการเชิงศักยภาพอย่างมากต่อการผลิต กระแสไฟฟ้าในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนล่าง คิดรวมกันเป็น ๒๓% ของศักยภาพไฟฟ้าพลังน้ำในเชิงเทคนิค ในประเทศลุ่มน้ำโขงตอนล่าง ๔ ประเทศ และ ๑๑% ของขีดความสามารถในการผลิตที่ติดตั้งในปี พ.ศ. ๒๕๖๘ การผลิตไฟฟ้าด้วยพลังน้ำในลุ่มน้ำโขงมีสัดส่วนขนาดเล็ก แต่ถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญในภาค พลังงานของภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนล่างที่ต้องพึ่งพาพลังงานจากซากฟอสซิล การขยายตัวของ ความต้องการกระแสไฟฟ้าจนถึงปี พ.ศ. ๒๕๖๘ จะช่วยให้ไฟฟ้าพลังน้ำยังคงมีความสำคัญในขณะที่ประเทศต่างๆ กำลังเพิ่มความหลากหลายของแหล่งพลังงาน ลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ขึ้นสู่ชั้นบรรยากาศ และเพิ่มปริมาณการค้าในระดับภูมิภาค โครงการสร้างเขื่อนกั้นลำน้ำสายหลักในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนล่างนี้ สามารถผลิตกระแสไฟฟ้าได้ประมาณ ๘% ของความต้องการพลังงานในระดับภูมิภาคในปี พ.ศ. ๒๕๖๘ ถ้าหากทุกโครงการดำเนินการไปตามแผนที่วางไว้

กระแสไฟฟ้าจากเขื่อนกั้นลำน้ำสายหลักในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนล่างไม่ได้รับประกันการเติบโต ของภาคพลังงานในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนล่าง แต่หากปราศจากโครงการเขื่อนเหล่านี้จะเป็นข้อจำกัดด้าน ขีดความสามารถของกัมพูชาในการหาตัวเลือกแหล่งพลังงานภายในประเทศ และการหารายได้จากการ ส่งออก แม้ว่าผลประโยชน์ภาคพลังงานส่วนมากที่สุดจะตกอยู่กับส.ป.ป. ลาวแต่โครงการเหล่านี้มีความจำเป็น อย่างยิ่งยวดสำหรับกัมพูชา ซึ่งเป็นประเทศที่มีทางเลือกพลังงานค่อนข้างน้อย นอกเหนือไปจากการนำเข้า พลังงานซากฟอสซิลราคาแพง ส.ป.ป. ลาวซึ่งเป็นผู้ผลิตไฟฟ้าพลังน้ำ ประสบการณ์สูงยังมีศักยภาพผลิตไฟฟ้า พลังน้ำจากลำน้ำสาขารายหนึ่งที่จะรองรับความเติบโตในระยะกลาง และสามารถผลิตพลังงานราคาถูก ตอบสนองความต้องการภายในประเทศและส่งออกไปขายยังต่างประเทศได้แม้ปราศจากโครงการสร้าง เขื่อนกั้นลำน้ำสายหลักในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนล่าง

*ที่มา : ICFM – International Centre for Environmental Management. (๒๕๕๓). การประเมินผล
กระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์เกี่ยวกับเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำในแม่น้ำโขงสายหลัก.

(บทสรุปของรายงานฉบับสุดท้ายเสนอต่อคณะกรรมการแม่น้ำโขง) หน้า ๓๔-๔๕.

การเตรียมตัวรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในตอนนี้จะช่วยให้ภาคพลังงานเพิ่มขีดความสามารถในการผลิตกระแสไฟฟ้าพลังน้ำจากเขื่อนกั้นลำน้ำสาขาและเขื่อนกั้นลำน้ำสายหลักในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนล่าง มีการคาดการณ์ว่าลำน้ำสาขาของแม่น้ำโขงส่วนใหญ่ที่มีศักยภาพในการผลิตกระแสไฟฟ้าพลังน้ำจะมีปริมาณน้ำไหลต่อปีเพิ่มขึ้นเพราะการเพิ่มขึ้นของการไหลของน้ำในฤดูฝนอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ

การสำรวจเกี่ยวกับทางเลือกในการปิดลำน้ำโขงสายหลักอย่างสมบูรณ์แบบเพื่อใช้ในการผลิตกระแสไฟฟ้ายังไม่เพียงพอ ในระดับนานาชาติมีนวัตกรรมด้านการจัดการและเทคโนโลยีล่าสุดจำนวนหนึ่งสำหรับการผลิตไฟฟ้าพลังน้ำในแม่น้ำขนาดใหญ่ แต่ยังไม่ได้รับการศึกษาอย่างเพียงพอในกรณีของแม่น้ำโขง แม้ว่ากระแสไฟฟ้าที่ได้รับจากแต่ละโครงการอาจจะน้อย แต่การสร้างเขื่อนกั้นลำน้ำสาขาบางส่วน กังหันที่ปั่นโดยพลังน้ำ และการทดน้ำจำเป็นต้องอาศัยการศึกษาความเป็นไปได้อย่างละเอียด เมื่อพิจารณาศักยภาพสำหรับระบบธรรมชาติที่ถูกบีบบังคับให้ลดส่วนลง ผลกระทบต่อการดำรงชีวิตและการผสมกลมกลืนอย่างยั่งยืนระหว่างเป้าหมายในการผลิตไฟฟ้าพลังน้ำกับเป้าหมายของโครงการการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างบูรณาการ (Integrated Water Resources Management – IWRM)

การพัฒนาเศรษฐกิจและการจัดความยากจน

พลังงานน้ำจากเขื่อนกั้นลำน้ำสายหลักในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนล่างช่วยสร้างประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่สำคัญต่อภาคพลังงานในระดับภูมิภาค ซึ่งประโยชน์ส่วนใหญ่ (๗๐%) ตกอยู่กับส.ป.ป. ลาว โครงการสร้างเขื่อนกั้นลำน้ำสายหลักในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนล่างทั้ง ๑๒ โครงการนับเป็นโอกาสสำคัญในการสร้างรายได้ให้กับประเทศเจ้าภาพ โดยทำเงินได้มากถึง ๓ ถึง ๔ พันล้านเหรียญสหรัฐต่อปีสำหรับส.ป.ป.ลาว และกัมพูชา ประมาณ ๒๕-๓๐% ของรายได้มวลรวมจะตกเป็นของรัฐบาลประเทศเจ้าภาพในช่วงสัมปทาน (อายุสัมปทานส่วนใหญ่จะอยู่ที่ ๒๕ ปี) จากนั้นจะเพิ่มเป็น ๑๐๐% เต็มเมื่อพ้นจากช่วงสัมปทานไปแล้ว

ถ้าหากได้รับการจัดการอย่างเหมาะสม ผลกระตุ้นจากไฟฟ้าพลังน้ำจากเขื่อนกั้นลำน้ำสายหลักในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนล่างที่จะมีต่อรายได้ประชาชาติ สามารถสร้างประโยชน์ให้กับการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศเจ้าภาพได้อย่างมาก โครงการสร้างเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้าพลังน้ำบนลำน้ำสายหลักในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนล่างทั้ง ๑๒ โครงการเป็นการลงทุนที่สำคัญต่อเศรษฐกิจภูมิภาคด้วยเม็ดเงินที่สูงถึง ๒๕ พันล้านเหรียญสหรัฐ กระแสไหลเวียนของเงินลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลังน้ำในลำน้ำสายหลักที่เพิ่มสูงขึ้นถึง ๕๐% นั้น น่าจะยังคงอยู่หมุนเวียนอยู่ในประเทศเจ้าภาพ

แม้ว่าขีดความสามารถระดับชาติและระดับภูมิภาคในการจัดการการคลังสาธารณะ ขีดความสามารถของโครงการ และการใช้กลไกการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพนั้นกำลังขยายตัว แต่ยังไม่เพียงพอที่จะสร้างหลักประกันว่า ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นในระดับชาติจะถูกถ่ายโอนไปยังระดับท้องถิ่น องค์การการเงินนานาชาติจะมีบทบาทสำคัญในระยะสั้นถึงระยะกลาง ในการพัฒนาขีดความสามารถที่จำเป็นเพื่อเปลี่ยนรายได้ที่จะได้รับมากขึ้นนั้นไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจที่เสมอภาคและยั่งยืน

ความสูญเสียที่จะเกิดขึ้นกับภาคการประมงและภาคการเกษตรอันเนื่องมาจากการสร้างเขื่อนกั้นน้ำสายหลักมีมากกว่าผลประโยชน์ที่ได้เกิดขึ้นจริงต่อภาคเศรษฐกิจของทั้งสองภาค การประมงและภาคการเกษตร ซึ่งเป็นสองในภาคเศรษฐกิจที่สำคัญที่สุดในเขตลุ่มน้ำโขงตอนล่างที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติอย่างมาก จะต้องประสบกับภาวะการสูญเสียประมาณ ๕๐๐ ล้านดอลลาร์สหรัฐต่อปี โดยมีผลประโยชน์ที่ได้รับจากการประมงในอ่างเก็บน้ำหน้าเขื่อนและศักยภาพชลประทานซึ่งคาดว่าจะมีมูลค่าประมาณ ๓๐ ล้านดอลลาร์สหรัฐต่อปี เมื่อความเข้าใจเกี่ยวกับผลกระทบที่จะมีต่อการประมงในพื้นที่ชายฝั่งและบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำมีมากขึ้น การประมาณการของความสูญเสีย่อมเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย

แม้จะมีมาตรการการบรรเทาปัญหาที่เกิดขึ้นที่มีมาแต่เดิมกับโครงการพัฒนาเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำในภูมิภาค แต่โครงการสร้างเขื่อนกั้นลำน้ำสายหลักในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนล่างนี้มีแนวโน้มว่าจะยังเพิ่มความไม่เท่าเทียมกันมากขึ้นไปอีก และในระยะสั้นจะมีส่วนทำให้ความยากจนในเขตลุ่มน้ำโขงตอนล่างย่ำแย่ลงกว่าเดิม

ความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายของระบบนิเวศน์

โครงการสร้างเขื่อนกั้นลำน้ำสายหลักในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนล่างนี้จะมีผลทำให้เกิดผลกระทบสำคัญต่อลุ่มน้ำต่อระบบนิเวศน์แม่น้ำโขง ซึ่งผลกระทบส่วนใหญ่เป็นสิ่งที่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ หากโครงการได้รับการอนุมัติให้ดำเนินการก่อสร้าง โครงการสร้างเขื่อนนี้ถูกนำเสนอขึ้นมาในช่วงเวลาที่ระบบอุทกวิทยาของแม่น้ำโขงกำลังตกอยู่ภายใต้สภาวะการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก ซึ่งสืบเนื่องมาจากการพัฒนาพลังงานอย่างรวดเร็วในลำน้ำสาขาในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนล่างและการพัฒนาพลังงานน้ำบนลำน้ำสายหลักในประเทศจีนโครงการสร้างเขื่อนกั้นลำน้ำสายหลักจะเพิ่มภัยคุกคามและสร้างความเสียหายให้กับการเชื่อมโยงระยะยาวของระบบนิเวศน์แม่น้ำโขง โดยการแยกส่วนระบบใหญ่ออกเป็นหน่วยขนาดเล็กกว่าและมีผลผลิตน้อยกว่ามาก

โครงการสร้างเขื่อนกั้นลำน้ำสายหลักในเขตลุ่มน้ำโขงตอนล่างจะส่งผลให้เกิดภาวะน้ำท่วมผ่านรอยขยายของอ่างเก็บน้ำหน้าเขื่อน โดยจะเปลี่ยนความยาว ๕๕% ของแม่น้ำโขงตอนล่างให้เป็นอ่างเก็บน้ำที่มีศักยภาพในการกักเก็บน้ำขึ้นลงอย่างรวดเร็วของระดับน้ำผิวหน้าในเขตไดน้ำต่อวัน หรือต่อชั่วโมงการพัฒนาพลังงานโดยรวมในลำน้ำสายหลักและลำน้ำสาขาก่อให้เกิดการลดปริมาณการเคลื่อนย้ายของตะกอนดินอย่างมหาศาลและรบกวนฤดูกาลที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพอุทกวิทยานิเวศน์โครงการสร้างเขื่อนกั้นลำน้ำสาขาและลำน้ำสายหลักตอนบนทำให้เกิดผลกระทบต่อความลึกของน้ำท่วมและช่วงเวลาในบริเวณที่ราบน้ำท่วมถึง ผ่านการไหลเวียนตามฤดูกาล

โครงการสร้างเขื่อนกั้นลำน้ำสายหลักนี้จะนำไปสู่การสูญเสียอย่างถาวรของความหลากหลายทางชีวภาพของสิ่งมีชีวิตในน้ำและบนบกที่มีความสำคัญในระดับโลก และสร้างความเสื่อมเสียอย่างที่ไม่คาดคิดไม่ได้ให้กับนิเวศวิทยาแม่น้ำโขง ซึ่งความเสื่อมเสียของระบบนิเวศน์ดังกล่าวไม่อาจบรรเทาเบาบางหรือจ่ายค่าทดแทนได้ ๑๗% ของพื้นที่ชุ่มน้ำตามลำน้ำโขงจะสูญหายไป และสายพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตที่หายเฉพาะในแม่น้ำโขงจำนวนหนึ่งจะเกิดการสูญพันธุ์

การประมงและความมั่นคงด้านอาหาร

เมื่อถึงปี พ.ศ. ๒๕๗๓ ถ้าหากมีการสร้างเขื่อนกั้นลำน้ำสายหลัก ๑๑ แห่งนี้ สารอาหารโปรตีนที่เสี่ยงต่อการสูญเสียรายปีจะมีจำนวนสูงถึง ๑๑๐% ของผลผลิตโคกระบือของกัมพูชาและส.ป.ป. ลาวในปัจจุบันรวมกัน การประมงในอ่างเก็บน้ำหน้าเขื่อนสามารถทดแทนได้เพียงร้อยละ ๑๐ ของการสูญเสียของการจับปลาตามธรรมชาติ ไม่มีรูปแบบการสร้างทางผ่านของปลาใดๆ ที่จะสามารถรองรับขนาดและความหนาแน่นของการย้ายถิ่นปลาในลำน้ำสายหลักได้

ความเสี่ยงและความสูญเสียที่เกิดขึ้นกับระบบนิเวศน์ในน้ำและบนบกของแม่น้ำโขงจะส่งผลให้เกิดความไม่มั่นคงด้านอาหารเพิ่มขึ้นกับผู้คนนับหลายล้านคน ชุมชนชนบทและชุมชนเมืองที่อาศัยอยู่ในรัศมี ๑๕ กิโลเมตรของแม่น้ำโขงจะได้รับผลกระทบมากเป็นพิเศษ ชุมชนชนบทและชุมชนเมืองเหล่านั้นจะประสบภาวะความไม่มั่นคงด้านอาหารเนื่องจากจับปลาได้น้อยลงและการสูญเสียการเกษตรแบบยังชีพ และการทำสวนตามริมฝั่งน้ำ

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศมีผลกระทบร่วมกันกับผลกระทบที่การสร้างเขื่อนกั้นลำน้ำสายหลักมีต่อความมั่นคงด้านอาหาร ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อเนื่องทำให้ผลผลิตจากการประมงลดลงและผลผลิตทางการเกษตรลดลง ในสถานการณ์ที่มีความต้องการผลผลิตเหล่านั้นมากขึ้น

การให้บริการด้านการเงินและสร้างสถาบันภาคประชาชนและการอำนวยความสะดวกต่างๆ ซึ่งมีความจำเป็นในการแก้ปัญหาความมั่นคงด้านอาหารตลอดแนวฝั่งน้ำข้ามพรมแดนซึ่งมีความยาวมากกว่า ๑,๕๐๐ กิโลเมตรนั้น เป็นเรื่องใหญ่มากและอยู่นอกเหนือขีดความสามารถของภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนล่างและรัฐบาลประเทศต่างๆ ที่จะแก้ไขได้

ขนาดของความเสี่ยงในกัมพูชา ส.ป.ป. ลาวและในเศรษฐกิจบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำของเวียดนามยังต้องการการศึกษาประเมินผลกระทบที่มีต่อความมั่นคงด้านอาหารและการดำรงชีวิต การค้นหาหนทางในการแก้ไขปัญหาตามความเป็นจริง และการพัฒนาแหล่งอาหารทางเลือกก่อนที่จะมีการตัดสินใจสำหรับโครงการสร้างเขื่อนกั้นลำน้ำสายหลัก

ระบบสังคม - การดำรงชีวิตและวัฒนธรรมที่มีชีวิต

ในช่วงระยะต้นและระยะกลาง โครงการสร้างเขื่อนกั้นลำน้ำสายหลักในเขตลุ่มน้ำโขงตอนล่างจะสร้างความเสียหายต่อการดำรงชีวิตของชุมชนที่ยากจนที่สุดในเขตจังหวัดที่ตั้งอยู่ติดกับตัวแม่น้ำ เขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำในเขตลุ่มน้ำโขงตอนล่างจะส่งผลกระทบต่อผู้คนจำนวนหลายล้านคนในชุมชนริมฝั่งน้ำ ผู้คนเหล่านี้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการอาศัยแม่น้ำและทรัพยากรธรรมชาติจากลำน้ำ ความเป็นอยู่ของผู้คนไม่น้อยกว่า ๒.๑ ล้านคนจะได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม หากโครงการสร้างเขื่อนกั้นลำน้ำสายหลักทั้งหมดถูกสร้างขึ้น

โครงการสร้างเขื่อนกั้นลำน้ำสายหลักจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญในการเข้าถึงและควบคุมทรัพยากรที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและวิถีชีวิตในบรรดาชุมชนริมน้ำที่จะได้รับผลกระทบทางตรงและทางอ้อม เช่น พวกเขาจะมีชีวิตอยู่ ทำงาน เล่น และมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในวัยประจําวันได้อย่างไร

ความปลอดภัยทางกายภาพและระดับของความเสียหายที่พวกเขาต้องแบกรับมีสภาพเป็นอย่างไร และวัฒนธรรมของพวกเขา เช่น มรดกร่วม ประเพณี และค่านิยมจะเป็นอย่างไร

ความร่วมมือและความขัดแย้งในระดับภูมิภาค

เมื่ออยู่ในระหว่างการก่อสร้างและเปิดใช้งาน โครงการพัฒนาเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำที่ได้รับการนำเสนอมานั้นมีศักยภาพที่จะทำให้เกิดผลกระทบข้ามพรมแดนและความตึงเครียดในระดับนานาชาติภายในเขตลุ่มน้ำโขงตอนล่าง ทั้งนี้เพราะ (๑) ความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศน์ลดลง (๒) ปริมาณตะกอนดินและสารอาหารลดลง (๓) รบกวนการใช้ประโยชน์อย่างอื่นจากแม่น้ำโขง (๔) ผลผลิตการประมงและการเกษตรลดลง และส่งผลกระทบต่อความมั่นคงด้านอาหารโดยรวมไปทั่วเขตลุ่มน้ำย่อยและบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ

กรอบของมาตรฐานและแนวการรักษาความปลอดภัยระดับภูมิภาคในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผลกระทบข้ามพรมแดนและผลกระทบต่อพื้นที่ต้นน้ำ รวมทั้งการจัดการเชิงสถาบันเพื่อบังคับใช้ ยังไม่ได้รับการพัฒนาอย่างเต็มที่ ทั้งยังไม่เพียงพอถึงขั้นมาตรฐานที่จะกำหนดใช้กับการบริหารจัดการความเสี่ยงของโครงการสร้างเขื่อนกั้นลำน้ำโขงสายหลัก

โครงการสร้างเขื่อนกั้นลำน้ำโขงสายหลักในเขตลุ่มน้ำโขงตอนล่างนี้ทำให้โอกาสเพิ่มขึ้นในการร่วมมือในระดับภูมิภาคในภาคพลังงาน ซึ่งเป็นในทิศทางเดียวกับการวางแผนระดับชาติและระดับอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

ความไม่แน่นอน

ความเสี่ยงจำนวนมากที่เกี่ยวข้องกับการพัฒnalำน้ำสายหลักที่ถูกนำเสนอมานั้นไม่สามารถบรรเทาเบาบางลงได้ในเวลานี้ เพราะความเสี่ยงเหล่านี้เป็นเรื่องของการสูญเสียอย่างถาวรของทรัพยากรด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจและไม่อาจกู้คืนกลับมาได้เลย

การจัดการเชิงกระบวนการและเชิงสถาบันเพื่อนำไปสู่การจัดการที่มีประสิทธิภาพในการก่อสร้างและเปิดใช้งานของโครงการต่างๆ มีช่องว่างสำคัญ รวมทั้งยังมีช่องว่างคล้ายๆ กันในเรื่องขีดความสามารถระดับชาติในการแบ่งปันประโยชน์ที่ได้รับอย่างเท่าเทียม

ขีดความสามารถระดับชาติที่สำคัญในเรื่องการพัฒนาบุคลากรและทักษะกำลังเติบโตอย่างต่อเนื่อง แต่ยังไม่ลงตัวเต็มที่สำหรับการดูแล ควบคุม ติดตาม และบังคับใช้กฎระเบียบในการปฏิบัติการและป้องกันรักษาความปลอดภัย

อีกทั้งยังมีความไม่แน่นอนอีกหลายประการ รวมทั้งช่องว่างทางความรู้ที่เกี่ยวข้องเนื่องจากการพัฒนาโครงการสร้างเขื่อนกั้นลำน้ำสายหลัก ความก้าวหน้าขององค์ความรู้เกี่ยวกับแม่น้ำโขงก็ยังไม่มากเพียงพอที่จะนำมาใช้ในการตัดสินใจอย่างรอบคอบและไม่มากเพียงพอที่จะนำมาใช้ในการตัดสินใจด้วยความรับผิดชอบเกี่ยวกับเขื่อนกั้นลำน้ำโขงสายหลักในเวลานี้

ตัวเลือกทางยุทธศาสตร์และข้อเสนอแนะ (STRATEGIC OPTIONS AND RECOMMENDATIONS)

การพัฒนาในลำน้ำสายหลักของแม่น้ำโขงที่ได้รับการนำเสนอขึ้นมานั้นเป็นการตัดสินใจทางยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดเท่าที่เคยมีมาในนานาประเทศในกลุ่มน้ำโขงตอนล่างเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ร่วมกัน เป้าหมายของการประเมินผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์นี้ เพื่อส่งอิทธิพลต่อการตัดสินใจเชิงยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับโครงการที่ได้รับการนำเสนอขึ้นมา ทั้งนี้เพื่อช่วยกำหนดทิศทางของการวางแผนและการตัดสินใจเพื่อให้การพัฒนาเป็นไปอย่างเสมอภาคและมีความยั่งยืนในเชิงนิเวศน์ การประเมินผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์ครั้งนี้ได้ดำเนินการเพื่อช่วยระบุอย่างชัดเจนถึงผลดีผลเสียที่เกี่ยวกับตัวเลือกทางยุทธศาสตร์ต่างๆ เช่น อะไรจะสูญเสียไป อะไรจะได้รับเพิ่มขึ้น ใครจะเสียประโยชน์ และใครจะได้รับประโยชน์

การประเมินผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์ครั้งนี้ตอบคำถามพื้นฐานหลัก ๑ ข้อ ได้แก่ “จะดำเนินการสร้างเขื่อนกั้นลำน้ำโขงสายหลักหรือไม่” ในการตอบคำถามนี้ การประเมินสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์ได้อธิบายและสร้างตัวเลือกทางยุทธศาสตร์ขึ้นมา ๔ ตัวเลือกเพื่อนำเสนอให้กับประเทศในเขตลุ่มน้ำโขงตอนล่าง

๑. ไม่มีการสร้างเขื่อนกั้นลำน้ำโขงสายหลัก
๒. ชะลอการตัดสินใจเรื่องการสร้างเขื่อนบนลำน้ำโขงสายหลักออกไประยะหนึ่ง
๓. พัฒนาพลังงานในลำน้ำสายหลักไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป
๔. พัฒนาโครงการที่มีอยู่ไปตามกระแสตลาด

คณะกรรมการประเมินผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์ได้ประเมินรายละเอียดของแต่ละตัวเลือกทั้ง ๔ ตัวเลือก โดยอาศัยพื้นฐานการประเมิน ๔ ระยะและข้อค้นพบจากการประเมินผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์ การประเมินนี้ได้ให้ข้อเสนอแนะอย่างละเอียดของตัวเลือกทางยุทธศาสตร์แต่ละตัวเลือก เพื่อว่ารัฐบาลของประเทศสมาชิกในเขตลุ่มน้ำโขงตอนล่างจะได้มีแนวทางตอบประเด็นปัญหาที่สำคัญ ไม่ว่าตัวเลือกยุทธศาสตร์ใดจะได้รับการเลือกให้มีผลในทางปฏิบัติก็ตาม ตารางแสดงการตัดสินใจข้างล่างจะช่วยสรุปข้อเสนอแนะของการประเมินผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์ครั้งนี้ควบคู่กับตัวเลือกทางยุทธศาสตร์แต่ละตัวจากตัวเลือกทั้งหมด ๔ ตัวเลือก

ข้อเสนอแนะอย่างละเอียดของตัวเลือกทางยุทธศาสตร์แต่ละตัวเลือกจะมีอยู่ในรายงานฉบับหลัก เพื่อให้แนวทางในการปฏิบัติสำหรับประเทศในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตอนล่างเกี่ยวกับตัวเลือกที่ประเทศเหล่านั้นตัดสินใจเลือกในการพิจารณาโครงการสร้างเขื่อนกั้นลำน้ำโขงสายหลัก

กระบวนการในการประเมินผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์ได้ดำเนินการในบริบทที่กลุ่มผู้มีส่วนได้เสียมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันอย่างมากเกี่ยวกับคำถามในการพัฒนาแม่น้ำโขงสายหลัก ความเห็นที่แตกต่างกันสะท้อนให้เห็นถึงแนวทางการทำงานและพันธกิจขององค์กรในระดับท้องถิ่นและระดับนานาชาติในทางปฏิบัติ คณะทำงานในการประเมินผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์ (SFA team)

พบว่ามีการมีส่วนร่วมจำนวนมากจากบรรดาผู้มีส่วนได้เสียต่อโครงการ จากการเข้าร่วมการประชุมในสถานะของผู้เชี่ยวชาญซึ่งไม่ใช่ในฐานะเจ้าหน้าที่รัฐบาลหรือตัวแทนหน่วยงานต่างๆ ในระหว่างการรับฟังความคิดเห็นตลอด ๑๖ เดือน ซึ่งมีการศึกษาเป็นรายหน่วยงานและการประชุมโต้เถียงกับหน่วยงานของรัฐกว่า ๖๐ หน่วยงานและองค์กรพัฒนาเอกชนอีก ๔๐ องค์กรในประเทศลุ่มน้ำโขงตอนล่างแต่ละแห่ง ผู้มีส่วนได้เสียจากโครงการส่วนใหญ่ให้ความสนใจเกี่ยวกับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากโครงการ และต้องการหลักฐานที่จำเป็นอย่างชัดเจน และต่างรู้สึกว่ายังไม่มีการรับฟังความคิดเห็นและการอภิปรายถกเถียงระหว่างรัฐบาลกับชุมชนที่ได้รับผลกระทบอย่างเพียงพอ ผู้มีส่วนได้เสียที่เข้าร่วมรายงานการประชุมผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์จำนวนมากรู้สึกว่ามีอำนาจตัดสินใจทางการเมืองควรจะให้ความสำคัญกับการพิจารณาตัวเลือกทางยุทธศาสตร์ที่ให้ชะลอการตัดสินใจการพัฒนาพลังงานน้ำจากลำน้ำโขงสายหลักออกไปก่อน จนกว่าประเด็นที่ยังไม่มีความแน่นอนทั้งหลายจะลดลง ทางเลือกในการพัฒนาพลังงานได้รับการพิจารณาอย่างถี่ถ้วน และมาตรการในการบริหารความเสี่ยงจากการพัฒนาเป็นที่ยอมรับร่วมกัน โดยผ่านผลรวมของกระบวนการพิจารณาที่มีคณะกรรมการแม่น้ำโขงเป็นแกนนำและกระบวนการเจรจาแบบทวิภาค

ข้อค้นพบและบทสรุปของการประเมินผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับความสำคัญของความเสี่ยง ความไม่แน่นอน ความรู้ที่ยังมีช่องว่างอยู่และความเห็นร่วมกันของผู้มีส่วนได้เสียส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมกระบวนการประเมินในครั้งนี้ ทิ้งมองว่าจำเป็นที่จะต้องศึกษาวิจัยและรับฟังความคิดเห็นเพิ่มเติม ข้อค้นพบและบทสรุปนี้เองช่วยให้คณะทำงานตัดสินใจให้คำแนะนำในการเลือกตัวเลือกทางยุทธศาสตร์ที่ ๒ นั่นคือ การชะลอการพัฒนาพลังงานน้ำในลำน้ำโขงสายหลักออกไปก่อน ดังรายละเอียดที่สรุปข้างล่างนี้

ข้อเสนอแนะหลักของคณะทำงานการประเมินผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์ (MAIN RECOMMENDATION OF THE SEA TEAM)

จากผลการวิเคราะห์ผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นและผลประโยชน์ที่จะได้รับจากโครงการพัฒนาเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำในลำน้ำโขงสายหลัก และจากการรับฟังความเห็นอย่างละเอียดจากหน่วยงานของรัฐบาลและหน่วยงานพัฒนาเอกชนมากกว่า ๑๐๐ องค์กร คณะทำงานวิเคราะห์โดยพิจารณาหลักการดังต่อไปนี้

๑. การพิจารณาถึงความสำคัญทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของแม่น้ำโขงในฐานะที่เป็นระบบทางน้ำที่ใหญ่และเป็นอิสระเชื่อมโยงประเทศลุ่มน้ำโขงตอนล่างทั้ง ๔ ประเทศ

๒. การพิจารณาถึงข้อเท็จจริงที่ว่า ระบบธรรมชาติและระบบทรัพยากรในภูมิภาคที่ตกอยู่ในสถานการณ์ที่ถูกคุกคามเพิ่มมากขึ้น และภาวะกดดันที่มากขึ้นต่อระบบดังกล่าว

๓. การพิจารณาถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นในวงกว้างและความไม่แน่นอนหลายอย่างที่เกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนาเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำในลำน้ำโขงสายหลักที่ยังมีอยู่

๔. การพิจารณาถึงความจำเป็นในการค้นหาแนวทางการพัฒนาแม่น้ำโขงแนวใหม่ ซึ่งมีความสอดคล้อง เหมาะสมกับความต้องการของประเทศและชุมชนลุ่มน้ำโขงตอนล่างในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๑

คณะกรรมการประเมินผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์ ขอเสนอว่า

๑. ควรที่จะชะลอการตัดสินใจเกี่ยวกับการสร้างเขื่อนกั้นลำน้ำโขงสายหลักออกไปเป็นเวลา ๑๐ ปี (ตัวเลือกทางยุทธศาสตร์ที่ ๒) โดยมีการทบทวนทุกๆ ๓ ปี เพื่อสร้างความแน่ใจว่าจะเกิดการดำเนินการที่สำคัญอย่างมีประสิทธิภาพในช่วงของการชะลอการตัดสินใจนั้น

๒. เป้าหมายสำคัญสูงสุดในช่วงการชะลอการตัดสินใจคือการศึกษาความเป็นไปได้เกี่ยวกับการกั้นลำน้ำบางส่วน หรือการกั้นลำน้ำเพื่อให้น้ำเปลี่ยนทางเดิน หรือระบบนวัตกรรมการสร้างเขื่อนอย่างอื่นในการดึงเอาพลังน้ำจากลำน้ำสายหลักมาใช้โดยไม่จำเป็นต้องสร้างเขื่อนกั้นตลอดความกว้างของแม่น้ำ ในการศึกษาดังกล่าวต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างรัฐบาลในประเทศลุ่มน้ำโขงกับคณะกรรมการแม่น้ำโขง ธนาคารเพื่อการพัฒนาarayย่อย และหน่วยงานหรือบริษัทพัฒนาไฟฟ้าพลังน้ำ

๓. ในช่วงการชะลอการตัดสินใจนี้ ควรจะต้องมีการศึกษาและประเมินอย่างละเอียดและควรที่จะผลักดันโครงการพัฒนาเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำในลำน้ำสาขาที่มีการศึกษาถึงความเป็นไปได้และความยั่งยืนเชิงนิเวศน์แล้ว ให้มีความคืบหน้าตามแนวทางที่สอดคล้องกับการปฏิบัติในระดับนานาชาติในปัจจุบัน

๔. ในช่วงการชะลอการตัดสินใจนี้ จะต้องเริ่มเผยแพร่รายงานการประเมินผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมเชิงยุทธศาสตร์นี้ในประเทศลุ่มน้ำโขงตอนล่างในแต่ละประเทศอย่างเป็นระบบ โดยควรที่จะเผยแพร่รายงานในภาษาของชาตินั้นๆ รวมทั้งจัดเวทีเพื่อรับฟังความเห็นจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจากภาคเอกชน และจากกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน

๕. ลำน้ำสายหลักของแม่น้ำโขงไม่ควรจะถูกใช้เป็นสนามทดลองสำหรับการทดสอบหรือการปรับปรุงเทคโนโลยีการสร้างเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำอย่างเต็มรูปแบบ

ข่าวจากสื่อมวลชน

๑. น้ำโขงแห้ง*

แค่ต้นปี ๒๕๕๔ แม่น้ำโขงเหือดแห้งผิดปกติธรรมดาอีกและได้สร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชนที่อยู่อาศัยบนสองฟากฝั่งแม่น้ำโขงอย่างแสนสาหัส ที่ดูว่ายิ่งกว่าเลือดตากระเด็นก็เห็นจะเป็นประเทศไทย ประเทศลาว ประเทศกัมพูชา และเวียดนาม ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วแม่น้ำโขงไหลผ่านประเทศจีนและประเทศพม่าด้วย แต่ที่เดือดร้อนจริง ๆ มีเพียง ๔ ประเทศตอนล่างตั้งได้กล่าวมาข้างต้นและเป็น ๔ ประเทศนี้เท่านั้นที่เป็นสมาชิกคณะกรรมการจัดการแม่น้ำโขง

โดยคณะกรรมการดังกล่าวเพิ่งจะประชุมกันไปที่หัวหินระหว่างวันที่ ๕ - ๖ เมษายน ๒๕๕๓ ว่าด้วยเรื่องเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การคมนาคม สิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศและอื่น ๆ หลักใหญ่คือปัญหาแม่น้ำโขงแห้งขอด กระทั่งประชาชนสองฝั่งแม่น้ำโขงเดินข้ามไปมาหาสู่กันได้ ซึ่งปกติแล้วไม่เคยปรากฏเพิ่งจะมีให้เห็นในปี ๒๕๕๓ นี้เป็นปีแรก การประชุมล่องเลยมาเกือบจะครบหนึ่งเดือนแล้ว ยังไม่มีอะไรเป็นรูปธรรมในการแก้ไขปัญหาเพราะเป็นที่น่าเสียดายว่าประเทศจีนและพม่า ไม่ได้เป็นสมาชิกคณะกรรมการแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าเสียดายอย่างยิ่งเพราะทำให้บทบาทของคณะกรรมการแม่น้ำโขงมีข้อจำกัดในการตัดสินใจ ทั้งนี้เพราะต้นน้ำของแม่น้ำโขงไหลผ่านประเทศจีนเป็นระยะทางยาวมาก ที่พวกเขาเรียกชื่อว่าลานข้างก่อนจะไหลสู่พม่าและผ่านมาถึงประเทศไทย ในเมื่อมติใด ๆ ของคณะกรรมการแม่น้ำโขงจะไม่สำเร็จลุล่วงลงไปได้ หากไร้ซึ่งความร่วมมือจากจีนและพม่าเฉพะอย่างยิ่งจากจีน คนไทยทุกคนที่อยู่ในภาคเหนือและอีสานรวมทั้งพี่น้องชาวลาว ชาว กัมพูชา และเวียดนามต่างรู้ว่าเรื่องที่สังคมของทั้ง ๔ ประเทศตอนล่างแม่น้ำโขงให้ความสนใจคือเรื่องผลกระทบจากการสร้างเขื่อนของจีน

เราต่างก็รู้ว่าจีนพลิกจากประเทศยากจนมาเป็นประเทศร่ำรวย ความเจริญทางด้านต่าง ๆ รุดหน้าไปมาก ดังนั้นสิ่งสำคัญที่พวกเขาต้องการคือพลังงาน ส่วนใหญ่ได้มาจากถ่านหินที่มีปัญหาในเรื่องสิ่งแวดล้อมสูง ดังนั้นเขาจึงหันมาให้ความสนใจพลังงานแสงอาทิตย์และพลังงานจากน้ำจึงไม่แปลกที่เขาเล็งที่จะสร้างเขื่อนบนแม่น้ำโขงเป็นว่า ๑๐ แห่ง รวมถึงในแม่น้ำต่าง ๆ ที่ไหลลงสู่แม่น้ำโขง นอกจากนี้ความต้องการน้ำจืดของจีนยังขยายตัวอย่างรวดเร็วสรุปแล้ววันนี้ก็ยังมีปัญหา

*ที่มา : น้ำโขงแห้ง, หนังสือพิมพ์บ้านเมือง, วันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๕๔, ปีที่ ๙, ฉบับที่ ๓.

๒. จีนขูแผน ๕ ข้อสกัดวิกฤตโขง*

จีนยังปิดไม่ไขตัวการทำแม่น้ำโขงแห่งพร้อมเสนอแนะกลุ่มประเทศลุ่มน้ำโขงระชับสัมพันธ์เพื่อรับมือวิกฤตในอนาคต นายสง เทา รัฐมนตรีช่วยต่างประเทศของจีน ได้เสนอแนะแนวทางปฏิบัติเพื่อการใช้แม่น้ำโขงร่วมกันของประเทศต่าง ๆ ระหว่างการประชุมสุดยอดผู้นำลุ่มน้ำโขงตอนล่าง (เอ็มอาร์ซี) ครั้งที่ ๑ ที่หัวหินโดยมีข้อเสนอแนะดังนี้

๑. ฝ่ายจีนจะให้มีเพิ่มการสื่อสารและความไว้วางใจซึ่งกันและกันระหว่างประเทศในลุ่มน้ำเพื่อร่วมกันพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม

๒. ให้มีขยายรูปแบบความร่วมมือและเพิ่มความแข็งแกร่งในการพัฒนาทรัพยากรน้ำ

๓. ให้มีการพัฒนาความร่วมมือไปข้างหน้า เพื่อเตรียมรับมือกับภัยพิบัติที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

๔. ให้มีการร่วมกันพัฒนาพลังงานน้ำให้ประสบความสำเร็จเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

๕. ให้มีเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาลุ่มน้ำด้วยการแลกเปลี่ยนความรู้ทางเทคโนโลยีและศึกษาการไหลของน้ำในประเทศต่าง ๆ

นอกจากนี้ นายสง เทา ปฏิเสธว่าการพัฒนาพลังงานน้ำในจีนในแม่น้ำโขง ไม่ได้เป็นต้นเหตุทำให้ระดับน้ำในแม่น้ำโขงแห่งเป็นประวัติการณ์ อีกทั้งจีนยังถือเป็นหนึ่งในประเทศที่ได้รับผลกระทบจากภาวะแห้งแล้งอย่างรุนแรง พร้อมย้ำว่ารัฐบาลจีนให้ความสำคัญทั้งเรื่องการพัฒนาทรัพยากรน้ำควบคู่ไปกับการอนุรักษ์น้ำ ทั้งนี้ เพื่อรักษาประโยชน์ของทั้งจีนและประเทศในลุ่มน้ำโขงตอนล่าง พร้อมกันนี้ ด้านนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ นายกรัฐมนตรี กล่าวระหว่างการเปิดประชุมอย่างเป็นทางการว่า การประชุมครั้งนี้ถือเป็นสัญญาณสู่ประเทศริมน้ำโขงทั้งตอนบนและตอนล่าง รวมทั้งประเทศที่เกี่ยวข้องให้มีความรับผิดชอบร่วมกันเพื่อสร้างความยั่งยืนแก่แม่น้ำโขง เพื่อชนรุ่นหลังต่อไปในอนาคต โดยการประชุมครั้งนี้จะมีส่วนช่วยให้เกิดการเร่งรัดความร่วมมือเพื่อสร้างความยั่งยืนของการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำนายอภิสิทธิ์ ยังกล่าวว่า ประเทศไทยพร้อมที่จะให้ความร่วมมือในทุกด้านเพื่อช่วยสนับสนุนเอ็มอาร์ซีและหวังว่าความร่วมมือกันในครั้งนี้จะนำไปสู่การพัฒนาในระดับนานาชาติและในอนาคตแม่น้ำโขงจะสามารถเป็นแบบอย่างที่ดีในด้านการจัดสรรทรัพยากรน้ำแก่นานาประเทศขณะที่ บัวสอน บุษผาวัน นายกรัฐมนตรี สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวเชิญชวนและเรียกร้องให้จีนและพม่าร่วมเป็นภาคีในกลุ่มเอ็มอาร์ซีเพื่อพัฒนาความร่วมมือและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในอนาคต ภายใต้วิสัยทัศน์ "เศรษฐกิจรุ่งเรือง สังคมคุณธรรม มีสิ่งแวดล้อมที่ดี" ทั้งนี้ กลุ่มประเทศสมาชิกลุ่มน้ำโขงตอนล่างประกอบด้วย ไทย ลาว เวียดนามกัมพูชาและประเทศคูเจอร์จาในการประชุมครั้งแรกอีก ๒ ประเทศ คือ จีน พม่า

*ที่มา : จีนขูแผน ๕ ข้อสกัดวิกฤตโขง. หนังสือพิมพ์โพสต์ทูเดย์. วันที่ ๖ เมษายน ๒๐๑๖

๓. จุดเริ่มต้นแก่ “โขงแห้ง”*

ดูรายการทีวีของจีนผ่านดาวเทียมในพิธีรำลึกความแห้งแล้งครั้งใหญ่ในรอบร้อยปีซึ่งมีดารานักแสดงชื่อดังอย่าง “เฉินหลง” เข้าร่วมรายการด้วยทำให้ความรู้สึกเต็ม ๆ ที่มีต่อจีนเปลี่ยนไป เพื่อนชาวจีนช่วยสรุปให้ฟังว่าชาวจีนทางตะวันตกเฉียงใต้ราว ๖๐ ล้านคน ได้รับความเดือดร้อนอย่างหนักเพราะสภาพอากาศแล้งจัด แหล่งน้ำแทบทุกแห่งแห้งขอด แม้แต่แม่น้ำสายใหญ่ ๆ อย่างแม่น้ำหลานชานหรือแม่น้ำโขงในชื่อไทยเหือดแห้งอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในรอบครึ่งศตวรรษ รายการทีวีของจีนเผยแพร่สถิติทหารหญิงในมณฑลยูนนานแบกถังพลาสติกใส่หลังเดินหาแหล่งน้ำไกล ๆ ระยะทางหลายกิโลเมตรเพื่อตักน้ำกลับไปเติมให้เพื่อนทหารใช้ดื่มกิน ทหารหญิงยังทำหน้าที่บำรุงขวัญประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนจากการขาดแคลนน้ำ เช่นจัดกิจกรรมเต้นรำหรือเล่นเกมกับเด็ก ๆ ในหมู่บ้าน รายการทีวีดังกล่าว ถ่ายทอดสดไปทั่วประเทศจีนก่อนการประชุมสุดยอดผู้นำลุ่มน้ำโขงตอนล่างที่หัวหิน จ.ประจวบคีรีขันธ์ เพียงวันเดียว ซึ่งทางจีนส่ง นายสง เทา รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศตัวแทนเข้าร่วมประชุมด้วย ผมคิดว่าจีนจัดรายการทีวีดังกล่าวเพื่อต้องการเปิดเผยวิกฤติ “ภัยแล้ง” ให้กลุ่มมิตรประเทศที่ร่วมใช้ประโยชน์จากแม่น้ำโขงเกิดความเข้าใจที่ดีต่อกันก่อนมานั่งเจรจาหาทางออกว่าจะทำอย่างไรจึงแก้ปัญหาแม่น้ำโขงแห้ง ถ้า “จีน” มีเป้าหมายอย่างที่ว่า น่าจะเป็นเรื่องดีเพราะวันนี้ความเจริญของประเทศต่าง ๆ รุกคืบไปทั่วภูมิภาค ประชากรที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วเป็นตัวการทำให้ความต้องการใช้น้ำเพิ่มปริมาณสูงอย่างน่าวิตก

แม่น้ำโขงมีความสำคัญมาตั้งแต่โบราณกาลเป็นที่ตั้งของชุมชนและเส้นทางคมนาคมในอดีตกำลังถูกกระแสนพัฒนาและความเจริญคุกคามอย่างรุนแรง ประชาชนริมสองฝั่งแม่น้ำตั้งแต่ จีน พม่า ลาว ไทย กัมพูชา และเวียดนาม แยกกันตั้งน้ำไปใช้ทั้งดื่มกินและการเกษตร ในช่วงไม่กี่สิบปีที่ผ่านมา การสร้างเขื่อนกักน้ำของจีน ลาว เขมร และเวียดนาม เพื่อนำมาใช้ทั้งผลิตกระแสไฟฟ้าและการเกษตรมีจำนวนเพิ่มขึ้น “เขื่อน” มีส่วนสำคัญทำให้แม่น้ำโขงเกิดการเปลี่ยนแปลงทางระบบนิเวศน์ยิ่งความเจริญมีมากขึ้นเท่าไรผู้บริหารประเทศจะหือบายโครงการสร้างเขื่อนมากคิดทำมากขึ้น ทางกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน ระบุว่าจีนมีโครงการที่จะสร้าง ๑๑ เขื่อนบนลำน้ำโขงสายหลักตอนล่าง เช่น เขื่อนปากแบ่ง หลวงพระบาง ไชยะบุรี ปากลาย สารคาม ปากชน และเขื่อนบ้านกุ่ม ๒ เขื่อนอยู่ชายแดนไทย - ลาว และอีก ๒๕ เขื่อนบนลำน้ำสาขา ถ้าโครงการ “เขื่อน” เหล่านี้สร้างเสร็จจะมีผลกระทบมากกว่าเขื่อนของจีนทั้งสิ้น

จะว่าไปแล้ว ประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งทำให้น้ำในแม่น้ำโขงแห้ง เนื่องจากรัฐบาลไทยไปจับมือกับลาวสร้างเขื่อนเพื่อตั้งน้ำไปปั่นไฟฟ้าเอามาขายฝั่งไทย ความต้องการใช้ไฟฟ้าเป็นแรงขับให้ไทยต้องเร่งหาแหล่งพลังงานใหม่ ๆ จากประเทศเพื่อนบ้าน นอกจากลาวแล้ว เรายังเล็งซื้อไฟฟ้าจากพม่าและจีน ทั้งพม่าและจีนคิดสร้างเขื่อนหวังกักน้ำใช้ในหน้าแล้ง ปล่อยน้ำเมื่อถึงฤดูน้ำหลากและขายไฟฟ้าให้รัฐบาลไทย แต่เมื่อเกิดวิกฤติ

*ที่มา : จุดเริ่มต้นแก่ “โขงแห้ง”. หนังสือพิมพ์มติชนสุดสัปดาห์.

วันที่ ๑๘ - ๒๒ เมษายน ๒๕๕๓. ปีที่ ๓๐. ฉบับที่ ๑๕๔๘. หน้า ๓๘.

ธรรมชาติ อากาศแปรปรวนฝนทิ้งช่วงไม่ตกนานเป็นเดือน ปริมาณน้ำในแม่น้ำโขงแห้งขอด ทุกฝ่ายจึงตั้งป้อมกล่าวโทษกันไปมาเพราะเกิดความสูญเสียทางเศรษฐกิจ มีผลกระทบกับสังคมในประเทศนั้น ๆ

อย่างจีนเมื่อฝนแล้ง น้ำแห้ง ชาวเมืองตอนล่างของประเทศเดือตริอันเป็นล้าน ๆ คนพื้นที่เกษตรไม่มีน้ำไปหล่อเลี้ยงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ชาวไร่ชาวนาไม่มีผลผลิตออกขายประชาชนเริ่มเกิดความอดอยาก โอกาสจะลุกฮือกลายเป็นจลาจลมีความเป็นไปได้สูงมากเช่นเดียวกับคนไทยที่ใช้ประโยชน์จากน้ำในแม่น้ำโขงพากันเดือตริอันไปตาม ๆ กัน ตั้งแต่เกษตรกร ชาวประมง ไปถึงการท่องเที่ยวชนสงคมนาคม ที่เวียดนามมีข่าวว่าการสร้างเขื่อนของประเทศต่าง ๆ ต้นน้ำแม่น้ำโขงและวิกฤตภัยแล้งทำให้น้ำเค็มทะเลลึกเข้าปากแม่น้ำโขง ในเขตหวีเซวียน จังหวัดเหวียงและจังหวัดอานยาง เกษตรกรในบริเวณดังกล่าวไม่สามารถใช้น้ำเพาะปลูกได้นี่คือผลกระทบเป็นลูกโซ่เนื่องเพราะเขื่อนและภัยแล้ง

การตั้งโต๊ะเจรจาชองผู้นำกลุ่มประเทศแม่น้ำโขงตอนล่างจัดขึ้นที่หัวหิน เมื่อปลายสัปดาห์ที่ผ่านมาถือเป็นจุดเริ่มต้นที่สดใส นายสง เทา รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศของจีน ให้คำมั่นสัญญาในระหว่างร่วมโต๊ะเจรจาทที่หัวหินว่าพร้อมร่วมมือใช้ทรัพยากรแม่น้ำโขงอย่างยั่งยืน นายสง เทา ยังบอกอีกว่ารัฐบาลจีนคิดมาตรการหลายอย่างเพื่อปกป้องสิ่งแวดล้อมมาตรการเหล่านี้แม้เป็นการเพิ่มต้นทุนในการพัฒนาจีนพร้อมยินดีจ่ายโดยเฉพาะการยกเลิกสร้างเขื่อนเม็งสงที่จะมีผลกระทบต่อสายพันธุ์ปลาในแม่น้ำโขงและยินดีให้ข้อมูลด้านการเกษตร ประมง สิ่งแวดล้อม และชลประทานกับประเทศในกลุ่มน้ำโขง ผมว่านี่คือสัญญาณดี ๆ จากฝ่ายจีนถ้าทุกฝ่ายพร้อมให้ความร่วมมืออย่างนี้ หนทางป้องกัน "แม่น้ำโขง" แห่งนี้ยังมีหวัง

สำนักวิชาการ ให้การบริการทางวิชาการ

๑. ณ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร ถนนประดิพัทธ์ ให้บริการในวันและเวลาราชการ
  - กลุ่มงานบริการวิชาการ ๑ โทร. ๐ ๒๒๔๔ ๒๐๗๒ โทรสาร ๐ ๒๒๔๔ ๒๐๕๘-๕๙
ด้านการเมืองการปกครอง ความมั่นคง การทหาร การยุติธรรม กฎหมายระหว่างประเทศ
ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ อนุญาโตตุลาการ ทรัพย์สินทางปัญญา
  - กลุ่มงานบริการวิชาการ ๒ โทร. ๐ ๒๒๔๔ ๒๐๗๑ โทรสาร ๐ ๒๒๔๔ ๒๐๕๘-๕๙
ด้านเศรษฐกิจ พาณิชย การเงิน การคลัง การธนาคาร การลงทุน งบประมาณ ประกันภัย
อุตสาหกรรม คมนาคม เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร การเกษตรและสหกรณ์
  - กลุ่มงานบริการวิชาการ ๓ โทร. ๐ ๒๒๔๔ ๒๐๗๐ โทรสาร ๐ ๒๒๔๔ ๒๐๕๘-๕๙
ด้านสังคม การศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม แรงงานและสวัสดิการสังคม เด็ก สตรี
การสาธารณสุข การท่องเที่ยว การกีฬา วิทยาศาสตร์ สิ่งแวดล้อม การพลังงาน
๒. ณ จุดบริการสารสนเทศอิเล็กทรอนิกส์ (E-knowledge Services) อาคารรัฐสภา ๑ ชั้น ๓
ให้บริการในวันและเวลาราชการ สำหรับวันประชุมสภาผู้แทนราษฎรให้บริการถึงเวลา ๑๙.๓๐ น.
โทร. ๐ ๒๒๔๔ ๑๘๗๗ โทรสาร ๐ ๒๒๔๔ ๑๘๗๘